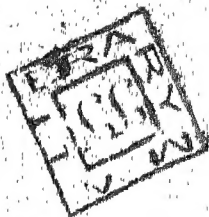

HIGH SCHOOL
PERSIAN COURSE
FOR 1937-38.

PUBLISHED BY

KIRAT CHAND,

Bookseller and Publisher,

SAHARANPUR.

Price 1/4/.

Title only Printed in Minto Printing Works, Chaorj Bazar, Delhi.

ہائی اسکول

پریشین کورس

۱۹۳۶ء

کرت چن پبلشرز سہارن پور

۴۴

بار دوم

فہرست مضامین

مضمون

نمبر شمار

۱۔ گلستان	۱
۲۔ سفرنامہ شاہ ایران	۲
۳۔ انوار سبیلی	۳
۴۔ بوستان	۴
۵۔ مثنوی سکندری	۵
۶۔ رباعیات عمر خیام	۶

M.A. LIBRARY, A.M.U.

PE8608

بسم اللہ الرحمن الرحیم

انتخابِ گلستانِ سعدی

در سبب تالیف کتاب گوید

یک شب تامل ایام گذشتہ می کردم و بر عمر تلفت کرده تا شرف
می خوردم و سنگلاخ دل را بالماس آب دیدہ می شستم و این ابیات بناسب
حال خود می گفتم۔

مثنوی

چون نگہ می کنم نماند بے	ہر دم از عمری رو و نفسے
مگر این پنجرہ در یابی	اسکے پنجاہ رفت در خوابی
کوسں حلت وند و بارفت	خجل آنکس کہ رفت کارفت
باز دار و سپاہ را ز بسیل	خواب نوشین با مد اوریل
رفت و منزل بدیکے پزافنت	ہر کہ آمد عمارتے نو ساخت

وال دگر پختہ نہیں ہوئے
 یار نا پاں دار دوست دارا
 ناپائیش آدمی شکم است
 گریہ بند و چنانکہ کشاید
 و رکشاید چنانکہ نتوان بست
 چار طبع مخالف و سرکش
 گریہ کی زیں چہا رشت غالب
 لاجرم مرد عارف کامل
 نیک و بد چون ہی بیاید مرد
 برگیشے بگور خویش فرست
 عمر برف است و آفتاب نمود
 اے تہیست رفته در بازار
 ہر کہ مزروع خود خور و بخوید
 پند سعدی بگوش دل بشنو
 بعد از تامل این معنی مصلحت چنان میدم کہ در نشیمن عزلت نشینم و
 از صحبت فراہم حلیم۔ و وقتہ از گفتار ہائے پریشان بشنوم و
 بعد پریشان گویم۔ پریت۔

ویں عمارت بسر نبرد کے
 دوستی را انشا ید این غدار
 تابند رتبع میسر و دہم است
 گودل از عمر نیر کند رشاید
 گوشوار از حیات دنیا دست
 چند روزیے بوند با ہم خوش
 جان شیریں بر آید از قالب
 نہ بہد بر حیات دنیا دل
 تنگ آنکس کہ گوئے نیکی بُرد
 کس نیار و ز پس تو پیش فرست
 اندکے ماند و خواہد غرہ ہنوز
 تر سمت باز ناوری دستار
 وقت خرمنش خوشہ با چید
 زہ چین ست مرد پاش برو
 بعد از تامل این معنی مصلحت چنان میدم کہ در نشیمن عزلت نشینم و
 از صحبت فراہم حلیم۔ و وقتہ از گفتار ہائے پریشان بشنوم و
 بعد پریشان گویم۔ پریت۔

زبان بریدہ بکنج تشستہ صستم بکم بہ از کسے کہ تبا شد زبانش اندر حکم ۲
 تلیکے از دوستان کہ در کجا ہم نشین من بودے و در کجا ہم طیس برسم ۱
 قدیم از دور آمد چندانکہ نشاط ملاعبت کرد و باط ملاحظت گستر و
 جوالش تکلف و سرازرا نوے تقدیر نگر فتم۔ رنجیہ بین نگہ کرد۔ و گفت قطعہ ۲
 کنوت کہ امکان گفتار بہت بگو اے براور بلطف خوشی
 کہ فردا چو سیک اجل در رسد بحکم ضرورت زباں در کشی
 یکے از متعلقان نش بر حسب این واقعہ مطلع گر و انید کہ فلاں عزم کردہ است
 نیت ہزم آوردہ کہ بقیت عمر در دنیا مستلک نشنید و خاموشی گزیند تو نیز
 اگر توانی سر خویش گیر و راو مجاہدت در پیش آر۔ گفتا مجاہدت عظیم و صحبت
 قدیم کہ دم بر نیارم و قدم بر نہ دارم مگر آنکہ کہ سخن گفتہ شود بہ عادت مایوف
 و طریق معروف کہ از رون دل دوستان اجل است و کفارت یمن سہل و
 خلاف اہواست مکن اے اولی الالباب کہ ذوالفقار علی در نیام و زبان فی کلام ۲

قطعات

زبان در وہان خردمند صیت ۱۱، کلید در گنج صاحب ہنر
 چو در بستہ باشد پیر دا ندکسے کہ جوہر فروش است یا شیشہ گر
 اگر پیر پیش خردمند خاشی است ۱۲، بوقت مصلحت آں بہ کہ در سخن کوشی
 دو چیز طرہ عقل ست کہ دم فرو بستن بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

فی الجہد زبان از مکالمہ اور کشیدن قوت نداشتیم۔ دروے از محاذ
 او گردانیدن مروت نداشتیم۔ کہ یار موافق بود و محبت صادق بہبت
 چونک اوی با کسی در ستیز کہ از دے گزیرت بود یا گریز
 دسم حالہ بحکم ضرورت سخن گفتیم و تفریح کنایہ بیرون رفتیم و فصل ربیع کہ آثار
 صولت بر او امیدہ بود۔ و آواں دولت در رسیدہ قطعہ

کاس اول آردی بہشت ماہ جلالی ببل گویدہ برینا بر قضباں
 شب را بوستان با یکے از بوستان اتفاقیت افتاد۔ موضع خوش
 و خرم و درختاں دلکش و در گہم گفتی خردہ مینا بر خاکش ریختہ است۔ و یقیناً
 شریا ز خاکش در آویختہ قطعہ

آں چہ از لالہ ہائے رنگارنگ وں پیر از سیوہ ہائے گوناگون
 باد در سایہ و رختانش گسترانیدہ فرش بوقلموں
 با مدادال کہ خاطر باز آمدن برائے نشستن غالب آمد۔ و بیش داشتہ
 پیر از گل و ریخاں و سنبل و ضمیراں فرام آردہ۔ و آہنگ رجوع کردہ
 گفتیم گل بوستان را چنانکہ دانی بقائے و عہد گلستاں را وفائے
 نباشد و حکما گفتہ اند۔ ہر چہ دیر نیاید و بستگی را نشاید۔ گفتا۔ طریق حبیب
 گفتیم برائے نرسبت ناظران و نحت حاضران کتاب گلستاں تصنیف تو

کردن کہ بادشاہ را بر اوراق او دست تطاول نباشد و گردش
زمان عیش بعبث لطیف خسریست مبدل نہ کند میثنوی -

اگر کار آمدت ز گل طبقه؟ از گلستان بن برورتن
اگر ہمین پنج روز شش باشد وین گلستان ہمیشہ خوش باشد
حالے کہ من این حکایت بگفتم و امن گل بریخت و در دامنم آویخت کہ
الکرم اذ ادعَدَ وَفَا - فصل دوم ہماں روز اتفاق بیاضی افتاد و حسن
معاشرت و آداب محاورت لبای سے کہ شکلاں را بکار آید و ترسلاں بلاغت
میفراید - فی الجملہ ہنوز از گلستان بقیۃ ماندہ بود کہ کتابت تمام شد و اللہ اعلم بالصواب

باب اول در سیرت بادشاہاں

حکایت ۱ - بادشاہ را شنیدم کہ بکشتن اسیر اشارت کروید چارہ
در حالت نومیدی بربانے کہ داشت ملک دشنام دادن گرفت و سقط
گفتن کہ گفتہ اند - ہر کہ دست از جاں بشوید ہر چہ در دل وارد بگوید سیرت
وقت ضرورت چو نماد گیریز دست بگیرد سر شمشیر نیز

ملک پرسید کہ چہ میگوید؟ یکے از وزیرانے نیک محضر گفت اے خداوند
میگوید - وَ اَلْكَافِرِينَ الْفٰظِقَ وَالْعٰفِیْنَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ ۝
ملک را بروئے رحمت آمد و از سمرخون او درگزشت - وزیر دیگر کہ فہماد و

گفت ایہناے جنس مارا نشاید در حضرت پادشاہاں جز برستی سخن گفتن این
ملک را دشنام داد و تا سزا گفت ملک روئے ازین سخن در ہم کشید و گفت
آں دروغ کہ وے گفت پسندیدہ تر آمد مرا ازین است کہ تو گفتی کہ آنرا
روئے در مصلحت بود۔ و ایں را بنا بر خبت و خیانت و خرد منداں گفتہ اند

دروغ مصلحت آہنہ ہم از راستی فتنہ انگیز بہمیت
ہر کہ شاہ آں کند کہ او گوید حیث باشد کہ جز نگو گوید

ایں لطیفہ بر طاق ایواں قسریوں نوشتہ بود۔ **مثنوی**

جہاں اے برا درخاند کہس دل اندر جہاں آفرینش
مکن تکیہ بر ملک نہیا و نشت کہ بسیار کس چوں تو پیر و روش
چوں آہنگ رفتن کنعان پاک چہ بر تخت مردن چہ بر تیر و شاہک

حکایت یہ کہ یکے از ملوک خراسان سلطان محمود سلجوقی را جواب دید بعد
از وفات او بعد سال کہ حملہ وجود او بخیتہ بود و خاک شدہ مگر چشمانش کہ بچہاں
و چشمی نہ ہی گردیدند و نظری کردند۔ سائر حکما از تاویل آں خواب خبر میدادند
مگر درویشی کہ بچہاں آورد و گفت ہنوز چشمش نگران است کہ ملکش با دیگران است

نظم

بسنا مور بر زیر زمین فن کردہ اند کز سہنیش بروئے زمین نشان داد
آں پیرانشہ را کہ سپردندہ زیر خاک خاکش چہاں بخورد کزواستخوان داد

زنده ست نام فرخ نوشیروان بدل گریه بے گذشت که نوشیروان نماند
 خیرے کن اے فلان و غنیمت شمار عمر زان پیشتر که بانگ برآید فلاں نماند
 حکایت سدا ملک انگنیدم که کوتاه بود و حقیر و دیگر برادرانش بلند بالا
 و خوشتر و بایں ملک بکر است و استحقاق در وے نظر کرد پس بفرست و
 استبصار دریافت و گفت اے پدر کوتاه خردمند به ان نادان بلند سر چو بخت
 کہتر تقویت بہتر کہ انشاء لطیفہ و الفیصل محیفہ

آں شنیدی کہ لانغ روانا گفت بایں بایں فریب
 اسپ تازی اگر ضعیف بود همچنان از طویلہ خسرب
 پدر بخندید و ارکان دولت بپندیدند و برادران بجاں برنجیدند قطعہ
 تا مرد سخن نگفتہ باشد عیب ہنرش نہفتہ باشد
 ہر بیشہ گساں مبرکہ خالی ست شاید کہ پلنگ خفتہ باشد
 شنیدم کہ ملک را در آن مدت دشمنی صعب روئے نمود چوں لشکر از ہر
 طرف روئے در ہم آوردند و قصد بہارت کردند اول کسیکہ از سپہ میدان
 چہانید آں سپہ بود می گفت - نظم
 آں نہیں باشم کہ رونے جنگ بینی نشین آں منم کہ اندر میان خاک و خون بینی سکر
 آنکہ جنگ کرد بخون خویش بازی میکند روز میدان آنکہ گیرند بخون لشکر
 ایں گفت و بر سپاہ دشمن زد و ستے چند از مردان کاری بینداخت چوں

چکا
 ۳۴

پس پدر باز آمد زمین خدمت یوسید و گفت - قطعه

۶۶۶۶ اے کہ شخص منت حقیر نمود تا در شتی ہنر نہ پنداری

اسپ لاغرمیاں بکار آید روز میاں نہ گاؤ پر داری

۰ آوردہ اند کہ سپاہ دشمن بے قیاس بود - و ایقان اندک و جماعتی آہنگ

گر نیز کردند پسہ نعرہ ہزو و گفت - اے مرداں بکوشید تا حاتمہ زناں نوشید
سواراں را بگفتن او تہو رزیا وہ گشت و یکبار حملہ کردند شنیدم کہ ہمد راں روز

بر دشمن ظفر یافتند - ملک سر و چشمش یوسید و در کنار گرفت - و ہر روز نظر

میش می کرد تا ولی عہد خویش گردانید برادرانش حسد بردند - و ہر دور

در طعاش کردند خواہش از غرقہ ہدید و دیکہ برسم زد - پس بفرست یافت

و دست از طعام باز کشید و گفت محال است کہ ہنرمنداں ہمیرند و بے ہنراں

جائے ایشان گیرند پیریت

کس نیاید نہ بر سایہ بوم و رہا از جہاں شود معدوم

پدر را ازیں حال آگاہی دادند برادرانش را بخواند - و گوشمال بواجب داد

پس ہر یک را از اطراف بلاد حصہ معین کرد تا فتنہ بخشست و نزاع بر ست

کہ گفتند اند فہور ویش در گلیمہ بخسند - و و پادشاہ در اقلیم نگنند - قطعه

نیم نانے گر خور و مرد خدا بدل درویشاں کننیم دگر

ہفت اقلیم ارگیر و پادشاہ ہچناں در ہند اقلیم دگر

حکایت ہم - طائفہ اردوان عرب بر سر کوسے نشستہ بودند و نفع
کار و ال بستر عیت بلداں از مکالمات ایشان مرعوب و لشکر سلطان مغلوب
بحکم آنکه ملاوی پنج از قلعہ کوسے گرفته بودند و لمجا و ماوای خود کرده مدبران ملک
آن طرف در وقع مفرت ایشان مشورت کردند کہ اگر این طائفہ ہمیں بسوق رودگا
مداومت نماید مقاومت متع گردد و قیامی

دشمنی کہ اکنون گرفتار پای بنیروی ششم بر آید زجائے
و گر چنان روزگار سہلی بگردنش از پنج بزرگسلی
سر چشمہ شاید گرفتار سہیل چو پر شد نشاید گذشتن سہیل
سخن بریں مقرر شد کہ یکے را تجسس ایشان برگزاشتند و فرصت نگاہ میداشتند
تا وقتی کہ بر سر قوسے رانده بودند و مقام خالی مانده تنہ چندان مردان اقمہ
دیدہ و جنگ از مودہ را بفرستادند تا در شعب جبل پنہاں شدہ نہ شبہا گاہی
کہ در دال باز آمدند سفر کردہ و غنیمت آوردہ سلاح از تن بکشتاوند و رخت
غنیمت نہا دند نخستین دشمنی کہ بر سر ایشان تاخت آورد خواب بود و چندانکہ
پاسے از شب بگذشت - ہیٹ -

قرص خورشید در سیای شد یونس اندر دہان ماہی شد
مردان دلا و راز کمیں گاہ بد حبستند و دست یگان یگان برکت بستند
و بامداد ال ہمہ را بدر گاہ ملک حاضر آوردند ملک ہمگان را اشارت بخشید

اتفاقاً در آن میاں جوان بود کہ میوه عنفوان شبابش نورسیدہ - و سبز
گلستاں عذارش نمود میدہ یکے از وزرا را پایہ تخت ملک با وسع داد - و سر
شفاعت بر زمین ہنار - و گفت این سپہنواز بلخ زندگانی بر نخورده است
وار زبجان جوانی تمنع نیافتہ - توقع بکرم و اخلاق خداوندی آنست کہ بہ بخشن
نہون او بر بندہ منت نہند - ملک روئے ازین سخن در ہم کشید و موافق رائے
بلندش نیامد و گفت - بیت -

پیر تو بیکان نگیر دہر کہ بنیادش بدست

تربیت نا اہل را چوں گردگان برگزیدست

نسل فسادینان منقطع کردن اولی ترست و بیخ تبار ایشان بر آوردن
مین مصلحت کہ آتش نشانیدن و افکار گذاشتن - و افی کشتن و بچہ اش نگاہ
داشتن کار خردمندان نیست - قطعہ

اگر آب زندگی بار دہر گز از شاخ بید بر خوری

با فرومایہ روزگار بسر گزینے پور یا شکر خوری

وزیر این سخن بشنید طوطا و کواکہ پسندید و بحسن رائے ملک آفرین کرد
و گفت انچه خداوند - دام ملک! - فرمود عین صواب است و سہل ہے جواب
و لیکن حقیقت آن است کہ اگر در سلک بدال تربیت یافتہ طینت ایشان
گرفتہ و یکے از ایشان شدے - اما بندہ امیدوار است کہ بصیحت صالحان تربیت

پندیرد۔ خوئے خردمندال گیرد کہ بنور طفل ست و سیرت لغی و عینا فلک
 گروه درینا و او تنگ نه شده در حدیث است مایم مؤنود کلا و کلید و کلید
 علی الفطر یخاکو اوه میمود اید و یقین اید و یقین اید
 قطعه

پسر نوح باید آن شبست غانداں بوش گم شد
 سگ اصحاب کعبه و بے چید پے نیکیاں گرفت مردم شد
 این گفت و طالع از ندائے ملک با و بے بشفاعت یار شدند ملک
 از سرفون او در گذشت و گفت بخشیدم۔ اگر چه مصلحت ندیدم۔ رباعی
 دانی چه گفت زال بار تنم گردد دشمن توان حقیر و بیچاره شود
 دیدیم بے آب زمر حشره خرد چوں بیشتر آمد شتر و بار برود

فی الجملہ پسر را بنا ز نعمت پرورند۔ استاد او بیب را تبریت اولعب
 کردند تا حسن سوال و جواب و سایر آداب خدمت طو کوش در آموختند و
 در نظر حکماں پسندیده آمد و زبے و زبیر از شمال او در حضرت ملک
 میگفت کہ تربیت عاقلان در و اثر کرده و جمل قدیم از جبلت او کلبه زرقه
 و خوئے خردمندال گرفته ملک ازین سخن تبسم کرد و گفت سپیت۔

عاقبت گرگ زاده گرگ شود گرچه باد می بزرگ شود
 سائے دو برین آمد طالع او باش محلت در و پیوسته و عقد موافقت

بستند تا بوقت فرصت وز پیدا با هر دو پسرش گشت. و نعمت بیقیاس
برداشت و در مغاره درواں بجای پذیر نشست و عاصی شد ملک دست خیز
بدند اں گرفت و گفت - **قطعه**

شمشیر نیک ز آهن بد چون کند کسے ناکس ن تربیت نشو دای حکیم کس
بار اں که در لطافت طبعش خلاف نیت و باغ لاله رویه و در شوره بوم خس

ایضاً

زمین شور سنبل بر نیار و و رو تخم عمل ضائع مگرداں
نکوئی با بدار کردن چنانست که بد کردن بجای نیکرداں
حکایت ۵ - سرسنگ زاده را برادر سرای غلش دیدم که عقل و کیت
و فهم و فراست ز اجداد الوصف داشت هم از عهد خردی آثار بر سرگی در ناصیه او
پیدا و لمعان انوار زیر یکی در جنبش هویدا پریت

بالای سرش ز بهوشمندی می تافت ستاره بلندی
فی الجملة مقبول نظر سلطان آمد که جمال صورت و کمال معنی داشت و کما
گفته اند تو نگر می بدل ست ز بهال و بزرگی لعل ست ز بهال - **پریت**
کودکے کو لعل پیسے بود نزد اہل خرد کبیر بود
ابنکے جنس بر منصب او حسد بروند و بختیائے متہش کردند و در کشتن او
سعی بیفائده نمودند -

مصراع

دشمن چه کند چو مهربان باشد دوست
ملک پرسید که موجب خصمی اینال در حق تو چیست ؟ گفت در سایه دولت
خداوندی دام ملکه بهنگان را راضی کردم - مگر حسود که راضی نمی شود - آلا
بزوال نعمت من و اقبال دولت خداوندی باقی باد !

قطعات

توانم آنکه نیازم اندرون کس (۱) حسود را چه کنم کوز خود بر رخ در دست
بمیر تا بر ہی لے حسود کیں رنجیت کہ از مشقت اجز بر برگ تنوال است
شور بختاں باز رو خواہند (۲) مقلباں را زوال نعمت و جاہ
گر نہ بیند بروز شیرہ چشم جھادر چشمہ آفتاب را چه گناہ
سجہ نہ تاست خواہی نہ را چشم چناں کور بہتر کہ آفتاب سیاہ
حکایت ۱ - یکے را از ملوک عم حکایت کنند کہ دست تطاول بہاں ظلم
رعیت دراز کردہ بود و جور و اذیت آغاز تا بحدے کہ خلق از مکالذش
تکڑا بجاں آمدہ بودند و از گریہ جورش ^{تلفظ ظلم} جورش راہ غربت گرفتند چوں رعیت کم شد
آہنی وار تفلح ولایت لغتضان پذیرفت خزنہ تہی ماند - و دشمنان از ہر طرف
زور آوردند

قطعه

ہر کہ فریادیں روز مصیبت خواہد
گو در ایام سلامت بجا نمودی کوش

بندۂ خلق بگوش از نوازی برو
 لطف کن لطف کبریکانه شود خلق بگوش
 بارے در مجلس او کتاب شایسته می خواندند - در زوال مملکت شاک
 و عهد فریدون وزیر ملک را پرسید که فریدون گنج و شمشیر داشت ملک چگونه
 برو مقرر شد؟ گفت چنانکه شمشیر خلق بتعصب برو گرد آمدند و تقویت
 کردند - بادشاه یافت - وزیر گفت ای ملک! چون گرد آمدن خلق
 موجب بادشاهی است - تو خلق را برادریشان میکنی؟ مگر سر بادشاهی اری

بیت

همان به که لشکر بپروری که سلطان به لشکر کند سروری
 ملک گفت موجب گرد آمدن سپاه و رعیت چیست؟ گفت بادشاه را
 کرم بامید تا برو گرد آیند و رحمت در سایه دولتش آید نشین ترا ازین هر دو
 یک نیست -

مثنوی

نگد جو پیشه سلطان که نباید زگرگ چوپانی
 بیاد - بادشاه که طریح ظلم افکند پائے دیوار ملک خویش بکند -
 ملک را پسند وزیر مباح موافق طبع نیا مدور وے ازین سخن در هم کشید
 و بنزدانش فرستاد بے برنیا مد که نبی عم سلطان به منازعت برخاستند
 و ملک پدر خواستند قومی که از دست تظاول او بجا آمده بودند و
 پیریشان شده برایشان گرد آمدند و تقویت کردند تا ملک از نفوذ پدرش برینجا

مقرر شد قطعه

بادشاه کور وادار وستم بزرگ دست دوستدارش و ز سخی دشمن را و دست
 با رعیت صلح کن جنگ خصم یمن نشین زانکه شاهنشاه عادل را یکتا لشکر است

فرد

غم زیر دستاں مکن تیر بهار بترن زیر دستی روزگار
 حکایت ۱ - بادشاه با غلامی بجای دگشتی نشسته بود و غلام برگزیدہ
 نہ دیدہ - و محنت کشتی تیار مودہ - گریہ وزاری آغاز نہاد و لرزہ بر انداشت
 افتاد چند آنکہ ملاطفت کردند آرام نگرفت - ملک را عیش از منقش در و سپہا
 شد چارہ نہداشت - چکی در آن کشتی بود - ملک را گفت اگر فرمانی من اودا
 بطریقہ خاموش گردانم - گفت لطف و کرم باشد - بفرمود تا غلام را بایستہ
 انداختند با سہ چند محوطہ بخورد - از آن پس مویں بگریزند و سوسے کشتی آوند
 بہر دو دست در سگال کشتی در آن و یکت چوں ساعتہ برآمد بگوشہ نشست
 و قرار گرفت - ملک را پسندیدہ آمد - و گفت اندرین چہ حکمت بود - گفت اول
 محنت غرق شدن نیاز مودہ بود و قدر سلامت کشتی نمی دانست ہمچنین قدر
 عافیت کسے دانکہ بمحبتہ گرفتار آید قطعه

اسے سیر ترانان جوین خوش نماید مطلوب من است آنکہ بر دیک نشت
 حوران بستی را دوزخ بود اعراف از دوزخیاں پرس کہ اعراف بہشت است

حکایت ۸ - یکے از ملوک عجم رنجور بود در حالت پیری و امید زنگانی

قطع کرده ناگاه سوارے از در آمد و گفت - بشارت باد مر ترا که

فلاں قلعہ را بدولت خدا منی کشادیم و دشمنان را سیر کرقتیم و سپاہ و رعیت

آں طرف بجنگی مطیع فرمان شدند ملک نفسے سرو برآورد و گفت این مرده

مرانیت و دشمنانم راست یعنی وارثان ملک را - **قطعات**

دریں امید بسر شد - در بلغی عمر عزیر

آسید بسته برآمد وے چر قائده نالک

کوس رحلت بکوفت سنا جل

اے دوشیم و داع سر بکنید

اے کف دست و ساعد و بازو

همہ تو دلچ یک و گر بکنید

بر من اوقات و دشمن کام

آخر اے دوستان گنہ گنید

روزگارم بشد بانی

من نکردم شما خد بکنید

حکایت ۹ - ہر مزار گفتند کہ از وزیراں پدر چو خطا دیدی - کہ بندہ فریوی

گفت خطاے معلوم نکردم - ولیکن دیدم کہ مہا بیت من و ردل ایشان

بیکران ست - و بر عہد من اعتماد کلی ندارند رسیدم کہ از بیم گزند خویش بہنگ

ہلاک من کنند - پس قول حکما را کار بنتم کہ گفتہ اند - **قطعه**

ازاں کز تو ترس بترس لے حکیم

و گر با چو او ضد بر آئی بہ جنگ

نہ بینی کہ چوں گر بہ عجز نشود

بر آرد بچنگال چشم بلینگ

حکایت ۱۰ - ببالین تربت یحییٰ بنیبر (علیه السلام) متکلم بود
 در جامع دمشق یکے از ملوک عرب که به بے انصافی معروف بود
 بریارت آمد - و نماز گذارد و حاجت خواست پس رفت
 در ویش و غنی بنده این خاک اند و آنانکه غنی تر اند محتاج تر اند
 آنکه روئے بمن کرد و گفت - از آنجا که هست درویشان است و
 صدق معامله ایشان تو به خاطر همراه من کنیدی - که از دشمنی صواب اندیشنا
 گفتنش بر رعیت ضعیف رحمت کن تا از دشمن قوی رحمت زبانی فقط
 بازوان توانا و قوت سرورست خطاست بچه مسکین تا توان شکست
 نه ترسید آنکه برافتادگان نه بخشاید که گریه های در آید کشش نگیرد
 هر آنکه تخم بدی کشت و چشم شکوشت دماغ بهوده بخت و خیال باطل است
 و گوش پیچیده بر و آرد و اذ خلق بد و گریه های داد و در و آید هست

مثنوی

بنی آدم اعضائے یکدیگرند که در آفرینش ریگ جوی بلند
 (چو عضوے بدو آور در نوکار) و اگر عضوها را نمساند قرار
 تو کز محبت دیگران بے نیکی نشاید که نامت نه خرد آدمی
 حکایت ۱۱ - درویشی مستجاب الدعوات در بغداد پیدا آمد - حجاج
 بن یوسف اخبر کردند بخوانش و گفت مرادعای خیر کن گفت خدا با جان

بستان گفت از بہر خدا این چہ دعاست ؟ گفت ایں دعاے خیرست
ترا و حبلہ مسلمانان را گفت چگونہ - گفت اگر میری خلق از عذاب برہند
و تو از گناہان **مستغوی**

اے زبردست زبردست **آزار** گرم تاکے ہاندایں بازار ؟

بچہ کارایت جہاں داری مردنت بہ کہ مردم آزاری
حکایت ۱۲ - یکے از ملوک بے انصاف پارساے راپر سید از عبا تھا
کہ ام فاضل تراست ؟ گفت ترا خواب نیروز تا دران یک نفس خلق را
نیازاری - **قطعہ**

ظالمے را خفتہ دیدم نیروز گفتم ایں فتنہ ست خوابش برده بہ
آنکہ خوابش بہتر از بیداری است آں چناں بد زندگانی مرده بہ
حکایت ۱۳ - یکے را از ملوک شنیدم کہ شبے در عنترت روز کردہ
و رہایانستی میگفت - **بیت**

مارا بجاں فوشتہ ازیں یکدم نیست کز نیک و بد اندیشہ و از کس نیست
و رویے بر منہ لبہ را خفتہ بود رہ شنید و گفت - **بیت**

اے آنکہ باقبال تو در عالم نیست گیرم کہ غمت نیست نعم ماہم نیست
ملک را خوش آمد صرۂ ہزار دینا از روزن بیرون کردہ - و گفت لے
درویش دامن بدارہ - درویش گفت - دامن از گجا آرم ؟ کہ جامہ ندارم

ملک را بر ضعف حال اور حمت زیادہ گشت خلقے بر آں مزیدہ کردو
پیش فرستاد و در دیش آں نقد و جنس را با بادک روزگارے بخورد و پریشان
کرد و باز آمد بمیت

قرار در کعب از اداگان نگیرد مال نہ صبر و در دل عاشق نہ آب و نوبال
در حال تنیکہ ملک را پر وای او نبود۔ حالش بگفتند۔ ملک بہم برآمد و سوائے
در ہم کشید و ازینجا است کہ گفتہ اند۔ اصحاب فطنت و خبرت کہ از حد
و وصول طبع بادشاہ پر حد رہ باید بود کہ غالب بہت ایشان بہ عظمت
امور مملکت متعلق باشد و تحمل اثر و چام عوام نکنند۔ گاہے سبکے بر بخند
و وقتے بدشتاے خلعت و بند بنشوی

حرامش بود لغت بادشاہ کہ بہ گام فرصت ندارد و نگاہ
مجال سخن تا نہ بدینی ز پیش بر بہو و گفتن مبر قدر خویش
ملک گفت این گدائے شوق چشم بند را کہ چندین لغت با نکتہ
بر انداخت برانید کہ خزینہ بیت المال لقمہ مساکین است نہ طعمہ
اخوان الشیاطین۔ بہیت

لبے کور و روشن شمع کافوری نہد
زودینی کش لب و غن نباشد و چرخ
یکے از وزرائے ناصح گفت اے خداوند روئے زمین اہمصلحت آں می بینم

که جنس کساں را وجه کفاف بتقاریق مجری بابد داشت تا در نفقه
اسراف نکنند اما آنچه فرمودی از زجر و منع مناسب سیرت ارباب
هست نیست یکی را بطلان امیدوار کردن و باز بنویسی خسته خاطر گردانید

سیرت

بر رویه تیره و رطامع باز نتوان کرد چو باز شد بدشتی فراز نتوان کرد

سیرت

مرغ جالب پرده که چینه بود نه بجای رود که جی نه بود
قطعه

کس نه بیند که تشنگان حجاز بر لب آب شور گرد آیند
هر کجا چشمه بود شیرین مردم و مرغ و مور گرد آیند -
حکایت هم آید از پادشاه پیشین در رعایت مملکت مستی کرد
و لشکر بختی دادسته - لاجرم دشمنی صعب روی نمود - همه پشت دادند

و روی بگریز نهادند میثاقی

چو دارند گنج از سپاهی دریغ در بیخ آیدش دست بر زن بر تن
چه مردی کند در صفت کارزار که منتش تپی باشد و کارزار
یکه را از آنانکه عذر کردند با من دوستی داشت - ملا منتش کرد و دم و دم
دولت است و ناسپاس و سفله تاحق شناس که باندک تغیر حال از خود

قدیم برگردد۔ و حقوق نعمت سالہا در نورد و گفت اگر بکرم سعدور
داری شاید کہ اہم بے جو بود۔ و نندزین بگیر و سلطان کہ بیز با سپاہی
بخلی کند با او بجان جو انمردی نتوان کرد۔ **سیت**

زربدہ مرد سپاہی را تا سریدہد و گرش ز رندہی بفرزندہ در عالم
حرکایت **ہ**۔ یکے از وزرائے مغرول شدہ بکلفہ اور ویشال آمد
و بہرکت صحبت ایشان دروے سرایت کرد و جمیعت خاطرش دست
واد ملک بار دیگر باوے دل خوش کرد۔ و عیش فرمود۔ قبول نکرد و گفت

مغرولی بہ کہ شغولی۔ **رباعی**

آنانکہ بکنج عافیت بنفستند دندان سگ و دہاں مردم بستند
کاغذ بدریدند و قلم بھکتند و ز دست و زبان حرف گیران بستند
ملک گفت ہر آئینہ مارا خرومندے کافی باید کہ تدبیر مملکت را بشاید گفت
نشان خرومندی کافی آنست کہ بچنین کار بان درندہد۔ **فرو**

ہمائے برہم مرغال از آن شرف ارد کہ استخوان خورد و طائرے نیاز ارد
مثلاً۔ سیاہ گوش را گفتند۔ نہ از ملازمت شیر کہ سبب اختیار اقا دہ گفت
تا فضلہ صیدش می خورم۔ از شہ دشمنان در بناہ عولتش زہد گانی
می کنم۔ گفتند۔ اکنون کہ بطل حمایتش در آمدی و بشکرتش اعتراف نمودی
چرا نہ دیک تر نیائی؟ تا در طبقہ بھا صانت در آورد و از بندگان مخلصانت

شمار و گفت همچنان از لطفش وے ایمن نیستیم - فرد
 اگر صد سال گبر آتش فروزد چو یکدم اندراں افت لبوزد
 گاه افتد که ندیم حضرت سلطان زربیا بدگاه گاه باشد که سرش برود و حکما
 گفته اند که از تلون طبع بادشاهان پیر چدر باید بود که وقتی بسا می برنجد
 و گاه بدشنامی خلعت دهند - و گفته اند که طرافت بسیار بهر ندیمان است
 و عیب جلیان - فرد

تو بر سر قدر خویش می باش و وقار بازی و طرافت به ندیمان بگذار
 احکامیت ۱۶ - یک از رفیقال شکایت روزگار نامساعد بنزدیک
 ز من آورد و گفت کفان اندک دارم و خیال بسیار و طاقت بارفاقه نمی آرم
 و بار بار دلم آمد که باقلی دیگر نقل کنم تا بهر صفت زندگانی کرده آید و کسی را
 بر نیک و بد اطلاع نباشد بهریت

بس گر نه خفت و کس ندانست که کیست

بس جان بلب آمد که برو کس نگر نیست

بر باد از شنائت اعدای اندیشتم که لطف دین قفای من بخندند و سعی مراد حق
 خیال بر عدم مروت حمل کنند و گویند - قطعه

بریں آں بے حمیت را که مرگند نخواهد دید روی نیکیبتی
 تن آسانی گزیند خوشتن را زن فرزند بگذار و بستی

و در علم محاسبه چنانکه معلوم است چیزے و انم اگر جویت شایسته معین
 شود که موجب جمعیت خاطر باشد تقیہ عمر از عہدہ شکر آن بیرون نتوانم آمد
 گفت لے برادر اعلیٰ بادشاہاں دو طرف دارد آمیدنان و ہم جان چنان
 رہائے خردمندان است بامیدنان در بیم جان افتادن قطعہ
 کس نیاید بخانہ نور ویش کہ خراج زمین و بارخ بدہا
 یا بہ تشویش و غصہ راضی شو یا جگر بہ پیش زار غمناک
 گفت این سخن موافق حال من گفتی و جواب سوال من نیاوردی نشنیدہ
 کہ گفتہ اند ہر کہ خیانت بورزد و ستش از حیانت بلزد و قمر و
 راستی موجب رضائے خداست کس ندیدم کہ گم شد از رست راست
 حکما گفتہ اند کہ چہا کس از چہا کس بجا آید خراجی از سلطان دزد
 از پاسبان و فاسق از غار و رومی از محتشب آئند کہ حساب پاک است
 از محاسبہ چہ پاک ہ قطعہ
 مکن فراخ روی در عمل اگر خواہی کہ وقت جرف تو باشد مجال شمن تنگ
 تو پاک باش برادر دلا از کس پاک زند جامہ ناپاک گذراں بر سنگ
 گفتہ حکایت آن رو بہاہ مناسب حال تست کہ دیدندش گریزان افتاں
 و خیزاں ہی رفت کسے گفتش چہ آفتست کہ موجب چندین مخالفت است
 گفت شنیدہ ام کہ شتران بسخرہ می گیرند گفتند اے سفیہ! شتر را با تو

چه مناسب است و و ترا با او چه مشابیهت گفت خاموش اگر دشمن
 بغرض گویند که این هم شتر بجو است و گرفتار آیم که انعم کلین من باشد و قنا
 تریاق از عراق آورده شود و مار گزیده مرده بود و ترا همچنان فضیلت
 و دیانت و تقوی و امانت و لیکن متقدمان و کس اند و مدعیان گوشه نشین
 اگر آنچه حسن سیرت است خلاف آن تقریر کنند و متعرض خطیب
 با و شاه افقی در آن حالت که اجمال مقال باشد پس مصلحت آن نمی
 که ملک قناعت را حراست کنی و ترک ریاست گوی که عاقلان
 گفته اند -

بیت

بدر یاد منافع بی شمار است اگر خواهی سلامت بر کنار است
 رفیق چو این سخن بشنید بهم برآمد و روی در هم کشید و سخنان بخش
 امیر گفتن گرفت این چه عقل است و کفایت و فهم و درایت و وقول حکما
 درست آمد گفته اند و ستان در زندان بکار آیند که بر سفره همه
 و شمشان دوست نمایند -

قطعه

دوست شمار آنکه در نعمت زند لاف یاری و برادر خواندگی
 دوست آن باشد که گیر دست و دست در پریشالی و در ماندگی

دیدم که متغیری نشود و نصیحت من بفرض می شنود - بنزدیک صاحب یوان
رفتم - بسالقه معرفتی که در میان ما بود صورت حالش بگفتم - و اهلیت و
استحقاقش بیان کردم تا با کارهای مختصرش نصب کردند - روزی چند
بریں برآمد - لطف طبعش را بدیدند - حسن تدبیرش را به پسندیدند کارش
از آن درگذشت و بمرتبه بالاتر از آن متکین گشت بچنین نجم سعادتش در نرخی بود
تا با وجع ارادت رسید - و مقرب حضرت سلطان گشت - و مشائرا الیه و
مفتد علیه السلام حالش شادمانی کردم و گفتم - فرد
زکارتبه میندیش دل شکسته ملا که آب چشمه حیواں درون تایلکی

دیگر

منشیں ترش نواز گردش ایام که بهر گرچه تلخ است ولیکن بر شیرین دارو
و در آن مدت مرا با طائفه یاران اتفاق سفر جازا افتاد چون از زیارت مکه
باز آمدم - و بمنزل استقبال کرد - ظاهر حالش را دیدم پریشان و
بریهات و رویشاں گفتم که حال چیست گفت - چنانکه تو گفتی - طائفه
حسد بردند و بجایاتم مشوب کردند و ملک دام ملکه باور کشت حقیقت
آن استقصا نه فرمود و یاران قدیم و دوستان صمیم از کلمه حق خاموش
گردیدند - و صحبت دیرینه فراموش کردند - قطعه
نه بینی که پیش خداوند جاه ستایش کنان دست بر برینهد

وگر روزگارش در آرزو پائی همه عالمش پائے بر سر نهند
 فی الجمله بالواسع عقوبت گرفتار بودم تا دریں هفته که فزوده سلامت تجلج بر رسید
 که از بند گرانم خلاص گردند و ملک موروثم خاص گفتم - موغلت من
 قبول نہ کردی کہ گفته اند عمل بادشاہاں چوں سفر دریاست سودمند و خطرناک
 یا گنج بزرگی با در ظالم امواج بمیری پریت

یا دیر بہر دوست کند فواجہ در کنار یا موج روزے افکندش مردہ بہر کنار
 مصلحت ندیدم ازین بیش ریش درویش را بنیش طاعت خراسیدن نمک
 پاشیدن بدین دو بیت اختصار کہ دم قطعہ

ندانستی کہ بینی بند بر پائے چو در گوشت نیاید پند مردم
 وگرہ گرہ نلاری طاقتش مکن انگشت در سوراخ کتر دم

حکایت ۱۷ - تنہ چند از روندگان در صحبت من بودند ظاہر ایشان
 لصلح آراستہ و یکے را از بزرگاں در حق این طائفہ حسن ظنّے بلیغ بود
 وادرا رے حسین کردہ تا یکے از ایشان حرکتے کردہ مناسب حال
 درویشان بود و ظنّ آن شخص فاسد شد و باز را اینا کاسد خواستم کہ تا بطریقے
 کفایت پاراں متخلص کنم - آہنگ خدمتش کردم در بانم رہا نکرد - و جفا گفت
 مخدورش داشتم کہ لطیفان گفته اند قطعہ

در میر و وزیر و سلطان ا بے وسیت مگر دیر اس

سگ و دریاں چو یافتند غریب
 ایں گریباں گرفت ازل اس
 چندانکہ مقرباں حضرت اُن بزرگ بر حال سن و قوت یافتند۔ با کرام و کورند
 و بر تریقائے معین کردند تا بتواضع فروزن نشستم و گفتم۔ فرو
 بگذار کہ بندہ کیسے تاور صف بند گال نشینم
 گفت اللہ اللہ چہ جائے چہ این سخن ست۔ بہرست
 گرہ بر سر و چشم من نشینی نازت بکشم کہ تا زینینی
 فی الجملہ بنشستم و از مرد رے سخن در پیوستم تا حدیث فلت یاراں مسیان
 آمد و گفتم قطعہ

چہ جبرم دید خداوند سابق الانام کہ بندہ در نظر خویش توارمیدارو؟
 خداے راست ستم نہ رگوار می و علم کہ جبرم بیند و نان برقرار میدارو
 حاکم ایں سخن را پسندید و اسباب معاش یاراں فرمود۔ تا باز بر قاعدہ
 اضی مہتیا دارند و مونت ایام تعطیل را وفا کنند شکر نعمت بگفتم فرمین خدمت
 بوسیدم و عذر جبارت خواستم و در حال بیرون آدم و گفتم۔ قطعہ
 چو کعبہ قبلہ حاجت شد از دیار بعید روند خلق بدیدارش از بسے فرسنگ
 ترا محل امثال ما باید کرد کہ بچکیں نہ رند بروخت باورسنگ
 حکایت ۸۔ ملک زادہ کن فراواں از پدر میراث یافت و دست
 کردہ برگشتاد و دوا و سخاوت بداد و نعمت بے دریغ بر سپاہ و رعیت بر بخشید

قطع

میاں ساید شام از طبلہ عود و بر آتش نہ کہ چوں عنبر ہوید
 بزرگی بایدش بخشد گی کن کہ وانا تا نیفشانی تروید
 یکے از جلسائے بہمد نفس چشمتش آغاز کرد کہ ملوک پیشین مرا سی نعمت را
 بسی اندوختہ اند و برائے مصلحتی نہادہ دست ازین حرکت کوتاہ کن کہ
 واقفہا در پیش است و دشمنان دریں کہیں نہاید کہ بوقت حاجت درمانی

قطعه

اگر گنجے کنی بر عامیاں بخش رسد مر گردائے را بر بنجے
 چرا نشانی از ہر یکت نمیسم کہ گرد آید ترا ہر روز گنجے
 ملک زادہ روئے ازین سخن در ہم کشید و موافق طبع بلندش بنیاد و ملو
 زجر فرمود و گفت مرا خداوند تعالی مالک ایں ممالک گردانیدہ است
 تا بخورم و بخشم نہ پاس بانم کہ نگہ دارم بہریت
 قاروں ہلاک شد کہ چہل خانہ گنج داشت
 نوشیر و ان نمرود کہ نام نگو گذاشت

omitted.

حکایت ۱۹۔ آوردہ اند کہ نوشیر و ان عادل را در فرکار گاہے
 صیدے کیاب می کردند۔ نمک نبود غلامے را بر و ستاد و انیدین ناگہک
 آمد۔ نوشیر و ان گفت نمک قیمتی است تاں تار سے نشود و وہ خراب نگرود گفتند

ازین قدر چرخ فلک زاید؟ گفت بنیاد ظلم اول در جہاں اندک بوده است
ہر کہ آمد بر آں مزید کرد تا بدین غایت رسیدہ قطعہ

اگر ز باغ رعیت ملک خوردیے بر آں ورتد غلامان او درخت از بیخ
بہ نیم ہضیمہ کہ سلطان ستم روا دارد زندہ لشکر یا نش ہزار مرغ بسنج
حکایت ۲۰ - عالم را دیدم کہ خادم رعیت خراب کردے تا فراتہ ^{چھکن}
سلطان آبادال کند بے خبر از قول حکما کہ گفتہ اند ہر کہ خلق را بیا زارد
تا دل سلطان بدست آرد خداے تعالی ہماں خلق را بر وگمارد تا دمار
از نہاد او بر آرد۔

ہمیت

آتش سوزاں نکلند با سپند آنچه کند و و دل در دند
گویند ہر جملہ حیوانات شیر است۔ و کمترین جانور اں خرو با لفاق خرو ^{مندا}
خرو بار بہ از شیر مردم در مستنوی
مسکین خراگر چہ بے تمیز است چوں باہمی بر د عزیز است
گامان و خمران بار بردار بہ ز آدمیان مردم آزار
باز آیدیم بکایت وزیر غافل گویند۔ ملک را طرفے از قدام اخلاش
بقدر ایں معلوم شد۔ در شکنجہ کشید۔ و با انواع عقوبت بش بکشت

۳۰ قطعه

حاصل نشود رضائی سلطان تا خاطر برندگان نجوی
خواهی که خدای بر تو بخشد با خلق خدای کن نکوی
آورده اند که یک از ستمدیدگان بر سر او گذشت و در حال تباه او
تأمل کرد و گفت - قطعه
نه هر که قوت بازو می شصت دارد به سلطنت بخورد مال مردمان کند
توان خلق فرو بردن استخوان پشت و شکم بدر و چون بگیرد اندر ناف

بیت

omitted نایب نگار بدر و زگار بماند بر و لعنت پائیدار
حرکایت ۱۲- مردم آزار را احکایت کنند که سنگ بر سر صاعقه
ند - در ویش را مجال انتقام نبود - سنگ را با خود همی داشت تا وقتیکه
ملک را بر آن لشکری خشم آمد و در چاه زندانش کرد - در ویش بیاید
و سنگ بر سرش کوفت - گفتا تو کیست ؟ و این سنگ بر من چر از دی
گفت من فلانم و این سنگ همان ست که در فلان تارخ بر سر من زدی
گفت چندین روز گار کجا بودی ؟ گفت از جا بهت اندیشه می کردم -
اکنون که در چاهت دیدم فرصت را غنیمت شمردم که زیر کال گفته اند
مشتوی

تاسراے را چوبینی بختیار
عاقلاں تسلیم کردندا اختیار
چوں نداری ناخن در تفتیر
بابداں آں بہ کہ کم گیری ستیز
ہر کہ با فولاد باز و پنجہ کرد
ساعتیں خود را رنجہ کرد
باش تا دستش بہ بند و روزگار
پس بکام دوستان خشن کرد

حکایت ۲۲ - یکے را از ملک مرثیہ حائل بود کہ اعادہ ذکر آں کرد
اولی ترست - طائفہ از حکمائے یونان متفق شدند کہ مریں رنج را دوائی
نیست مگر زہرہ آدمی کہ چندین صفت موصوف باشند - ملک فرمود - تا
طلب کردند - دہقان سپرے یافتند بدان صفت کہ حکما گفتہ بودند - پدر
و مادرش را بخوانند و بہ نعت میگراں خوشنود گردانیدند - قاضی قوی
داد کہ خون یکے از رعیت ریختن بر سے سلامت نفس بادشاہ روا باشند - جلاد
قصدا کرد و سیر بسوئے آسمان کرد و بخندید - ملک پرسید و بریں حالت چہ
جائے خندیدن است - گفت ناز فرزند اں بر پدر و مادر باشند - و دعوی
پیش قاضی برد و داد از بادشاہ خواہند - کنوں پدر و مادر بعلت حطام
تقیوی مرا بخون در سپردند - قاضی بکشتن قوی داد - و سلطان مصلحت خویش
در ہلاک من می بیند - بجز خدا سے عز و جل پندہ نمی بینم -

بیت

پیش کہ بر آوردم ز دست فریاد
ہم پیش تو از دست میخواہم داد

سلطان را ازین سخن دل بهم برآ مد و آب در ویدہ بگروانید و گفت ملک
من اولی تر کہ خوں جنیں بے گناہے کھین سر و پیش بوسیدہ و در
کنار گرفت و نعمت بے اندازہ بخشید و آزاد کرد۔ گویند کہ ہمد رواں
رو ملک شفا یافت۔ قطعہ

سچیناں در فکر ایں بیت کہ گفت پیلایاں بر لب پائے نیل
زیر پایت گردانی حال مور ہچو حال تست زیر پایے پیل
حرکایت سدا یکے از پیکرگان عمر لپٹ گریختہ بود۔ کسان در عقبش
رفتند و باز آوردند۔ وزیر را با فے غرضے بواشارت بکشتن کرد
تا دیگر بندگان جنیں حرکت نکلند۔ بندہ پیش عمر ولایت سر بر زمین ہنوا و گفت
بیریت

ہر چہ رود بر سرم۔ چوں قیاسندگی دوست
بندہ چہ دعویٰ کند کہ خداوند راست

اما بموجب آل کہ پروردہ نعمت ایں خاندانم۔ نخواہم کہ ورقیاست
بخون من گرفتار آئی۔ اگر بے گناہ بندہ را خواہی گشت با سے بنا و یل شرعی
بکش تا بقیامت ما خود نیاشی گفت تاویل چہ گوئد کہم؟ گفت اجازت وہ
تا من وزیر را بکشم۔ آنکہ بقصاص او کشتن بفرما تا بحق کشتہ باشی ملک بخندید
وزیر را گفت چہ مصلحت می بینی؟ گفت اسے خداوند ایں شوبخ دیدہ را

بصدقه گور پدرت آزاد کن تا مرا هم در بلا بپوشاند گناه از من است که
قول ملک را مستعبر ندا شتم که گفته اند **قطعه**

چو کردی با کوخ انداز بیکار را سر خود را بنادانی شکستی
چو تیر انداختی بر رسته و تنم حذر کن که اندر آماجش نشستی
حکایت هم ملک ز وزن را خواجہ ابو کریم النفس و نیک محضر که
سہنگنان را در مواجہ حرمت داشتہ و در غیبت نیکی گفتی - اتفاقاً از وحی
صادر شد کہ در نظر سلطان ناپسندیدہ آمد - بهیچا درہ فرمود و عقوبت کرد
سہنگنان پادشاہ بسوابق الخام مستعتر بودند و بیکر آن مرثیہ در مدت
توکیل اورفق و ملاحظت کردند و زجر و معائنات روا نداشتند
قطعه

صلح با دشمن خود کن و گریستے او و قفا عیب کند در نظرش تخمین کن
سخن آخر بدہاں میگزد و مہو می را سخن تلخ نخواہی - و منش شیرین کن
تا آنچہ مضمون خطاب ملک بود از عہد بعضی از اہل بیرون آمد و بقیہ فر
زندان بماند یکے از ملوک نواحی و تحقیق بپایمش فرستاد کہ ملوک آن طرف
قد چنان بزرگوار ندانستند و بے عزتی کردند اگر خاطر عزیز فلان حسن
اللہ خلاصہ بجانب التفات کن در رعایت خاطرش ہر چہ تمام تر سعی کردہ
شود کہ اعیان این مملکت بذیرار وے منتظرند و بجواب این حروف نظر

خواجہ بریں وقوف یافت از خطر اندیشید۔ در حال جوابے مختصر کہ اگر بطلا
افتد فتنہ بنائید بر ققائے ورق بنوشت و رواں کردیکہ از متعلقان کہ بریں
واقف بود۔ ملک را اعلام کرد کہ فلاں را کہ حبس فرمودہ بالوک نواحی
مراسلت وارد۔ ملک ہم برآمد۔ کشف این خبر فرمود۔ قاصد را بگریختند و
را بخواندند۔ نوشتہ بود کہ حسن ظن بزرگان در حق بندہ بیش از فضیلت
بندہ است و تشریف قبولے کہ فرمودہ اند بندہ را اسکان اجابت آن نسبت
بحکم آنکہ پروردہ نعمت این خاندانم دبانک مایہ تغیر خاطر باولی نعمت
قدیم یوفائی نتوان کرد۔ چنانکہ گفتہ اند۔

بیت

[آنرا کہ بجائے تن ہر دم کرے عذرش بندہ از کذب بچمے ستھے
ملک را سیرت حق شناسی او پسندیدہ آمد و خلعت و نعمت بخشید و عذر
خواست کہ خطا کردم کہ ترا بیگناہ از روم گفت اے خداوند! بندہ و بی
حال مر خداوند را خطائے نمی بیند بلکه تقدیر خداوند حقیقی چنین بود کہ
این بندہ را مکر و ہوس برد پس بدست تو اولی تر کہ حقوق سوابق نعمت
و ایادی منت بریں بندہ داری کہ حکما گفتہ اند۔

مثنوی

گرگزندت رسد ز خلق مرغ کہ نہ راحت رسد ز خلق مرغ

از خدا و ان خلافت دشمن دوست که دل هر دو در تصرف اوست
 گرچه تیر از کماں سی گذر د از کماں دار بیند اہل خسرو
 حکایت ۲۵ یکے از ملوک عرب را شنیدم کہ با مستحقان دیوان
 فرمود کہ من موم فلان را چندانکہ هست مقتضای عفت کنید کہ ملازم در گاہ است
 و مترصد فرمان و سایر خدمت گاران بلہو و لعب مشغول اند۔ (۱)
 و در اوائے خدمت سہنواں - صاحب دے بشنید فریاد و خروش از
 ہنہا و شہ بر آمد۔ پرسید بدش کہ چہ دیدی ؟ گفت علوی در جات ہنگام
 بدر گاہ حق جل و علا ہیں مثال دارد۔

نظم

و د باند او گر آید کہے بخدست شاہ سوم ہر آئینہ در شے کند پلطف نگاہ
 امید بہت پرستندگان مخلص را کہ نا امید نہ گردند از آستان اللہ

شعری

مہتری در قبول فرمان است ترک فرمان لیل حرمان است
 ہر کہ سیامے راستاں دارد سر خدمت بر آستان دارد
 حکایت ۲۶ فلانے را حکایت کنند کہ ہمیزم در ویشاں خریدے
 بجفت و تو نگراں را داوی بطرح صاحب دے بر و گذر کرد۔ و گفت

بیت

ماری تو کہ ہر کہ را بہ بینی بزنی یا بوم کہ ہر کجا نشینی بکنی ؟
قطعه

زور ت ایش می رود با ما با خداوند غیب و اں نرود
زور مندی مکن براہل زمین تا وعلے بر آسماں نرود
ظالم ازین سخن برنجید و روئے از نصیحت او دور ہم کشید۔ و بر دالہ
نکرو۔ اخذتہ العتوب لا یم۔ تا شبے آتش مطبخ در انبا پیش
افتاد و سائر ملاکش بسوخت از بستر نریش بر خاکستر گرمش
نشاندہ اتفاقا کجا ہاں شخص بروے بگذشت دیدش کہ بابا راں ہی گفت
مدا نم کہ این آتش از کجا در سرائے من افتاد گفت از دود و دل بولیاں

قطعه

عذر کن زود و در نہای ایش کہ ریش دروں عاقبت ہر کند
بہم برکن نا توانی ولے کہ آہے جہانے بہم بر کند
این لطیفہ بہرتاج خسرو نوشتہ بود۔ قطعه

چہ سالہائے فراوان و عمرائے نراز کہ خلق بر سر ما ہر نہ میں بخوابد رفت
چنانکہ دست بدست آمدست ملک با بدستہائے دیگر بچنین بخوابد رفت
(حرکاتیت ۲۷۔ یکے در صحن کشتی گرفتن بسرا آمدہ بود کہ سی صد

و شصت بند فاخر دریں سلم دانستند۔ و ہر روز بویگر گشتی کرتے تھر گوشہ
 خاطرش با جمال یکے از شاگرداں میل داشتند۔ سی صد و پنجاہ نہ بندش از موت
 مگر یک بند کہ تعظیم آل دفع انداختے۔ و تاخیر کرنے نفی الجملہ پسر در قوت
 و صنعت بسرآمد و کہے را با و اسکان مقاومت نمایند جس کے کہ روزے پیش
 ملک آل روزگار گفت کہ اُستاد را فقیلے کہ ہرین است از روے بزرگی
 است و حق تربیت و اگر نہ بقوت از روے کم تربیت و بصنعت با و ہر ابرم ملک
 این سخن دشوار آمد۔ بفرمود تا مصارعیت کنند۔ مقامے متبع ترتیب کردند
 و اربکان دولت و اعیان حضرت و زورآوراں اقالیم حاضر شدند۔ پسر
 چون میل بست درآمد بصدیے کہ اگر کوہ آہنی ہووے از جہاں برکت دے
 اُستاد دانست کہ جوآن بقوت از روے برترست و بصنعت ہر ابرم ہر بند
 غریب کہ از روے نہاں داشته بود۔ درآمد بخت پسر دفع آل ندانست
 اُستاد او را بدو دست از زمین برداشت و بالائے سر بگردانید و بر زمین
 زد و غریو از خلق برآمد ملک فرمود اُستاد را خلعت و نعمت داد و تالیف را
 زجر دلا مت کند کہ با پسر و رندہ خویش دعوی مقاومت کرنے و ہر نہرے
 پسر گفت اے خداوند! اُستاد بزروار وری ہرین دست نیافت۔ بلکہ مرا
 در علم گشتی و قیقہ مانده بود کہ از من در بلیغ ہی داشت۔ امروز بداراں و قیقہ
 ہرین دست یافت۔ اُستاد گفت از بہر چنین روزگار نگاہ میداشتیم۔ کہ حکما

گفتہ اند۔ دوست را چنداں قوت مدہ کہ اگر دشمنی کند تواند - نشنیده کہ

چہ گفت - آنکہ از پرورہ خود جفا دید **قطعه**

یا وفا خود نبود و عالم ۳۰ یا مگر کس درین زمانہ نکرد

کس تیا موخت علم تیر از من کہ مرا عاقبت نشانہ نکرد

حرکات ۳۸ - ورویش مجر و بگوشہ صحران شستہ بود - باد شاستہ بڑ

بگذشت - ورویش از آنجا کہ ملک قناعتت - سر بریاورد - و التقات نکرد

بادشاہ از آنجا کہ شوکت سلطنت است بہم برآمد - وگفت این طائفہ

خرقہ پوشان بر مثال حیوان اند - اہلیت و آدمیت ندارند - وزیر بزرگتر

آمد وگفت اے ورویش! سلطان زوے زمین بر تو گذر کرد و چرا خدمت

نکردی و سطر ادب بجا نیاوردی؟ گفت سلطان اگونی توقع خدمت از کسے ارد

است کہ توقع نسبت از تو دارد دیگر آنکہ ملک بہر پاس عیت اند نہ عیت بہر طاعت ملک قطعاً

بادشاہ پائیمان ورویش است (۱) گرچہ راسخ بقدر دولت و ست

گو سپند از برائے چو پاں نیست بلکہ چو پاں برائے خدمت است

گر یکے را تو کامراں بینی (۲) دیگرے را دل از چاں بدیش

روز کے چند باش تا بخو رو خاک مغر سر خیال بدیش

فرق شاہی و بندگی غارت (۳) چوں قضائے نبشتہ آید پیش

گر کے خاک مردہ باز کند نشانہ تو مگر از ورویش

ملک را گفتار درویش استوار آمد۔ گفت از من چیز بخواه گفت آن میخوام
که دیگر یار ز حتم ندہی۔ گفت مارا پسندے ده۔ گفت

بیت

دریاب کنوں کہ لغت ہست بیت کہ اولت و ملک میر و دست بست
حکایت ۲۵۔ یکے از وزرا پیشین و التون مصرعی رفت و بہت خواست
کہ روز و شب بخدمت سلطان مشغولم و بخیرش امیدوار و از عقوبتش
ترساں۔ ذوالنون بگریست و گفت اگر من خدا را چنین ترسید کہ تو سلطان
را۔ از جملہ حدیثاں بودے۔ قطعہ

گر نبوے امید راحت و رنج پائے درویش بر فلک کفے
گر وزیر از خدا ترسیدے ہچاں کہ ملک ملک بودے
حکایت ۲۶۔ یاد شاہے بکشتن بیگناہے اشارت کرد کہ گفت اے
ملک! سو جب خشمے کہ ترا بر من است۔ آزار خود جوئی گفت چہ گوئے کہ گفت
این عقوبت بر من بیک نفس بسر آید۔ و نہ آں بر تو جاوید بماند۔

رباعی

دوہان بقا چو باد صحران بگذشت تلخی و خوشی و زشت و زیبای گذشت
پنداشت تملکہ کہ حقا بر ما کرد بر گردن او بماندہ بر ما بگذشت
ملک را نصیحت او سود دہند آمد و از سر خون او برخواست۔

نہم

حکایت احمد۔ وزیرائے نوشیرواں درہمے از مصالح مملکت اندیشہ
 ہی کردند۔ و ہریک بروقی دانش خود رائے میزد۔ ملک بھنیں تدبیرے اندیشہ
 کردہ برچہمہ رارائے ملک اختیار آمدوزیراں دیگر درہنہ دانش گفتند کہ رائے
 ملک راچہ مزیت دیدی بر فکر چندیں حکیم؟ گفت بموجب آنکہ انجام کار معلوم
 نیت و رائے ہنگام در مشیت است کہ صواب آید یا خطا پس موافقت
 رائے ملک اولیٰ ترست تا اگر خلاف صواب آید بعلت متابعت آواز
 معاتبہت ایمن باشم کہ گفتہ اند۔

نثوی

خلافت رائے سلطان رائے جستن بخون خویش باید دست شستن
 اگر شہ روز را گوید شب است این بیاید گفت اینک ماہ پر وین
 حکایت ۲۲۔ رشیاے گیسواں بتافت کہ من علویم و با قافلہ احباب
 بشہرے درآمد کہ انرج می آید و قصیدہ نیکی پیش ملک برد کہ من گفتہ ام۔ یکے
 ازندائے ملک در اں سال از سفر دریا آمدہ بود گفت ملوچ اور عید انفعی
 بہ بصرہ دیدہ ام حاجی چکونہ باشد؟ دیگرے گفت من اور امی شناسم
 پدرش نصرانی بود در مطایع علوی چہ گوئہ باشد۔ شعرش وردیوان الفوری
 یافتند ملک فرمود تا بر نندش و لقی کنند تا چندیں و روع چہر گفت
 یگفت اے خداوند روعے زمین بسنے دیگر وارم۔ اگر راست

نہ باشد مہر عقوبت کہ فرمائی سزاوارم۔ گفت آں چہ است گفت۔

قطعہ

غویہ گرت ماست پیش آورد

دو پیمانہ آب است و یک چمچ دوغ

گر از بندہ لغوے شنیدی مرغ

جہان دید بسیار گوید و روغ

ملک بخندید و گفت ازین راست تر سخنی نگفتی۔ بفرموتا آں چہ

ما قبول بود۔ مہیا داشتند۔ و بدل خوشی اور اکیل کنندم (۱۱۰)

حکایت ۱۱۱۔ یکے از پیران ہارون الرشید پیش پدر آئمہ نمود

گفت فلاں سرسنگ زادہ مراد شنام ماوراء۔ ہارون الرشید ارکان

دولت را گفت۔ جز اے چنین کس چہ باشد۔ یکے اشارت بکشتن کرد۔

و دیگرے بزبان زود دیگرے بمصاویہ۔ ہارون الرشید گفت اے

پسر اکرم آنت کہ عفو کنی۔ و اگر نتوانی تو نیز شش و شنام مادرش

وہ۔ نہ چندانکہ انتقام از حد بگذرو۔ آگاہ ظلم از طرف تو باشد و عفو

از قبل خصم۔

مثنوی

نہ مروست آن بنزدیک خدیو ستمدار ^{مندر} کہ با پیل و مان پیکا ر جوید
 بے مرواں کس است از روی تحقیق ^{۱۴} کہ چون خشم آیدش باطل نکوید
 حرکایت ہم سدا با طائفہ بزرگان در کشتی نشسته بودم ز درقے در پے
 ماغوق شد۔ دو برادر گر دابے افتادند یکے از بزرگان ملایح گفت
 کہ بگریں ہر دو غریق را کہ بچاہ دینارت بہر یک میدہم۔ ملایح یکے را
 برہانید و اں دیگرے جاں بحق تسلیم کرد گفت بقیت عمرش نمساندہ بود
 از اں در گرفتن تقصیر کردی۔ ملایح بخندید و گفت انچه تو گفتی یقین
 است و دیگر میل خاطر من بہرہانیدن ایں بیشتر بود بہ سبب آنکہ وقتے
 در را بے اندہ بودم ایں مرا بر شتر خود نشانندہ و از دست و دیگر تازیانہ
 خورہ بودم گفت۔ صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ عَزَّ وَجَلَّ صَالِحًا فَلْيَنْفَسِهِ

و نہ تعالیٰ نے فرمایا ہے۔ اَسَاسًا فَعَلِمَهَا۔ جو اچھا کرتا ہے وہ بے گناہ اور جود
 قطع کرتا ہے اپنے لیے۔

قطع

تا قواقی درون کس مخاش! کا ندریں راہ خار ہا باشد
 کار و رویش ستمند برآر کہ ترانیز کار ہا باشد
 حرکایت ۱۵۔ دو برادر بودند۔ یکے خدمت سلطان کر دی و دیگری

بسعی باز و نان خورے۔ بائے آل تو نگر درویش را گفت کہ چراخت
نگنی و تا از مشقت کار گردن برہی و گفت تو چرا کار نہ کنی تا از مذلت
خدمت رستگاری یابی و کہ خرد منداں گفتہ اند۔ نان جو خوردن۔
و بر زمین نشستن بہ از کمر زیں بستن و بخدمت استان۔ بیت
بدست آہک تفتہ کردن خمیر بہ از دست بر سببہ پیش امیر

قطرہ

عمر گر انما یہ دریں حرف شد تا چہ خورم صیبت چہ پوشم شمتا
اے شکم خیرہ بنائے باز تانہ کنی پشت بخدمت و قنا
حکایت ۳۳۷ کے مزدہ پیش نوشیرواں عادل برد و گفت کہ
فلان دشمن ترا خدائے عزوجل برداشت۔ گفت بھج شنیدی کہ مرا بگذاشت

فرد

مرا ہر گ عدو جائے شادمانی نیست کہ زندگانی مایز جاودانی نیست
حکایت ۳۳۸۔ گروے کماؤر بارگاہ کسری بمصلحتی سخن ہم گفتند
بہر چہر خاموش بود۔ گفتند چرا دریں بحث با ماسخن نگوی۔ و گفت
وزرا بر مثال اطباء اند و طبیب دار و ند ہد مگر بسقیم پس چوں بیم کہ لے
شمار بر مواہبات مراد راں سخن گفتن حکمت نباشد۔ و قطعہ
چو کارے بے دفعہ من کہ آید مراد و سخن گفتن نشاید

و گرینیم که نابینا و چاه است اگر خاموش بنشینم گناه است
 حکایت ۸۳ اسکندر رومی را پرسیدند که دیار مشرق و مغرب را بچه
 گرفتاری که ملوک پیشین را خزان و عمر و لشکر پیش از تو بود و چنین فتحی میسر
 نه شد گفت چون الله تعالی هر مملکت را که گرفتم رعیتش را بنیاز روم و نام
 پادشاهان پیشین جز به نگوئی نه بردم - **بیت**

بزرگش خوانند اهل خرد
 که نام بزرگان بزرگش برود
قطعه

این همه هیچ است چو می بگذرد
 بخت و تخت و امر و پی و گیر و دار
 نام نیک و ز قضا صانع مکن
 تا بماند نام نیکت پایدار

باب چهارم در فوائد خاموشی

حکایت ۸۴ *omit* ای که را از دوستان گفتم که امتناع سخن گفتن بعلت آل
 اختیار آمده است که غالب اوقات در سخن نیک و بد اتفاق می افتد و دیده
 جز بر بدی نمی افتد گفت دشمن آل بد کنی نه بیند -

بیت
 هنوز چشم عداوت نیز بر گشاید
 گل است سحر و در چشم دشمنان غایت

بیت

فرگیتی فروز چشمہ ہو زشت باشد چشم موشکور
 حکایت ۱۲ بازہ گانے را هزار دینار خسارت آقا و پسر را گفت نباید
 کہ با کے ایں سخن در میان نہی۔ گفت۔ اے پدر افسران تراست گویم
 ولیکن باید کہ مرا بر فائدہ ایں مطلع گردانی کہ مصلحت و رہبان داشتن
 چیست ؟ گفت تا مصیبت و دشواری کہ نقصان مایہ و دویم ثبات ہمایہ

بیت

مر مگو اندو خویش با دشمنان کہ لا حول گویند نادانی کنان
 حکایت ۱۳ بجوانے خردمند از قانون فضائل خط و افسر داشت
 و طبع نافہ چند آنکہ در مافل دانشمندان نشسته زبان از گفتن بہ بستہ
 ہائے پدرش گفت اے پسر! تو نیز از آنچہ دانی چہ را نگوئی ؟ گفت ترسم کہ
 از آنچہ ندانم پرسند و شرم را گردم۔ قطع

آن شنیدی کہ صوفی میگوید زیر تعلین خویش میخچند
 استینش گرفت سر ہنگ کہ بیا فصل برستورم بند

فرد

نلقہ ندارد گے با تو کار ولیکن چو گفتی و لیش ہیار
 حکایت ۱۴۔ جالینوس حکیم ابلہ را دید دست و گریبان دانشمندی

زده بود بجای حرمتی میکرد و گفت اگر ای دانا بودی کار او با ناواں بدینجا
نرسید که گفته اند - **مثنوی**

دو عاقل را نبا شد کین پیکار	نه داناے ستیز و با سبکسار
اگر دامن بوحشت سخت گوید	خردمندش بفری دل بجوید
دو صاحب دل نهب دارند کج	سہیدوں ہرکش و از رم جوئے
و گراز ہر دو جانب جاہلان اند	اگر ز خیر یا شد بگسلانند
یکے رازش روئے داد و شام	تخل کرد و گفت اسے نیک فحام
بتر زانم کہ خواہی گفت "آئی"	کہ دامن غیب بن چوں بن ندانی

حکایت ۵ - سہمان وائل را در فصاحت و بی نظیر ہواہ اندیک کم آنکہ
بر سر حج سالے سخن گفتے و لفظ مکرر کر دے و اگر ہاں سخن اتفاق افتا دے بے بائے
دیگر بگفتے و از جملہ آداب ندائے حضرت بادشاہان یکے این سبت **مثنوی**

سخن گرچہ دلبند شیریں بود	سزاوار تصدیق و تحسین بود
چو بارے بگفتی - مگو باز پس	کہ علوا چو کیبار خور و ندوس

حکایت ۶ - یکے راز حکما شنیدم کہ سیگفت ہرگز کیسے بچل خوش اقرار
نہ کردہ است مگر آں کس کہ چوں دیگرے در سخن باشتہ بچھاں متسام نہاگفتہ
سخن آغاز کند **مثنوی** -
سخن را سرست آخر مستثنیٰ میا و سخن در میان سخن

خداوند تدبیر فرسنگ و هوش نگویند سخن تان بیند خوش
 حکایت ۷ - تنی چند از نزدیکان سلطان محمود حسن میمند بی گفتند
 که سلطان امروز چه گفت ترا در سال مصلحت و گفت بر شاهم بپوشیده
 نماز گفت آنچه با تو گوید ظهیر سلطنتی و مشیر تدبیر مملکت با گفتن ندارد
 گفت با عتقاد آن که داند که با کس نگویم پس چرا ای پسرید بیت
 نه سخن که بر آید بگوید اهل شناخت بر شاه سرخوش در تشایده باخت
 حکایت ۸ - در عقد بیع سرائی مترود بودم - جهودی گفت بجز که
 من که خدا یان قدیم این محکم وصف این خانه چنانکه هست از من پرس
 که بیچ میی نداری گفت بجز این که همسایه من باشی - **قطعه**
 خانه را که چوں تو همسایست ده درم میم که عیار از زود
 لیک امیدوار باید بود که پس از مرگ تو هزار از زود
 حکایت ۹ - یکی از شعر ایش امیر دزدان رفت و ثنا گفت فرمود
 تا جامه از او بدر کردند سگان در قفا افتادند - خواست تا سنگی بر دارد
 زمین بخ گرفته بود عاجز شد گفت این چه مردمانند که رنگ اکشاده و
 سنگ بسته امیر از غریبی دید بنزدید بخندید و گفت ای حکیم چنین بخواه گفت
 جامه خودی خواهم - اگر انعام فرمائی - **بیت**
 امیدوار بود آدمی بخیر کمال مرا خیر تو امید نیست بدهرسان

سالار و زوال را برابر و رحمت آمد جامه او را باز فرمود و قبا پوشیدنی بران

مزید کرد و در سه چند

حکایت . ار خطیب کریم الصوت خود را خوش آواز پنداشتند و

فریاد بیفایده برداشته گفتے لَقِيبٌ غَلَابَ الْبَكِيَّ و بر پرده الحان اوست

یا ایہ اِنَّ اَظْکَرَ الْاَصْوَاتِ در شان اوست بشعر

اِذَا عَقِيَ الْخَطِيبُ اَبُو الْفَوَاحِشِ كَمَا صَوَّتَ يَهْدِي مَصْطَحِيَّ فَاِذَا مَرَسَ

مردم قریب جلالت جابه که داشت بتیش را می کشیدند و اوقتش را مصلحت

نمی دیدند تا یکی از خطبائے آن اقلیم که با او عداوتی نهانی داشت با

بر رسیدن او آمده بود گفت نزد خوابی دیده ام خبر یاد گفت چه دیدی گفت

چنان دیدم که ترا آواز خوش است و مردمان از انفاست تو در راحت

خطیب اندرین سختی بیندیشند و گفت جز آنکه اندرین چه مبارک غایت

که دیدی که مرا رعب خود واقف گردانیدی معلوم شد که آواز ناخوش

دارم و خلق از این خواندن من رنج انده بد کردم ازین پس خطیبم مگر به استیلا قطع

از صحبت دوستی برنجسم کا خلاق بدم حسن نماید

علیم هنر و کمال میدهد خاتم گل و یاسمن نماید

گودشمن شوخ چشم بیدار تا عیب مرا بمن نماید

هر آنکس که عینش نگوید پیش **فرد** هنر و انداز حب املی عیب خوا

سفرنامہ شاہ ایران

روز دوشنبہ دوم ذیقعد

ساعت ہفت از نصف شب گزشتہ از خواب برخاستم۔ الحمد للہ
 احوال بہتر بود معلوم شد این جا کہ دیشب کشتی سنگر انداختہ۔ وسط
 دریاست هیچ دُخل بمقابل زودخانہ نہیں ندارد۔ داز سہ ساعت
 ونیم از نصف شب گزشتہ الی حال این جا سنگر انداختہ و از حال
 ناد و ساعت دیگر ہم ہیں جا خواہد ماند و چہنہ توقف درین جا
 این است کہ چون نواب ولی عہد انگلیز باید در ساعت متعین۔
 باستقبال مابین چند کشتی جنگی انگلیش نیز برائے تشریفات ماحلو آمد
 سلام نظامی دادہ شد یک توپ کنند۔ اگر شب می رسیدیم این تشریفات
 بعمل نمی آمد۔ یک چہنہ عمدہ دیگر ہم این است کہ اینجا با غالباً مرغلط میگرد
 و اغلب در ہوائے مرہ و کشتی با ہم تقادف می کنند و کشتی ہائے بزرگ
 کو چوک زیادہ ہستم متصل درین دریا دھرت می باشد

با بودن مہ خیلے پا علم استنادی بایک حرکت کنند والا اسباب خطر و ترکا
 خیلے مشکل ست اما الحمد للہ امر و نہ ہوا در نہایت خوبی و صاف مصلح
 و بے مہ بود و دریا مثل حوض بے موج و آرام خیلے شکر خداوند را کیا
 آوریم خلاصہ صبح برخاستہ رخت پوشیدیم و قدرے در کشتی گرا
 کر دیم۔ ابتدا از یک دالان باریک طولانی گذشتہ رفتیم باں طرف
 کشتی کہ جائے فرنگیہا و بعضے از کمترین خودمان ست و در حقہ
 ایک دستگاہ دیگر بیست یک دو اطاق راقما شا کردہ بعد از پلہ ما با
 رفتہ بعمر شے کشتی رفتیم و در اطاقہائے عرشہ کہ جائے کاپتنہائی
 است قدرے نشستہ با کاپتنہائی صحبت فرمایش کردیم و دور
 با طرف انداختہ بعضے کشتیہائے بزرگ و کوچک کہ از دور و نر
 پیدا بود تماشا نمودیم بعد از عرشہ پائیں آمد یک پلہ چرخے بود کہ
 بسبب و ماشین حرکت کشتی ازاں پلہ پائیں رفتہ آمدیم سہ چرخہ
 تبار گرمی بود۔ یک دستگاہ ماشین ہم برائے روشنی چرا
 الکتریکیتہ اس کشتی در انجا دیدیم۔ تمام قوت چراغہا
 بر قے کشتی از ہمیں یک ماشین دادہ می شود و برائے دانہ
 اندازہ و حد قوتہ برقیہ یک آہن ربائے دارند۔ یک پارچہ آہن
 کہ مثل یک کا زانہر بود دست گرفتیم بقاصلہ دو وجیب ماندہ با

ربا قوتہ جاوہر قنطاریسی آہن را از دست من کشید و ہماشین
 چسپیدہ بطوریکہ با نہایت زور آہن ربا را کندنی شد خیل آہن
 را بے غریبے بود بعد از آنجا بالا آمدہ قدرے در سطح کشتی گردش
 کردہ آمدیم پائیں در ساعت نہ دہیم بعد از نصف شب کہ دو ساعت
 ونیم نظر ہماندہ بود لنگر کشتی را کشیدہ بطرف انگلیس حرکت کردیم طول
 و عرض این کشتی ازین قرار است یک صد و شصت قدم طول دارد
 ہشترہ قدم عرض۔ آلات و اشیا مغرب عجیب درین کشتی دیدہ شد
 اور حقیقت این کشتی عمارت بحری اعلیٰ حضرت ہا و شاہ انگلیس
 است کہ ہماں طور کہ در خشکی عمارت دارند توے دریا ہم یک
 دوست عمارت دارد کہ دارائے ہم چیز از اسباب و عملہ جات
 حکیم و نوکر ہا و خدمتہ متعدد داشت و اینہا ہمیشہ درین کشتی منزل
 و اورد صاحب منصب و امیران این کشتی ہم مستبقران و دیگران ہستند
 و خطر بزرگ عمدہ کہ درین دریائے شمالی در دو خانہائے اینجا است
 اولین است کہ این جا ہامہ زیاد می گیرد و حرکت کشتی ہائے کوچک
 و بزرگ از بسکہ زیاد است و مثل بازار فضل در آمد و رفت ہستند
 یہیں کہ ہوا را مہ گرفت و دیگر چشم چشم را نمی بیند و بامی شود کہ دو
 کشتی بہم خوردہ غرق می شود پرانے رفع این خطر و تازہ اختراع

در تمام کشتی ہائے کردہ اندک دریں کشتی ہم است یک شنیپوری است
 کہ صدائے بسیار مہیب غریبہ دارد در وقت مسہ این شنیپور را محض
 اخبار متصل می زند کہ دو کشتی ہم بخورد خواستیم صدائے این شنیپور
 را بشنویم ابتدا بخائے بلولہ ہائے شنیپور دادہ بعد بہر حسب قاعدہ
 و رہی کہ دارند در لولہ را باز کردند یک صدائے غریبہ عجیبہ بیرون آمد
 کہ گوش خیلہ زحمت پیدا می داد و نتوانستیم در آنجا بایستیم این
 شنیپور را در وقت متصل می زند و معلوم نیست کہ اہل سفار
 بیچارہ با چہ حالت از شنیدن این صدا بہہم می رسانند
 الحمد للہ کہ دریں دور ہیچ ہوا مہ نبود و ما این صدا را شنیدیم
 چہ ز غریب دیگر ہم این است کہ عملہ جات این کشتی با کشتی
 دیگر با دست و دو برقی و علامات متصل بطور تلگراف کہ مسافر
 مرکبات مفصل طولانی می نمایند کہ بہر چیز بخوبی معلوم مفہوم
 می شود دست خودشان را از این طرف بآن طرف بطوری
 غریب حرکت و تکان می دہند چنانکہ از کشتی سواری ما با کشتی ازیرا
 کہ بعضی از ملزمین ما سوار بودند بخوبی حریف می زدند خلاصہ
 تفصیل این کشتی زیاد است کہ اگر بخواہیم بہرہ بنویسیم مفصل
 ہوں طویر گاہی در بالا گاہی در پائین کشتی گردش می کردیم

و کشتیهای کوچکی و بزرگ بخاری و بادبانی که در اطراف این کشتی
از دور و نزدیک زیاد بود تماشا می کردیم کشتی هم خوب میرفت
دریا در نهایت آرامی و طماننت بود چنانکه خود کاپتان هم
اقرار داشت که سی سال است دریا را باین آرامی و طماننت
ندیده ایم همین طور که رفتیم رسیدیم یوسط دریا که در آنجا که دو کشتی
خیلی بزرگ در دست راست و چپ را کشتی مایکی در دو سال
قبل و یک دیگر سه سال پیش ازین غرق شده بودند. سوارائی
و گلهای و ریسمان های آنها چیزی دیگر از آب پیدا نبود. الحمد للہ
از آنجا بسلامت گذشتیم. دی شب که دریا را تماشا میکردیم
بعضی ماسیهای ریزه دیدیم مثل حیوانات کوچکی فشفشه دار
که در مازندران ایران بسیارست و در شب آدم شان برق
میزند. این ماسیها هم توای دریا از زیر موج و کف آب
که از زیر چرخ کشتی بیرون می آمد زیر بالامی شدند و مثل
الکتریتیه در تاریکی شب برق می دادند خیلی تماشا داشت خلاصه
را ندیم هنوز نرسیده بمقابل رودخانه طمس کشتی جنگی زره پوش
انگلیس با استقبال مآمده بنا کردند بشلیک توپ نمودند و سلام
دادند کشتیهای بخاری و بادبانی زیادیم که همه پیراز جمعیت مردوزن

از انگلیس به جاسائے نامده بودند متصل بهورامی کشیدند و دست
 مال تکان می دادند بقدر جمعیت توپ کشتیها زیاده بود که کم مانده بود
 بعضی از کشتیها غرق شود از سوراخهای زیر کشتی مردم دستشان را
 بیرون آورده و شمال تکان می دادند هنگام غرق بود که کم کم از طریق
 سواحل پیدا شد تا رسیدیم به (گرگزند) که رودخانه طمس
 است اینجا قلعه جات نظامی متعددیم برای حفظ و استحکام رودخانه
 حاضر ساخته اند و متصل از قلعه جات شلیک توپ می کردند اطراف
 این رودخانه تمام کارخانه جات و عمارات و آبادیست و کشتیهای
 بادی و بخاری و قالیقهای کوچک است که مثل گرد و دود و طرف آب
 ریخته بود و همه از مردوزن خوش شکل پر بود و موج آب سباب
 خطر قالیقهای کوچک بود که کم مانده بود و غرق شوند. اما بحدی
 آسب بکس نرسید. از کشتیها و قالیقها گل بکشتی ما می انداختند
 چون کشتی ما تند آمد با سخته که برائے ورود ولی عهد کرده بودیم
 ساعت مانده بود کشتی ما در گرگزند توقف کرد تا قواب ولی عهد
 بیاید یک نفر روزنامه نویس نقاش هم که انگلیسی است از سه اسب
 همراه ما است و متصل صورت ما و همراهان را بطور مختلف می کشید
 در یکی از اطاقهای بالائے کشتی که شسته بودیم محض گذراندن وقت

فرمودیم نقاش تسلیم و کاغذش آورد گرفتیم و در یک دقیقه صورت نیم رخ
 او را کشیدیم بقدر شبیه بود که اسباب تعجب خود او و تمام فرنگیها شد
 و همه تعریف کردند که باین زودی و خوبی ما صورت او را کشیدیم خلاصه
 بقدر نیم ساعت که معطل شدیم نواب ولی عهد انگلیس دپرنس و گال
 با کشتی او بنزع که یا سم برادر نواب ولی عهد موسوم است آمدند
 کشتی مزبور را بکشتی ما متصل کردند نواب ولی عهد آمدند - تو
 کشتی ما بایشان دست داده تعارف کردیم و بعد همان صورت
 و حالتی هستند که در شانزده سال پیش ایشان را دیده بودیم قدر
 فرہ تر شده و و پیرماتے ولی عهد هم که اسامی آن ہا زان بعد خواہم نوشت
 ہمراہ ایشان بودند صاحب منصب و احوال آن زیاد دی ہم بایشان
 آمدہ بودند ولی عهد ہمراہان خودشان را معرفی کردند با آنہا
 تعارف کردیم ما ہم ملتزمین خود ماں را معرفی نمودیم بعد با نواب
 ولی عهد و سائر ہمراہان رفتیم بہ کشتی ولی عهد کشتی بسیار مقبول
 است - سالن طولانی باریکے دارد تمام این سالن را با گل
 و پارچہ ہائے نفیس تربیت داده و میزے چیدہ بودند کہ ردے
 آن انواع خوراکیے بلود یک بالا خانہ خوبی ہم داشت کہ با نجاتستیم
 کشتی را راندند برائے لندن ہر چہ می رفتیم رودخانہ تنگ ترمی شد

تا باندا رہے طبعی خودش رسید و حقیقت (اگر وسنت) جزو شہر لندن
 است از محاذی (دک) متقد و گزشتیم۔ دک ہونے است کہ دست
 در کنار دریا درود خانہ برائے خانہ تعمیر کشتی یا بزرگ ساخته اند تا اصل
 وک پیدا نمود۔ وگہائے کشتی را از میان آن می دیدم۔ ساعت
 بساعت دقیقہ بدقیقہ جمعیت زیادہ نر می شد مہر جا کہ ممکن بود آدم با یستید
 با بنشینید از پشت بام ہاتا پائین مردم ایستادہ ولا مہر و زنی و وریچہ
 کہ بود سہا دوست ہا بیرون آوردہ۔ دستمال تکان می دادند و
 ہورا ہا می کشیدند و شا باش می گفتند۔ ہمیں طور را ندیم تا از یک پل
 بزرگے گزشتہ رسیدیم بہ کہ دک (محسنی) است کہ یک سمت ایں
 رود خانہ را دیوار بلندے از سنگ کشیدہ اند کہ خیال حکم و مقبرست
 مبالغہ کردانی ہم خرچ کردہ تا بایں طور رود خانہ را منظم نمودہ اند و در
 حقیقت شہر حبالی لندن از کہ بان طرف است ایں حا دیگر جمعیت زیادہ
 تر شد از پلہ ہائے آہنی بسیار بزرگ دو مرتبہ و یک مرتبہ پلہ ہائے
 آجری متقد و گزشتیم۔ روئے ایں پلہ ہا ہم از جمعیت مردم سیاہ
 بود و معلوم بود کہ ایں ہا از اعظم و محترمین وہمہ ہورا کشیدہ شادی
 می کردند یکہ کشتی ترپیل ہمراہ ما بودے ہم ہمال طور از طرف
 لندن آمد۔ اینہا ہمیں کہ بہم نزدیک شدند بیک دیگر خوردہ

کم ماندہ بود و ہر دو غرق شدہ حادثہ غیبی روئے دہدا محمد اللہ
 عیبی نکر دہ سہالم از ہمدیگر گذشتند۔ از (کہ پونج) ہم کہ موزہ و مدسہ
 بحری این جاست گذشتیم از قلعہ کہنہ کہ تاج و جواہرات سلاطین قدیم
 انگلیس در انجا است و از کلیسای (سن پل) نیز عبور کردیم عمارت
 پارلیمنٹ لندن و برج ساعت و بنائے عالی آن حصہ از دور
 پیدا شدہ رسیدہ بمجا ذی پارلیمنٹ کشتی ایستاد از کشتی بیرون
 آمدیم (دوک) دو کامیرج عمومی اسے حضرت بادشاہ انگلستان
 و سہ سالار کل قشوں انگلیس و پرنس باتن برگ و بار داما د ایلچفر
 بادشاہ انگلستان کہ شہزادہ خوش روئے دلربا است و داما دیگر اعلیٰ
 حضرت معظمہ کہ انشس (مارکی دولمان) است و پیر مروے است
 و امیر آخور اعلیٰ حضرت معظمہ کہ جوان خوش روئے است باجمے
 دیگر از معتبرین انگلیس استقبال آمدہ بودند۔ باہمہ تعارف
 کردیم و از دالان مصنوعی کہ از گل و غیرہ ساختہ بودند گذشتہ سوار
 کالکہائے سلطنت شدیم۔ رسیدہ بکالکہائے زہنائے معتبر
 و محترم زیادی توے دالان ایستادہ بود و ہمہ تعارف کردیم
 کالکہا تمام کالکہ درباری و سلطنتی است و ہمہ با سہا بہائے
 مجلل و کالکہ چہائے بالباس ہائے مزین ہستند من بالواب

ولی عہد تو ی یک کال کہ نشستم برائین ہم در کال کہاے دیگر
نشسته راندم۔ سوارہ گارو مخصوص اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان
بالبا سہاے ممتاز و سرباز ہاے مخصوص بادشاہ بالبا سہاے گلی سوار ہاے
ویگروانواج دیگر از دوطرف کوچہ صف کشید و ایشانکے فاشی باشی ہا و
جلو دار ہا از جلوامی رفتند و اما میان صفوف سرباز و سوار ہستہ ہستہ
میرفتہ۔ طرفین کوچہ و بالا و پائیں عمارتہا نیز تمام علو از جمیع مردوزن
بود و متصل ہو رامی کشیدند۔ و تعارف می کردند۔ الحق ملتہاے پذیرائی
و احترام را بعمل می آوردند کہ بالاتر و بہتر از ان نمی شود۔ و این
پذیرائی از روئے آزادی و اختیار و بر حسب میل خاطر خود علت
بود۔ چنانکہ نواب ولی عہد ہم می گفتند کہ مانمی توانیم مردم را این
طور برائے پذیرائی مجبور کنیم۔ خودشان بہ میل خود کردہ اند۔
خلاصہ از جلوے صفوف گذشتہ از دروازہ دو کینگام داخل محوطہ
عمارت بو کینگام شدیم آنجا ہم جمیع زبیدی بود۔ پائے پلہ عمارت
کہ سرباز و سوار زبیدی در اینجا نیز استادہ بودند پیادہ شدہ داخل
عمارت شدیم نواب ولی عہد و دختر ہاے ایشان تا در پلہ بہ استقبال
آمدہ بودند۔ با ہمہ دست دادہ تعارف کردیم و آمدیم توے الطاق
خیلہ صحبت داشتیم یکے از دختر ہاے نواب ولی عہد را کہ ہمیش

دپرنس لویر، است و بیست دو سال دارد و برائے (کنیت یقین)
 کہ از اہالی اکس انگلیس است نامزد کردہ اند۔ ان دختر ہم درین حال حاضر بود
 و با و نیز دست دادہ تعارف کردیم۔ بعد از آب و لی عہد و موجد ایشان
 اطافہا و منازل مارا نشان دادہ رفتند۔ این عمارت ہماں عمارتے
 است کہ شانزدہ سال قبل ہم منزل کردہ بودیم یک گل خانہ بسیار خوبی
 سقف و دیوارش تمام از شیشہ است از پہلوئے اطاق ماست انواع
 و اقسام گلہا درین جا موجود است و راحت گاہ خوبی است بعد بلا فاصلہ
 رفتم بیابغہ کہ جلو عمارت واقع است باغ و چین بسیار خوب با
 صفائی است۔ عزیز السلطان ہم ہمراہ ما آمد۔ آمدیم تا کنر دریا
 چہ این باغ کہ دریا چہ بسیار بزرگے است و فوارہ بسیار بزرگی ہم
 دارد ناؤ ہائے باریک دراز روئے دریا چہ بود۔ مجدد الدولہ و عثمانیز
 السلطان و سائرین توئے ناؤ ہا شستیم۔ پاروزنہا ہم حاضر بودند۔ قدر
 پاروزند توئے دریا چہ گردش کردہ آمدیم بیرون۔ باز قدمے
 توئے باغ و گلکاری ہائے قشنگ گردش کردہ آمدیم با طاق خود
 مان شب را شام خوردہ خوابیدیم۔ اسم پسر بزرگ نواب ولی عہد
 دپرنس او دارد است

روز شنبہ سوم

امروز باید برویم بروید زور بدیدن اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان
 وامپراطیس ہندوستان یک ساعت قبل از ظہر باید برویم و نہار را
 ہم در آنجا باید بخوریم صبح قبل از حرکت ہم باید وزدے مختلفہ بحضور ما
 ایشیک آقاشی باشی و ایشیک آقاشی ہائے اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان
 وغیرہ جلو ما افتادہ مارا ہر دہ طبقہ بالائے عمارت در تالارے کہ ہمیشہ
 اعلیٰ حضرت معظمہ سفرایمی پذیرند و وزیرا بار میدہند در آنجا تہناتالار
 خیال عالی است و محسمہ ہائے مرمر اعلیٰ وزینتہائے زیادہ دارد۔ سفر
 در تالار بطور دائرہ ایستادہ بودند۔ اوّل (سیوا و تیلتن) سفیر کبیر
 فرانسیہ معرفی شد۔ مرد مصروفی است و ساہما است در لندن بسفارت
 اقامت دارد۔ میرزا مالک خان ناظم الدولہ وزیر مختار ما ہمراہ ما بود و ہمچی
 میگردید (باون سال) سفیر کبیر روس معرفی شد کہ مرد معتبر است
 و مدتہاست در لندن اقامت دارد و بعد از آنکہ سفر ایک یک معرفی
 شدند خود آنہا ہم اجزائے خودشان را معرفی کردند۔ از حملہ سفر
 بزرگ رستم پاشا سفیر کبیر عثمانی کہ مرد با یک کوچک اند۔ اسمے است و

موبائے سفید دارد و ارمنی است سابقاً حاکم لبنان و شامات بوده
 و در آنجا خدمات کرده و معروف شده است یکے انا جزائے رستم باد
 ہم پیر خیر اللہ آفندی سابقاً سفیر کبیر بود و در طهران و در همه جسام فوت
 شد. باہم سفراء محبت و اظهار التفات شدہ از حمله سفراء سفیر چین بود کہ
 غیر از زبان چینی هیچ زبانے نمی دارند. یکے از انگلیسیہا زبان چینی میدانت
 سفیر چین بزبان حرف میزد و آن انگلیسی با انگلیسی ترجمہ میکرد و ناظم
 الدولہ برائے ما ترجمہ میکرد. سفیر ژاپون بود. اسمی سفراء بعد
 خواہم نوشت بعد از رفتن سفراء بقاصد پنج دقیقه (در دس النمر پوری)
 بادستہ وزیر اے خوش کہ کنسر و اتوہستند بحضور آمدند در و سالن پوری
 مرد توہمندیت وزیر را بہ معرفی کردہ بہ محبت و فرمایش کردیم. بعد
 مشخص شدہ رفتند. اسمی وزیر ہم بعد نوشتہ خواہد شد. بعد کاسکہ
 حاضر شد ما و نواب پرنس و کینورا بہرت کہ او داروہم میگویند پسر
 بزرگ نواب ولی عہد در یک کاسکہ راندیم برائے کار دیند زور از
 (باٹ پارک) عبور کردیم. بقدر جمعیت بود کہ حساب نداشت و ما ہم
 متصل بادست مردم تہارت می کردیم رسیدیم. یگانہ و اگنہائے راہ
 آہن خیلے کوچک بود گویا دکن بزرگ از این خط عبور نمیکند. از
 تراوہ قدرے بزرگ نہ بود. سوار واکن شدہ راندیم در واکن باہمان
 کریمہ -

شازادہ پرنس فابلی عہد ولایت و امین السلطان و ناظم الدولہ
 نشستہ بودند کالکے خیلے تند میرفت۔ بقدر نیم ساعت یا بیشتر ک
 راندہ تار سیدیم بہ ویند زور قلعه ویند ہمان است کہ در روزنامہ
 سابق نوشتہ شدہ است دیگر لازم نیست بنویسیم۔ ویند زور شہر
 است از قدیم ترین شہر ہائے انگلیس و تقریباً ہفت صد ہشت صد سال
 است کہ ایں شہر بنا شدہ است سرانجام گار و اعلیٰ حضرت بادشاہ
 انگلستان با سوار ہ و اقواج طرفین راہ کشیدہ بودند اعلیٰ حضرت
 بادشاہ و دختر ہائے شان و دام و نور ہ مقصود از دام و نور ہ
 زنہائے معتبرہ ملک انگلستان ہستند کہ محض افتخار خدمت اعلیٰ
 حضرت بادشاہ انگلستان رامی کنند و ندیم ایشان ہستند۔ ہم
 در پائے پایہ عمارت دیند زور استنادہ بودند۔ اعلیٰ حضرت مظلّمہ
 لباس سیاہی پوشیدہ و عصائے سیاہی در دست گرفتہ مختصر ہوا
 ہم بخود رزہ بودند۔ پیادہ شدہ بایشان دست دادہ تعارف کردیم
 بعد اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان دست مارا گرفتہ انہ پدہ پایا لا قدیم
 از گالری نگار خانہ ودالان بزرگی کہ پردہ ہائے نقاشی خوب در آنجا
 بود۔ گذشتہ باطلے کہ شازادہ سال قبل ہم آنجا رفتیم۔ وار و ندیم
 و با اعلیٰ حضرت بادشاہ در روئے نیم تخت نشستہ قدسے صحبت

کردیم بعد اعلیٰ حضرت معظّمه چنانچه نفع را عیان را معرفی کردند ما هم این
 السلطان و بعضی دیگر از وزراء و همراہان خود مال کہ در آنجا حاضر بودند
 معرفی کردیم ہمارہ در مال اطاق کہ سفر سابق ہمارہ خوردیم ہنہا را حاضر
 کردہ بودند رفقیم۔ سر میر تشریف دست چپ ما اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان
 نشستند۔ و طرف دست راست ما پرنس کریتان، و دیگر
 دختر اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان (پرنس بیاطلیس) و شوہرش
 پرنس باتن برگ، و پرنس کریتان، و دختر او و پسر نواب لہند
 (لرو سالز پوری)، و زوجہ لرو سالز پوری وغیرہ و از ملترین ما این
 السلطان و بعضی دیگر در سر سبز ہمارہ خوردند با اعلیٰ حضرت بادشاہ
 انگلستان خیلے صحبت کردیم۔ بادشاہ دوسہ نفر نوکر ہندی دارند کہ
 بالباس ہندی ہستند و فارسی می دانستند۔ مسلمان بودند۔ بادشاہ
 انگلستان می گفتند مسلم آوردہ ام زبان اردوی آموزم۔ بعد از نما
 اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان دستہ گلی بہادار داندہ و اناسجا برخاستہ
 آمدیم۔ با طاق دیگر قدرے باز نشستہ صحبت کردیم۔ بعد برخاستہ
 دست با اعلیٰ حضرت بادشاہ دادہ مراجعت نمودیم۔ اعلیٰ حضرت معظّمہ
 تا دم بل پشائیت کردہ آنجا با ہم وداع نمودیم۔ سوار کالاسک شدہ رفقیم
 براے مقبرہ مرحوم (پرنس البرٹ) شوہر اعلیٰ حضرت بادشاہ

انگلستان (پرنس کریستین) پسر نواب ولیعهد و امین السلطان ہم با
 در کاسک بودند پارک دیندز و رخیل بزرگ ست از پارک گذشتیم
 سوار ہا جلو و عقب ما بودند رسیدیم بہ مقبرہ بسیار عالی است با سنگ
 سماق و سنگ ہائے دیگر ساختہ اند خروج بنائے این مقبرہ را اعلیٰ حضرت
 بادشاہ انگلستان از خزانہ شخصی خود دادہ - دخل بدولت پانٹ
 ندارد - دختر بادشاہ انگلستان (پرنس الیس) و دختر ہیں
 دختر کہ نوہ اعلیٰ حضرت معظمہ باشند نیز و آں جا مدفون اند - نوہ بادشاہ
 سال قبل بنا خوشی گلودر (دیفتریت) مبتلا شدہ مادرش بتائی میبرد
 و نزدیک او میزفت - ہرچہ منع کردند ممنوع نہ شد - چوں دختر را
 خیال دوست میراشت شخصایرستانی اورامی کرد - بعد از مردن
 دختر خودش مبتلا بدیفترین شدہ مژدمرد و را درین مقبرہ دفن کردہ
 مجسمہ ہر دو را ہم از مرمر ساختہ اند دختر کوچک پہلوئے مادرش حالت
 حزن انگیزی داشت یکدستہ گلے بہر قبر مرحوم پرنس البرٹ گذشتیم
 چون وقت حرکت راہ آہن رسیدہ بود آدمیم بکار سوار ترن شدہ آدمیم
 تا گار شہر از ترن بکاسک نشستہ راندیم بمارت (بوکیدگام) در ساعت
 ہشت و نیم - بعد از شہر ظہر ہم باید بہ تیانترہ برویم کہ این تیانترہ موسوم بہ
 روایال و در (کنت گاردن) است سوار کاسک شدہ بہ تیانترہ فقیم جمعیت یاد

در معاہدہ خیا با ہنہارا چہرہ افغان وزیریت کردہ بودند و مردم ہورامیکشیدند
از جلو کلوب (کنسرواتیو) و (سبرال) گذشتیم کہ یکے برائے دستوری
یکے برائے دیگ است ہر دو دستہ دریں جا جمع می شوند و ہر دستہ
در کلوب خود نشان مثل دستورشان شام و چائے و تہوہ دارد دیگ دیگر
را می بیند و صحبت می کنند یا گفتگو بے پلیسکی می نمایند۔ دیگر از میدان
ترافالگار گذشتیم کہ میدان وسیعے ست جسمہ مسون دریں میدان در
روئے پای مرتفعے نصب است۔ چون ادر در جنگ ترافالگار کشتہ
شدہ و فاتح آل جنگ بودند مجسمہ اورا ساختہ و میدان را ہم با سیم
ان جنگ موسوم کردہ انداز انجا گذشتہ وارد تیا تر شدیم در لٹزبر
درینے نشستیم۔ لواب ولیعهد و زوجہ ایشان و دختر با و پسر باے
نشان و جمعی از شاہزادگان دیگر ہم آنجا بودند تیا تر بسیار عالی مرتفعے
است پنج طبقہ است مطلقاً کاری نہ یاد دارد۔ امشب تمام بزرگان
انجرا و اعیان انگلیس اینجا هستند۔ زنہا بالہا سہاے سبینہ باز فخر
و انواع زینت و جواهر و مردہا بالباس رسمی در تمام این طبقات
نشستہ بودند۔ و مجلس با شکوہے ہو۔ گل زیاد کہ النہہ قیمتا بقدر بہت
است ہزار تومان گل می شد۔ در لٹز با و تمام اہل تماشہ خانہ از مستعجبین
اند آدم غیر معتبر نبود در لٹز با جائے کہ مثلاً در سابق یک

لیره می دادند و می نشستند - امشب بده لیره رسیده بود تمام تماشه خانه
 با لکتر بیتیر روشن بود بسیار مجلس عالی باشکوه بود و عطر گلها تمام خانه
 را پیر کرده بود تمام زنها و مردها که نشسته بودند در حقیقت غرق گل بودند
 جلوترها و دست اندازها مخلوازل بود و هر قلعه هم یک دسته گل بزرگ
 در دست داشت که البته کمتر از دو تومان قیمت نداشت تمام خانه
 آینهها بود سازه و آوازیهای مطبوع خوب بود خوانند با خیل خوب خوانند
 یکی از خواننده های خوب (مادام البانی) بود که از اهل امریکاست
 سفر ساقی هم که با انگلیس آمدیم همی جا آواز خواند - حالا هم بهمان طور میخواهد
 دیگر (مادام ماریز) بود که خیل خوب خواند گویا همچو خاطر می بایکده
 ماریز باشند که چهار سال قبل شوهرش را کولن نشسته هوا رفت - و دیگر
 افسرهای اندونیدند - بالمره متفقود - گردید خواننده های دیگر هم از قبیل
 (میس الودسل) و (مادام نوردیکا) و غیره و غیره بودند تمام
 حرکات رقص با ساز موافق بود و در آخر هم اجماعاً رقص خوبی کردند و لان
 جا مراجعت بمنزل کرده خوابیدیم -

روز چهارشنبه چهارم

امروز باید بر حسب دعوت (کرد و مر) بیگلربیگی شهر بسینه شهر
 لندن رفته و آنجا بنهار بخوریم و در ساعت دوازده که وقت ظهر بود و ثواب
 و بعد از نماز ما آمده مارا بر داشته با هم سوار کالسکه شده با کمال توقیر و احترام
 باین تفصیل روانه سینه شدیم و گذر از درب عمارت ماخانه بیگلربیگی که قریب
 یک فرسنگ راه است و طرف راست را سرباز و سوار زیاد با کمال
 نظم و محنت احترام ایستاده بودند و در پشت سر آنها جمعیت زیادی
 از اهالی شهر تماشا می نمودند و در و پنجره کوچه ها و هر کجا که ممکن بود
 آدم بایستد و تماشا کند آدم ایستاده بود که البته بقدر دوستی صد
 هزار نفر حاضر بودند و تمام دکانین اطراف دریا را باز کرده در عرض
 شارع و اسباب فروش آدم ایستاده و میر قهای زیاد با انواع کباب
 و در پشت و کاکین و اطفا و کوچه ها نصب کرده در کمال زینت و قشنگی
 همه جا را آراسته بودند و طایفه های زیاد از کوچه ها و محله و گل بسیار با آنها
 بسته بودند که خیلی تماشا می نمود و اسم مارا در اغلب پیروده ها فقط
 مبارکباد نوشته بودند باین ترتیب و تفصیل از عمارت بیگلربیگی شدیم

لرومر با نواب و مشرفان انگلیس مخصوصاً اینہار انشرف میگویند (نہ) این
 کہ ما فارسی کردہ باشیم) وقفاۃ اعیان سیتہ بالبا سہائے قدیم نجبا و خیرین
 قائم و زلفہائے عاریتی کہ سفید است و در روز ہائے مخصوصی کہ لیا سکی
 می پوشند این زلفہا را بسر می گذارند۔ ہمہ جلو ہا افتادہ مارا بعمارت و تالار
 بزرگے برودند و خود لرومر خرقہ قائم بلندے پوشیدہ بود کہ دوسہ درج
 طول داشت و از عقب و کشید می شد و سائر نواب و وقفاۃ وغیرہ
 با تبر زین و عصا ہائے طلا در کمال فنکوبہ جلو می رفتند تا وارد یکے محوطہ
 کوچکے قدیم کہ جلو آنرا قالیچہ کشیدہ بودند و جہ لرومر کہ نیک کا ملہ است
 بازو ہ نواب و لیہد و سائر نسوان معرو فہ شہر و شاہزادہ خانہ ہائے محترم
 در آنجا حاضر بودند و وضع و قانون انیحا طورے است کہ دریں مواقع زو
 لرومر مقدم بر زو ہ نواب و لیہد است چنانکہ ما ہم در وقت رفتن از
 آنجا بہ تالار بزرگ با زن لرومر دست دادہ از جلوی زلفیم زو ہ و لیہد
 ہا نواب و لیہد سائر زہتا و شاہزادہ خانہا از عقب می آمدند و باین تفصیل
 وارد تالار شدیم و در بالائے تالار چہار طبقہ بالامی رفت و یک جائے بود کہ
 مشرف با تالار بود آنجا یک صندلی برائے من گذاشتہ بودند و چندین صندلی
 و نیم تہائے دیگر ہم بود کہ سائرین نشستند۔ بعد از نشستن با مشرفا وقفاۃ
 و نواب روئے صندلیہائے دیگر نشستہ شروع بہ نوشتن کاغذ ہا نمودند

لروم خطبہ رونے کا غزل نوشتہ بود از رونے صندلی بر فاستہ ایستادہ
 قرات کرد خطبہ بسیار مفصل فصیح غزائے تہنیت و رودیابود و طول کشید
 تا قرات منقذ وقت خواندن خطبہ تمامی اہالی مجلس دست می زدند و ہتختہ ہا و
 میز با پامی کو قند بطورے کہ صدائے رعد می گردید خطبہ کہ تمام مشہور
 لارسلول کہ سابق در طہران وزیر مختار بود و حال پیر شدہ است خطبہ
 لروم را ترجمہ کرد بعد ما ہم جوابی در مقابل خطبہ لروم تقریر کردیم کہ باز
 لارسلول برخواستہ جواب ما را ترجمہ کرد و در بین جواب ما ہم باز اہل
 مجلس دست میزدند و ہا ہا ہتختہ ہا و میز باز زدند خطبہ ہا کہ تمام شد برخواستہ
 بہاں ترتیب و تشریفات کہ آمدہ بودیم ر قلم برائے اطاق نہاں
 تالار تالائے بزرگ و خیل کہتہ قدیم است باید قریب ہزار سال
 باشند کہ ایں جا را ساختہ اند پیر ہائے تالار و نقاشی کردہ بہ کلیسا شبیہ
 تراست تا بتا لار بعضی مجسمہ ہائے مرمریم در تالار بود ر قلم سر میز نہاں
 ہائے مخصوص خود مال شستیم دست راست و زوہر لروم دست چپ
 ما خود لروم نشستہ بودند پشت صد نفر مدعوین نہاں دانزدن و مرد در سر
 میز ہا نشستہ بودند یک میز نہ بود چندیں میز ہلہائے ہم گذاردہ و در سر
 ہر میز یک چاہ نقشتہ بود و ندی صد نفر پیش خدمت مشغول خدمت
 بودند کہ ہر وقت راہ میر قند صدائے پائے آنہا مشعل صدائے

رعد بود و دیگر بجائے خالی درین تالار نبود یک بالا خان بود مشرف برین تالار
 که موزیک را در آنجا می زدند و خلاصه قدرے که غذا خوردند و مشد جارچی
 که پشت سر لرد و مر بود فریاد کرد که مردم ساکت شوند که لرد و مر می خواهد
 خطبه بخوانند و نفس شیپورچی از طرف مادر و نفرسم از آن طرف برائے
 سکوت مردم شیپور کشیدند مردمے که بودند تمام دست زده کاره
 و چنگال ها که در دست داشتند در روئے میزها زده بعد همه ساکت
 شدند و لرد و مر بر خاسته خطبه مفصل مشروح در توصیف ما و اعلیٰ حضرت
 بادشاه انگلستان و نواب ولیعهد و بیان دوستی مابین دولتین انگلیس و
 ایران قرائت کرده و مردم همه دست زدند ما هم بر خاسته با تمام
 مردم بسلامت اعلیٰ حضرت بادشاه انگلستان جام شربتے خوردیم
 و ششتم قدرے گذشت دوباره شیپورچی ها شیپور زدند و جارچی
 جاز و دو مردم دست زده ساکت شدند دوباره لرد و مر برخواست و
 مجدداً خطبه مفصل مخصوصاً در تهنیت ورود ما خواند و باز همه اهل مجلس
 دست زدند و با همه برخواستیم و بسلامت مانعت کردند و ششتم
 قدرے که گذشت ما خواستیم بر خیزیم و بسلامت لرد و مر و سیت و ایل
 لندن شربتے نوشیم شیپورچی شیپور زدند و جارچی جار کشید با سفا
 لطق مختصرے کردیم و ناظم الدوله ترجمه کرد و باز همه دست زدند و پایت

تنہا کو قتل و تشہیم۔ دوبارہ جارجی جازد و شیپورچی ہاشیپور کشیدند
 نواب ولیعہد برقا ستہ خطبہ فصیح مفصل مشرورے در تہنیت و تہجد ما
 خواند و مردم دست زدند و ہمہ سلامت مانوشیدند و ما ہم جام شربت
 سلامت ایشال خوردیم بار دیگر جارجی جازد و شیپورچی ہاشیپور کشید
 گفتند لاروسالیز لوری صدر اعظم می خواہد خطبہ بخواند ہمہ ساکت شدند
 لاروسالیز لوری برخواست و از حفظہ خطبہ عوا مفصل مشرورے در
 پلینک مودت آمیز انگلیس بادول فارہ بیان کرد و خطبہ و خیلہ مردم
 شادی کردند و ہمہ غریبے برخواست بعد از تمام خطبہ ہا قدر یکہ گذشتہ
 برخاستیم باہمال ترتیب اول باز دست روجہ لرد مردور دست بود و ستار
 از عقب انتالاریرول آمدیم و باز ہاں تشریفات و قصات و اشرف
 در جلو ما بودند جلوا و چہار شیپور ہم از جلو ما میزدند آمدیم بہ آطاق اولے
 قدرے راہ رفتہ قہوہ خوردیم و سیکار کشیدیم با نواب ولیعہد آمدیم بیرون
 توے کالسکہ نشستہ راندیم۔ برائے منزل۔ رہے کہ امروز رقیم و مراجعت
 نمودیم ازیں قرار است۔ از عمارت بوکینگھام بہ پارک سنت جیمس و کوچہ
 ایل مل کہ محل جمیع کلویہائے مشہور لندن است و از آنجا بہ میدان ترا
 قانگار و کوچہ استرند تا بستہ و کیلد ہال رسیدیم و در مراجعت از
 کیلد ہال بہ آل نیکنٹ کہ لوب و خانہ است و کوچہ نارتھ لینڈ کہ محل مہمان خانہ ہے

بزرگ است و از آنجا بہ سنت جیمس پارک و از آنجا بولکینگام پاس آمدیم
 اسم بزرگ کہ متصل بہ ہالڈ پارک است (کنسک طین پارک) است
 باز در مراجعت ہماں طور جمیعت مثل اول ایستادہ بودند و وقت
 بوقت بیتہ از پہلوئے کلسہائے سنت پل گذشتیم اس کلیسا بقدرے
 بزرگ است کہ بزرگی و ارتفاع کوه و شان پتہ طہران بلکہ قطرش از
 کوه و شان پتہ بیشتر بنظر می آید۔ خلاصہ رسیدیم بمنزل بانواب
 ولعہد دست وادہ خدا قضا کردیم۔ ایشان رفتند۔ و ما آمدیم باطاق
 خود ما قدرے استراحت کردہ بعد با این السلطان و ناظم الدولہ توجہ
 کالکہ نشستہ راندیم برائے سفارت خانہ ایران کہ منزل ناظم الدولہ
 است از ہالڈ پارک (کنسک طین پارک) گذشتیم و از خیابان آخر
 محلات شہر رفتہ رسیدیم بخانہ امیرزا مالک خان ناظم الدولہ منزل او در
 محلہ آخر شہر است اما محلہ پرگلے است تمام خانہ باجلوس باغچہ پرازگل
 دار و دو محلہ باصفائی است خانہ ناظم الدولہ ہم خانہ خوبی است باغچہ پتر
 گل و اطاقہائے خوب و اسبابہائے ممتاز دار دو عصرانہ و میوہات
 حاضر کردہ بود قدرے میوہ نور دیم۔ زن و دختر بالیش را بحضور آورد
 معرفی کردہ سہ دختر دارد۔ دختر کوچکش کہ شش سالہ است خیلی خوش
 صحبت و بامزہ است۔ قدرے نشستہ بعد مراجعت بمنزل کردیم قدرے

راحت کرده بعد با این سلطان و سرورمند و لعل بکال که نشسته
 رفیقیم بمنزل (لر و گد و کان) مهر دار اعلیٰ حضرت بادشاه انگلستان که
 در آنجا بصرف شام مهمان بودیم - بعضی دیگر از ملتزمین ما هم همراه بودند
 رسیدیم بمنزل که دپیده شدیم لر و بازو و جاش تا دم دربار با استقبال
 آمده بودند دست داده رفیقیم بالا داخل عمارت شدیم تمام این عمارت از دیوار
 و پله ها از رنگ مرمر ایتالیائی است که سفیدست و رنگ سیاهی دارد
 اطاقهای بسیار خوب نور توای عالی با سیلهای بسیار خوب داشت
 نواب و لیعهد هم آنجا بودند دست بروست داده تعارف کردیم - لر و سالیئر
 بوری و بعضی از اعظم شهر هم باز بهمان شان حضور داشتند - قدری
 توای اطاقها راه رفته و صحبت کرده بعد آمدیم سر شام - تمام این عمارت پیر
 از گل است - اطاق شام هم نیز بسیار خوبه چیده و به گلهای زیاده زینت
 داده بودند - بقدری نفر سر میز بودند - هر یک در جای خود نشستیم دست
 راست من زوجه لر و سالیئر بوری و دست چپ زوجه لر و گد و کان نشسته
 بودند زوجه لر و سالیئر بوری منی کوتاه قد و بسیار محترم و پلینک دان
 و عاقل و زیرک است - خلاصه شام خورده بعد آمدیم با طاق دیگر قهوه خوردیم
 و سیدگار کشیدیم و بایگانگان صحبت داشتیم - بعد پائین آمده سوار کالسکه
 شده آمدیم - منزل امشب درین عمارت که منزل است بقدر هزار و پانصد

نفر زن و مرد از عازم و محترمین و وزیران و سفراء خارجہ ہمال و رقص مہمان
ہستند کہ باید ما ہم باں مجلس برویم قدرے کہ راحت شدیم وزیر دربار
و ایشیک آقاشی باشی آمدہ عرض کردند کہ مہمانہا حاضرند۔ ہمساں طور
با عصا ہا جلو ہا افتادہ ما ہم لباس تمام رسمی پوشیدہ بقدر پانزدہ نفر ہم از
ہمراہاں ما لباس رسمی پوشیدہ از پہلہ ہا بالا تقیم۔ تمام اطاقہا سوتالارہا
بچراغہا بے برقی روشن و بہ سیلہا بے ممتاز آراستہ و مزین بود و لب
ولی عہد جلو آمدہ ما ہم دیگر دست و اویم بعد تقیم توے اطاق دیگرے
کہ زوجہ ثواب و لیعہد ہم آنجا بودند با زوجہ ولی عہد تاروف کردہ بعد
دست بدست ایشان دادہ ایشیک آقاشی باشی با از جلو ما و ثواب لیعہد
و سائر شاہزادہ ہا شاہزادہ خانہا از عقب ما حرکت کردند اطاق
باطاق و تالار با تالار از کوچہ دو صف زن و مرد گذشتہ تا رسیدیم
بتالار بزرگ رقص این تالار بزرگ و سائر این تالار ہا و اطاقہا مملو از
زن و مرد بود این تالار رقص خیلہ بزرگ است چراغہا بے برقی زیاد
دارد و یک بالکنی ہم دارد کہ آنجا موزیک می زدند یک ارک خیلہ بزرگے ہم
درہیں بالکن است کہ می گفتند پیرنس البرٹ شوہر اعلیٰ حضرت ہا شاہ
انگلستان در حیات خود درست کردہ است و از وقتیکہ او فوت شدہ
دیگرے کسی این ارک را نزدہ است خیلہ ارک بزرگے اما موزیک مہرند

اگرخواہیم اسامی این اشخاص کہ دریں تالار حاضر شدہ اند نویسیم
 یک کتاب مخصوص می شود ہی قدر می نویسیم کہ تمام اعظم و مستبرین
 رجال دولت انگلیس و وزیران محترم منسوب و معزول از مردوزبان
 حاضر بودند۔ تمام رہنما سینہ ہائے نشان بخت کشوف بود ہمہ خود را با لگا
 بر لبان و جواہر ہائے نفیس زینت کردہ بودند کہ تمام اطاق و تالار را
 بر لبان پر کردہ بود بالائے این تالار یک نشینے است دوسہ پلہ میخورد
 در آنجا چند صندلی برائے ما گذارہ بودند۔ رقص نشینیم۔ نواب ولی عہد
 وزوجہ ولی عہد و شاہزادہ یاہم آمدہ نشستند بلو یاہم بیک اندازہ تالار
 برائے رقص باز بود قدرے کہ نشستند نواب ولیعہد وزوجہ و پسر و دختر
 ہائے ایشان و سائر شاہزادہ خانما بر خاستند برائے رقص قدرے کہ
 رقص کردند آمدند۔ نشستند ختنے گرفتہ دوبار بر خاستہ مشغول رقص
 شدند باز نشستہ قدرے ختنے گرفتہ باز بر خاستہ رقصیدند خلاصہ بقدرہ
 دوازہ مرتبہ یہیں طور رقص کردند و نشستند۔ ہوائے اطاق گرم بود
 و این تالار بزرگ ہم از بوسے عطریہ شہہ بود این رقصہای کہ امشب
 کردند۔ والس و دیگاہ و مزور کاوکا دریل بود بعد از دہ دوازہ مجلس تمام
 شد۔ بر خاستہ آمدیم با طاق دیگر کہ مینہ برائے سوپہ در آنجا چیدہ
 بودند تمام مردم ہم آنجا جمع شدند یہیں طور ایستادہ قدرے چہیز

خودیم و صحبت کردیم امشب سوارے دوک و کامبرینج و خواهر ایشان
 و سفارش ددیک که مادرشان مرده است و درین مجلس حاضر نه بودند دیگر
 همه شاهزادگان و اعظم رجال دولت انگلیس از زن و مرد حاضر
 بودند. خلاصه من خسته بودم. باز وجه نواب ولی عهد دست داده خود
 نواب ولی عهد هم تا در بلبه بمشایعت ما آمده از آنجا ایشان تعارف
 کرد و بمنزل خود آمدیم و خوابیدیم و اما نواب ولی عهد و سایرین دربار
 برگشتند بهان تالار بال که برقصند و تا دو ساعت دیگر مشغول خواهند
 بود و بسیار از مهمانها هم هنوز تازه می آمدند تا هوا روشن بود و
 اینها می رقصیدند. ————— ❁ —————

الوارسہ سی

رائے اعظم والنبیلیم باسید پائے حکیم فرمود کہ مضمون و میت اول
آل بود کہ چون کسے کیشرف تقرب سلاطین معزز گردد ہر آئینہ محمود
اقران خواہد شد و حسوداں در نقض قاعدہ حرقتش کوشیدہ بسخان
مکہ امیر مہراج سلطان را بر و متغیر خواہند ساخت پس بادشاہ را باید کہ
در قول صاحب غرض نیگو تا تل فرماید و چون معلوم شود کہ خالی از امیر
و آلائش نیست آل را بسر حد قبول نہر ساند۔

مثنوی

مدہ راہ صاحب غرض پیش خویش کہ آسخت پاکد گردنوش و نمیش
بصورت دہد نوش یاری کند بمعنی زندیش و خواری کند
و من از بہمن التماس دارم کہ مناسب این حال داستاؤ بیان
فرماید و قصہ کسی کہ نزد بادشاہ مقرب بودہ باشد و سخن غرض امیر
حسود بناسے مرتبہ او خلل یافتہ و دوستی بد شمنی و موافق ب مخالفت انجامید
بتفصیل باز نہ تہایہ بہ بہمن فرمود کہ مدار اساس سلطنت برین میت است

و اگر پادشاه اہل غرض را از افناد و اضرار منع نہ فرماید بیشتر ارکان
 دولت را منکوب و مخدول سازد و غلے کلی ازاں ہم بہ ملک اہ یا بد
 و ہم بہ ملک سرایت کند و چوں مفسدے شمر بہ میان دوستان مجال و غفلت
 ہر آئینہ سرانجام کار الیناں بوحشت و ملامت خواہد کشید چنانچہ میان
 شیر و گاؤں بود راے پر سید کہ چگونہ بودہ است آن۔
 حکایت یہ سن گفت آوردہ اند کہ ہادر گانے بود مت ازل بروجر
 پیودہ و اقاہم شرق و غرب را طے کردہ و سرد و گرم روزگار دیدہ و
 تلخ و شیرین ایام بسیار چشیدہ۔

بیت

خرومندے اپنے کاروائے ز روئے تجربہ بسیار دلے
 چون مقدمہ سپاہ مرگ کہ عبارت از ضعف پیری باشد بر مملکت نہادش
 تا حقن آورد و طایب لشکر اجل کہ اشارت بہوئے سفید است حوالی
 حصار و جوش فرو گرفت۔

تثنوی

نوبت پیری چو زند کو س درد دل شود از خوش دلی و شہ مرد
 موئے سفید از اجل آرد پیام پشت خم از مرگ رساند سلام
 خواجہ واکہ کہ در سبدم کوس رحیل فرو خواہند کوفت و سہرا بہ حیات
 کت

که متاع است در خانه بدن و ولایت نهاده باز خواسته طلبید فرزندان
 خود را جمع کرد و ایشان سه جوان رشید فرزند خوانده بودند اما بغرور ثروت و نه
 شباب از طریق استدال تنجا و تر نموده دست اسراف بهال پیدر در انداختند
 و از کسب و حرقت اعراض کرده اوقات عزیز به بطالت و کسالت گذرانیدند
 پدر مهربان از فطرت شفق و مروت که لازم حال ابویت باشد فرزندان را
 پسند داد و آن غارتها و الواجب الفاسخ بے غرض مشتعل بر جوامع بیم و امید
 بر ایشان بگشاد و فرمود که اے جوانان اگر قدر مالے که در حصول آن
 رنج بکشما تر سیده نمی شناسید بکسر سب خر و معذور آید اما باید دانست
 که مال سرمایه سعادت دنیا و آخرت تواند شد و هر چه جو سیدانه مراتب
 و وجهانی بوسید مال بدست توان آورد و اهل عالم جو یائے یکے
 از سه متحر باشند اول فراخی مشیت و سهولت اسباب آن دایم
 مطلوب جمیع باشد که بهمت ایشان بر پوشیدن پوشیدن و راستی قائمی
 لذت نفس کو شنیدن مقصود است دوم رفعت منزلت و ترقی در مرتبت
 و طائفه که مقصد ایشان این بود ایشان اهل جاه و منصب باشند و بدین و
 مرتبه توان رسید الا بهال سوم یافتن ثواب آخرت و رسیدن به نازل
 کرامت و اگر و هر یک نظر برین معنی دارند اهل نجات و درجات اند و حصول
 این مرتبه نیز بهال علال می تواند بود و نعم المال الصالح چنانچه

پیر مننوی در کتاب شنوی فرموده

بیت

بُخ مال را اگر بهر دین باشی محمول
نعم مان صباغ گفتش رسول
پس معلوم شد که برکت مال اکثر مطالب بدست آید و بدست آمدن
مال بے کسب و طلب بحال می نماید و اگر کسی نادرًا مال بے مشقت یابد
چون و تحصیل آن محنتی نه کشیده باشد هر آئینه قدر و قیمت آن نداند
زودان دست بد پس روی از کاهلی بر تافته بجای آب اکتساب سیل
نماید و همین حرافت تجارت که بدتها از من مشا به کرده آید مشغول شود
پس بهتر گفت اے پدر تو مارا کسب می فرمائی و این منافی توکل است
و من یقین می دهم که انچه از روی مقدر شده هر چند در طلب آن
جد و جهد نکنم من نخواهد رسید و انچه روزی من نیست چندان که
در جستجوی آن سعی نمایم فایده نخواهد داد.

مننوی

هر چه که روزی ست رسد در زمان
انچه نباشد نه رسد بے گمان
پس ز بے انچه نخواهد رسید
بخش بیهوده چه باید گفت
و من شنیده ام که بزرگ گفته است انچه روزی من بود هر چند
از روی گریختن در من آویخت و انچه نصیب من نبود چندان انچه

دروے آویختم از من گریخت پس اگر کس کنیم و اگر نه کنیم هیچ وجه

مصرع

نصیبہ ازل از خود نمی توان انداخت ۳

چنانچہ داستان آل دولہ پسر بادشاہ شاہد حال است کہ یکی ریلے
رنج گنج بدست افتاد و دیگرے با سید آں خزانہ ملک و بادشاہی از دست
برادر پدر پر رسید کہ چگونه بودہ است آں حکایت پس گفت در ولایت حلب
پادشاہے بود کا مگار و فرمانفرمائی عالی مقدار بے انقلابات روزگار
دیدہ و بسیار تغیرات لیل و نہار ہستادہ کردہ اورا دولہ پسر بود در
مقارب غرہ جوانی افتادہ و از نشاء شہراب کامرانی سرخوش گشتہ پیوستہ بہ ابو
دولہ مائل و بطرب و نشاط مشغول بودند و نغمہ این ترانہ از زبان چنگ
و چنانہ استماع نمودندے۔ فرو۔

بہ عیش کوش کہ تا چشم میزنی بر ہم خزاں ہی رسد و تو بہار میگذرد ۴
بادشاہ مرد عاقل و صاحب تجربہ بود و جوہر وافر و نقود نامحدود داشت
بعد از شاہدہ اطوار فرزندان ترسید کہ پس از روئے آل اندوختہ ہا
را در معرض تلف انداختہ بر وجہ احتیاج بلکہ بابت تاج بردہند و در حالی
آں شہر زائدے بود و پشت بر اسباب دنیا کردہ و رفتے بہ تہیہ زاد
آخرت آوردہ۔

سیرت

سوختن کتاب تجل شد شیفۃ حضرت مولیٰ شد

بادشاہ را با وے آلفتن و بربست وے زیادت عقیدتے بود
 تمام اموال را جمع فرموده سچ و چپیکے کسے بر آں اطلاع نیافت و صحت
 وے دفن کرد و زاهد را وصیت فرمود کہ چوں دولت بی وفا و جاہ بے
 بقار وے از فرزندان من بر تابد و سر شہد اقبال کہ چوں سراب نمائیش
 بیش بدار و خاک او بارانپاشتنه شود و فرزندان من کم بضاعت و محتاج گرد
 ایشان را انداز گنج خبر بدشاید کہ بعد از دیدن نکبت و کشیدن محنت
 میگویند من تینہی بی یافتہ آنرا بر وجہ مصلحت صرف نمایند و اسراف اتلاف انحراف و زہد
 میگویند من جانب اعتدال مرعی دارند زاهد وصیت شاہ قبول کرد و شاہ از برے
 صلاح حال در دول قصری کہ داشت چاہے کہ ترتیب کردہ چنان فراموش
 کہ خزانہ آنجا مدقون می سازد و فرزندان را برہاں صاحب وقوف
 گردانید کہ چوں صورت احتیاجے روئے نماید اینجا ذخیرہ کلی کہ مدد
 تواند بود مخزون است و بعد ازین حال بانکہ ماسے شاہ فراہم و دواہات
 دعوت حق نموده (زجام کل نفس ذائقۃ الموت) بیہوش افتادند
 ہر آنکہ زاد بنا چارہ بیدش نوشید
 زجام و مرئی کل معنی علیہما

و اں گنج کہ در صومعه زاهد بدقول بود دستور و مخفی مانده و بچکیں را بر مال
 حال و قوف نیفتاد و برادران بعد از وفات پدر بجهت تقاسمت ملک و
 مال جنگ و جدال افتادند و برادر ہنر از سر قوت و شوکت غلبہ کردہ
 تمامی جہات متصرف خویش گرفت و برادر خرد را مغنوم و محروم بگذاشت
 و بچارہ از منصب سلطنت بے نصیب و از مال موروث بے بہرہ ماندہ با خود
 اندیشید کہ چوں آفتاب نخست و ششم روعے بمغرب زوال تہاد و
 چرخ جفا پستہ نشیوہ بیوفانی و بد مہری آشکارا کردہ بار دیگر و بے طلب
 دنیا آوردن و از سودہ را بار از سودن چہ نتیجہ دہد

مثنوی

جملہ دنیا ز کہن تا بنو چوں گذران است نیز و بچو
 ملکتہ بہتر ازیں ساز کن خوشتر ازیں حجرہ درے باز کن
 ایچہ بہ از ان نیست کہ چوں گیر بیان دولت از قبضہ اختیار بیرون
 شد و امن توکل و قناعت بچنگ آرم و تیرہ در دولتی را کہ سلطنت
 بے زوال است از دست ندہم - بیت
 در ویش را کہ گنج قناعت مسلم است در ویش نام دارد و سلطان عالم است
 پس بدین نیت از شہر بیرون آمد و با خود گفت فلان را بہ دوست
 پدر من بود صلاح و راستی کہ روئے بصومعہ وے در آرم و بہ قدمے

بطریق ریاضت راه عبادت سپرم چون بصومعه ناپید رسید معلوم فرمود
 که طوطی روح شریفش از قفس بدن بجانب ریاض فی حَقِّهِ عَالِیَّتِ طیر
 نموده و صومعه انراں پیر روشن ضمیر غالی مانده ساخته از ان حال اندوه
 و ملال برو غالب شده عاقبت ہماں موضع راجعت اقامت قبول کردہ
 از سمر اردت در ان بقعہ مجاور گشت و در حوالی صومعه کاریزے بود کہ از
 ورون صومعه چاہے کندہ بودند و بدال کاریز رہے کردہ پیوستہ آب انان
 کاریز بدال چاہے آمدے و اہل صومعه ان را بکار بردندے و بدال غسل
 و وضو ساختندے شاہزادہ روزے دلویچاہ فرو گذاشت آواز آب نیامد
 نیک احتیاط کرد و در نیک چاہ آب نبود متاثر شد کہ آب چاہے حادث شدہ
 کہ آب بدین چاہ نمی آید و اگر طلے کلی چاہ و کاریز یافتہ باشد و بتامے برس
 شدہ دیگر دین بقعہ بود ان متذکر خواہد بود پس بہت تحقیق این حال
 بچاہ فرو شد و اطراف و جانب چاہ و آب و در راہ بنظر تدقیق مشاہد
 می نمود ناگاہ حفرہ بنظرش درآمد کہ از انفاق درے خاک و در راہ آب
 افتادہ بود و مانع آمدن آب بچاہ شدہ بان خود گفت آیا این حفرہ بجا
 رود این سوراخ از کجا سر برکت پس ای سوراخ را کشادہ تر گردانید
 قدم در دے نہاد ان ہماں بود و بر سر گنج پدر رسیدن ہماں شاہزادہ
 کہ آن مال بے حساب و نقود بکراں بدید فدلے را سجدہ شکر کرد و گفت اگر

مال بسیار و جواهر بے شمار است اما آنچه توکل و جادۀ قناعت مدول
 نباید نمود و بقدر احتیاج صرف باید کرد و مصرع
 تا به بنیم که از غیب چه آید بظهور ؟

اذا انجا برادر مہتر در فرمانروائی لشکران شدہ پرواے رعیت و لشکر
 نداشتے و بامید گنج موہوم کہ در قصر پدر خیالی بیست ہرچہ بدست
 آوردے تلف کردے از غایت نخوت و عظمت برادر محروم و الفقدانہ نمودے
 و از الفت او ننگ داشتے ناگاہ وے را دشنے پدید آمد و بالشکر چہ ہزار
 تیغ گذار قصد ولایت او کرد شاہزادہ خزانہ نئی و لشکر بے سامان و پریشان
 حال یافتہ بدال موضع آمد پدر نشان گنج دادہ تا بدال مال سو فوری سپاہ را
 معمر سازد و لہم ملک الا یا لہر جال ولا یر جال الا یا لہمال - چند آنچه
 سعی بیشتر کرد و نشان گنج کمتر یافت و ہر چند جد و جہد زیاد نمود از حصول
 مقصود محروم تر بود - بیت

بشنو این نکتہ و خود را از نعم آزادہ کنی

خون خوری گر طلب روزی نہادہ کنی

و چوں بکلی از یافتن گنج نا امید شدہ بالواسع حیل تمسک نمودہ لشکر
 تہ تیغ کرد و وے بدفع خصم آورده از شہر بیرون آمد بعد از آنکہ از
 جانبین صف جدال بر آراستند و آتش قتال اشتغال از صف لشکر

یافت دشمن تیرے بہ قتل شہزادہ رسید و بہر جا کمر و شد و ازین جانب
 نیز تیرے بیدار افتند و بادشاہ بیگانہ نیز کشته گشت و ہر دو لشکر پریشان
 و مہمل بہماند نزدیک بود کہ آتش فتنہ افروختہ گیرد و بشعلہ ہرج و مرج اہالی
 ہر دو مملکت سوختہ شود آخر الامر سرداران سپاہ جمع شدند و باستصواب
 یکدیگر از خاندان بادشاہ و دودمان فرمان دہی ملکہ کریم طبع نیکو خصلت
 جستند کہ شغل سلطنت و مہم مملکت بدو تفویض نمایند رائے مجموع بران
 قرار گرفت کہ شہر یار کامگار کہ فرقی دولت او ستر و از تاج سرفرازی
 و خضر سعادت او شاید خاتم جہان داری باشد ہماں شاہزادہ متوکل ست
 کار دانا لکام لک بر در صومہ وے رفتند و ملک زادہ بتعلیم و احاطہ
 ہرچہ تمام ستر از کج فخمول بہار گاہ قبول و از زاویہ عزت بصد رسید و
 بہر دند و میماں توکل کج پدر بدور رسید و ہم مملکت پدر بدو قرار گرفت
 و این مثل بدان آوردم تا محقق شود کہ یافتن نصیب بسی و کسب نفع
 ندارد و اعتماد بہر توکل فرمودن بہ ازان باشد کہ تکلیف بہر کسب کردن۔

منثوی

نیت کسے از توکل خوب نہ	چیت از تفویض خود محبوب نہ
میں توکل کن مہر زان پاودست	رزق تو بہر تو ز تو عاشق تراست
گر ترا صبرے جدے رزق آمدی	خویش را چوں عاشقان بہر توئی

چون پس این داستان با تمام رسانید پدر فرمود که انچه گفتی محض صدق
و ثواب است اما این عالم و سائل و اسباب است و سنت الهی
بریں جاری شده که ظهور اکثر حالات این جہاں بہ اسباب وابستہ
باشد منفعت کسب از توکل زیادہ است چہ نفع توکل ہمیں بہ متوکل میرسد
و بس نفع کسب از کاسب بدیگرے سہرا بیت می کند و نفع رسانیدن
دلیل خیریت است کہ *خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ*۔ و کسیکہ
قادر باشد بر آنکہ نفع بدیگرے رساند حیث باشد کہ کاہلی و زرد و اواد
دیگرے نفع گیرد و توقصہ آن مرد نشنیدہ کہ بعد از متاہدہ حال باز و کلاخ
سبب را بر طرف نہاد و بدان سبب عتاب الہی بدور سید پسر رسید کہ چگونہ
بودہ است آن۔ حکایت پدر گفت آورده اند کہ درویشے در پیشہ می گذشت
و در آثار رحمت و اطوار قدرت اندیشہ می فرمود ناگاہ شہبازے تیز پرید
قدرے گوشت در چنگال گرفتہ کہ درختے پروازی کرد و با ہمتز اتمام
بر حوالی آن طواف می فرمود مردانیں معنی متعجب شدہ زمانے
بہ نظارہ بایستاد و کلاخے بے بال و پر دیدہ راں آشیانہ افتادہ و آن
باز پارہ پارہ گوشت جدائی کرد و بقدر حوصلہ کلاخے بال و پر در
و منتقل می بہاد و مرد گفت سبحان اللہ عنایت الہی و رحمت ناستنا ہی مگر
کہ کلاخے پر و بال را کہ نہ قوت طیران دارد و نہ شوکت جولان در گوشہ

این آشیانہ بے روزی نمی گذارد۔

مثنوی

اویم زمین سفره عام اوست بریں خوان بغیاچه دشمن چه دوست
چنان پین خوان کرم گسترده که سیرغ و رقاقت روزی خورد
پس من که پیوسته در طلب روزی انپاکے نمی نشینم و سر در بیابان
حرص مہادہ بہر حیلہ نلنے بدست می آرم ہر آنکہ از ضعف یقین و سستی
اعتقاد و خواہد بود۔

مثنوی

فنا من روزی بخور روزی بسان چند بہر سوئے دوم چوں خیال
از دل خور سندی بہر آرم نفس کاچہ رسد بہر ہمائت و بس
آں بہ کہ بعد ازین سر بفراعت ہزاروں عزلت نہم و خط بطلالت بہر
کسب و معرفت کشم۔ مصرع

اَللّٰهُمَّ زِدْنِيْ عِلْمًا وَ تَقَاَلٰی

آنکہ دست از اسباب و نبوی شمتہ در گوشہ نشست و دل
بے فعل و رعنائیت بے غایت مسبب الاسباب بست۔ مصرع
دل در سبب بید و مسبب رہا کن
سہ شبانہ روز و روزاویہ عزلت قرار گرفت و از ایچ مہر فتوحے رو نہ نمود

وہر ساعتے نحیف تر و ضعیف تر می شد عاقبت ضعیف روئے بقوت
 نہاد و مردنا بد قوی ضعیف شد و از او اے مراسم طاعت و عبادت
 باز با مدتی تعالیٰ پیغمبر آن زمان را نزدیک وے فرستاد و بعتابے تمام پیغمبا
 داد کہ اے بندہ من مدار این عالم بر اسباب و وسائل نہادہ ام اگر یہ قدرت
 من بے سبب ہم می تواند ساخت اما حکمت من اقتضائے آن کردہ کہ
 اکثر مہمات بہ سببہا ساختہ و پرداختہ گردد و بدین سبب قاعدہ افادہ و
 استفادہ تہدید باید پس اگر نو سبب فائدہ دیگرے توانی شد بہتر از ان
 باشد کہ بہ سبب دیگرے فائدہ باید گرفت۔

فرد

چو باز باش کہ صیدے کنی و قلمی طفیل خوارہ مشو چو کلغیے پر پڑبال
 و این مثل بدل آوردم تا بدانی کہ بنا کی کس را رفع محجبات اسباب میسر
 نیست و تو کل پسندیدہ آست کہ با وجود مشاہدہ اسباب در مقام توکل
 ثابت باشد تا از فیض الکاسب حبیب اللہ بہرہ مند بود و بہرے رگے فرمودہ
 است کہ کسے ی کن تا کابل نشو و روزی از خدا می دانی تا کافہ نشو و

مثنوی

از تو کل و رسبب کابل مشو رزوا کاسب حبیب اللہ نشو
 گر تو کل می کنی و کار کن کس کن پس تکیہ بہرے حبیب کن

پس دیگر سخن آغاز کرد کہ اسے پدر مارا قوت تو کل گلی نیست پس از کسے
 چارہ نہ باشد و چوں بہ کسب اشتغال کنیم خداوند تعالیٰ از خزانہ غیب
 مالے و منالے روزی ماگرداند با آن چہ باید کرد و پدر گفت مال حسیع
 کردن آسان است و نگاہ داشتن و اذان فالندہ گرفتن و شنواری و چوں
 کسے را مالے بدست آید و صورت از لوازم باید شناخت یکے آنکہ محافظت
 آن بروچے باید نمود کہ از تلف و تاراج آہن تواند بود و دوست و رزق
 و کسبہ ہر از آن کوتاہ ماند کہ زر را دوست بسیار است و زر دار را دشمن
 بے شمار بریت

چرخ نہ بر بید راں مینزند قافلہ مختشمال میسرنند
 دوم آنکہ از مزاج آن فالندہ باید گرفت و اصل المال را تلف نہاید کرد
 چہ اگر ہمہ اہل سرمایہ بکار بر نہ و بسود آن قناعت نہ کنند اندک فرصتے
 راہ گرد قفا از آن بر آید۔

مثنوی

ہر اں بحر کا بے نیاید بے باندک ز مالے شود خستکے
 گمراہ کوہ گیر ی نہی بجائے سر انجام کوہ اندر آید ز پائے
 ہر کراستے نہ باشد و دالم فرج کند یا خیر چش نہیادہ از و غل باشد عاقبت الہ
 در ورطہ احتیاج افتد و کین کہ کارش ہیلاکت انجام چنانچہ آن موش تلف کار نہ خوا

از غم ہلاک گردانید کہ رسید کہ چگونه بودہ است آن۔
 حکایت یہ پیر گفت آورده اند کہ دہقانے جہت ذخیرہ مقدار سے غلہ
 بانبار سے نہادہ بود و ابواب تصرف دزاں سد و گزدانیدہ تار و زیکہ
 احتیاج بغایت و ضرورت نہایت رساناں فائدہ تواں گرفت قصارا
 موشے کہ از غایت شتر خواستے کہ دانہ از خرمن ماہ زدود و نوشہ پر ویں از
 مزید آسمان بچگال حرص درر باید در حوالی آل منزل خانہ و در جوارگان بانبار
 آشیانہ داشت پیوستہ در زیر زمین از ہر طرف نقبہ ز مے و بدنلان خارا نکاف
 از ہر جانب حفرے بفریدے تا گاہ سحر خفرو از میانہ غلہ پیروں آمد و از سقف خانہ آتش
 و انہامی گندم چوں شہاب ثاقب از آسمان ریزاں گشت توش دید کہ وعدہ و وعظ
 السماء رد و قہر یوفا انجا میدونکتہ التمسوا الرزق فی جماعہ الارواح روشن شدہ
 بظہور آن نعت مواجب شکر تقدیم رسانید و بحصول آن جوہر قیمتی ثروتے
 تمام حاصل کردہ تخت فارونی و رعونت فرعونی آغاز نہاد و باندک فرستے
 موشاں محکمہ از مضمون آن حال خبر دار شدہ و بر ملا زرت و کمر خزانگاری بستند

بہشت

ایں دغل دوستان کہ بی بینی گمانند کہ دشیرینی
 دوستان نوالہ و حریفان پیالہ بروے جمع آمدند و چنانچہ عادت ایشان
 باشد طرح تحقق انگندہ سخن جز بمبراد دل و ہوائے طمع او

نگفتندے و زبان جہنم بدح و شہاد و شکر و دعائے بکشتا و ندے و او نیز
 دیوانہ و از زبان ہلاک و گداز و دست با تلافی کشادہ متصور آنکہ علمہ انما
 غایتی نخواهد داشت و پیوستہ گندم از آن سوراخ ریزان ردای خواهد
 بود ہر روز مقدارے کثیر از آن بر مصاحبان صرف کردے و ملاحظہ فرمائے
 نامودہ از خیال امروز بیکہ فرمانہ برداشتے ۔

مصرع

ساتیا امروزی تو شیم فردا کہ دید

وراں اوقات کہ موشاں دراں گوشہ مفلوت بشارت مشغولی باشند
 دستبر و قحط و تنگ سالی خلق را از پائے درآوردہ بود و آتش گرسنگی در
 سببہ بھگر سوختگاں بے مایہ برافروختہ در ہر جانب جالے بنائے میدادند و
 کسے التفات نمی کرد و در ہر مثلخ خانہ بخوانے می فروختند کسے نمی خرید

مثنوی

ہر کہ را دید از نان بودے ہوس قرص کہ فور بر آسماں دیدی پس
 گشتہ زان تنگی جہلمے تنگ دل گرسنہ نالان و سیراں سنگدل
 موش مغرور با ناز و نعمت گسترده نہ از قحط سال خبر داشت و نہ
 بر تنگی سال مطلع بود چوں روزے چند برآمد و ہقان را کار بجان نکند
 باستخوان رسید و در خانہ بکشتاد و دید کہ نقصان تمام بدال غلہ راہ یا قہ آہ ہر

از دل گرم بر کشید و بر فوات آن تاسف بسیار خورده با خود گفت
 بجز جزع کردن و رقصیه که ندارد کس آن از حیرانگان تاسف باشد طریق نخواست
 نیست حالا یقیناً که درین خانه است جمع کردن و بموضع دیگر نقل فرستادن
 اصوب می نماید پس دهقان با خزان آن جزو یک مانده بود اشتغال نمود
 و در آن محل مویشی که خود را صاحب آن خانه و مهمتر آن کاشانه می پنداشت
 در خواب بود و مویشان دیگر از غایت حرص و آز آواز پائے دهقان و
 صدای آمد و شد بر زیر سر ایشان نمی شنیدند در میان مویشی نیز پوش
 آن صورت را فهم کرده جهت تحقیق آن بالای برآمده از راه روزی که کیفیت
 واقع مشاهده نمود فی الحال بر زیر آمد و مضمون قصه با یاران گفته خود را
 از آن سوراخ بیرون افکند و ایشان نیز هر یک بگوشه بیرون رفتند ولی
 نعمت را تنها گذاشتند

مثنوی

هم یار تو از بهر تر استند بے لقمه هوادار تو باشند
 چو مالک کا بد از بهر تو کا هند زیانت بهر سو و غولیش خواهند
 ازین مشتے رفیقان یابی بریدن بهتر است از آشنائی
 روز دیگر که مویش سر از بالین آسایش برداشت چندا که چپ و راست
 اعتیاد کرد از یاران کس ندید و هر چند از پیش و پس بدینتر تخص نمود
 - شش

اشتر مصاحبان کمتر یافت فغان در گرفت و گفت -

بیت

یاراں کہ بودہ اندند انہم کجا شدند آیا چہ حال بود کہ از ماجدا شدند
پس بہت تحقیق احوال ایشان بعد از مدتی متاوی کہ عزلت اختیار
کردہ بود و او گونہ کاشانہ بیرون آمدیہ لائے منہ کے کہ از ان جا
غلہ فرومی ریخت برآمد اثرے نیافت چوں بر پریشانی و تنگی و
گرافی اطلاع یافت باضطراب تمام سوئے خانہ رواں شد تا ذخیرہ
کہ دار و در محافظت آن غایت سعی بجائے آورد چوں بخانہ رسید
تیز از غلہ اثرے ندید و از ان سو راخ بانیا رخانہ درآمد آن مقدار
خور و پی کہ قوت یک شب را شاید موجود نہ بود طاقش طاق گشتہ بہت
اضطراب گریبان چاک زد و نگرہفت و چندال سر سودا را بر زمین زد
کہ منزش پریشان شد و بشوخی تلف کاری در ورطہ ہلاکت خاکساری
افتاد و این مثل را فائدہ آنست کہ خرب او می باید کہ فراخور دخل باشد
و سرمایہ کہ دارد از سود آن منتفع گردد و بر وجہیک نقصان براس المال نرسد
آنرا محافظت نماید۔

بیت

بدخل و خرج خود ہر دم نظر کن ۱۷ چو دولت نیست خرج آہستہ تر کن ۱۸

و چون پدر را از تمام این داستان پر داحت پسر خود و تر بر داشت
 و دیباچه سخن را بگو امر دعا و شناسی پدر بیا راست و گفت استی پدر
 بعد از آن که کسی مال خود را محافظت بر قاعده نمود و از آن سودی
 تمام گرفت آن سود چگونه خرج کند پدر فرمود که طریق اعتدال در همه
 چیز منتهی است خصوصاً در باب معاش پس خداوند مال را باید که بعد
 از حصول فائده و قاعده دیگر رعایت کنیدی که آنکه از اسراف و اطراف
 ناویر اجتناب نماید تا پیشانی باز نیاید و مردم زبان طعن بر او نکشند
 و فی الحقیقت اتلاف مال و اسراف در خرج از دوسره شیطان است
 إِنَّ الْمُبْتَدِئِينَ كَانُوا إِحْسَانَ السَّيِّئَاتِ

منقوی

هست مردم عالی گهر بخل را اسراف پسندیده تر
 گرچه عطا در همه جا دل کش است هر چه بهنجار بود آن خوش است
 دوم باید که از بدنامی بخل و دعار اساک احتراز نماید که در بخل و روین بخل
 و دنیا بدنام بود و دنیا دار مسک بهمه وقت مطعون و دشمن کام بود و مال
 بخل در عاقبت هدر تیر تا راج و تلف شود چنانچه مثلاً خوض بزرگ
 که پیوسته از چند جوئے آب دروے آید و باندا نه بخل مخزجی
 نداشته باشد بهر طریقه راه جوید و از هر گوشه بیرون بر آید

دیواروں سے اُفتد و آخر الامریداں رسد کی بیکبارگی از غرض نابو ویران
 شدہ آہہا در اطراف و جوانب پر آگندہ گرد و دوبرشاں انجیل بجاوٹ
 او وارث انجیل قطعہ

مال گزروے بخیل بہرہ نیت دست تاراج و او ہر بائش
 یا ہوارث رسد و گر گاہے جہنم فریں نمی کند یا دش
 چون سپہاں نصاب پد رشتہ نیند و منافع سخاں اونیک لبنا خنند
 ہر یک حرفے اختیار نمودہ دست بکائے دند و ہرادر مہترایشاں رشتہ
 بتجارت و سفر دور دست پیش گرفت یاوے دو گاو پاکش بودند
 ثور گردوں باقوت ایثاں طاقت و مقاومت نہ استی و شیر فلک
 از صولت و صلابت آہا چوں گریہ و زاری ناخن ہیبت در پیچہ اضطرار آہاں
 کردے - ہیبت

بجہ چو قیل و نہ حملہ چو شیر بدیدن دلاور بر رفتن دلیر
 یکے را شتر بہ نام و دیگرے را سندب و خواجہ تاجری پیوستہ ایثاں را
 تربیت کرد و بخود و تہمد حال ایثاں نمودے اما چوں مدت سفر
 ویر کشید در آہیلے دور قطع کردند فتورے با حوال ایثاں راہ
 یافتہ و انرضعت بر ناصیہ حال ایثاں ظاہر شد قضا را در اثناے راہ
 خطابے پیش آمد و شنسز بہ دریاں ہماند خواجہ بفرمود تا بکلیتے تمام خطابے

پیش آمدہ دشمنیہ وصال ماند خولہ فیروز متا بحیاتہم اور ابرو دل آورد
 وچوں طاقت حرکت نداشت یکے را بمنز و گرفتہ برائے قہتہ او نامزد کرد
 و مقرر شد کہ چوں قوتے گیرد او را بہار و ال رساند مزدور یکے سرور
 در میان بیابان ماندہ از تنہائی طول شدہ دشمنیہ را گذشتہ خبر
 فوت آمد بخوابہ رسانید و در آن منزل مند بہ از غایت کوفتگی و مفارقت
 دشمنیہ در گذشت اما دشمنیہ را باندک مدتے قوت حرکت
 پدید آمدہ در طلب چراغ و ہر طرفے می پوشید تا بمرغزارے رسید
 (انواع ریاحین آراستہ و بگونہ گونہ ستینہا پیراستہ رضوان اندر شک
 آن روئے انگشت غیرت گزیدہ و آسمان بر نظارہ آں دیدہ حیرت
 کشادہ فرد

از گل و سبرہ و غاسنہ آب و ہواں چشم بدو رہ تو کوئی کہ بہشت دگرست
 شمعرا آں منزل خوش آمد و درخت اقامت در ساحت آں
 مرغزار فرو گرفت و چوں یک چندے بے بند تکلیف و قید تکلف ساحت میدان
 آں مرغزار پیریدہ دوراں ہولے روح بخش و لکشا بہ مراد دل گذرانید
 بغایت قوی جثہ و فر بہ گشت لذت آسایش و ذوق آرامش اورا
 برآں داشت کہ ہنشلے پیرایہ و خطے تام تر بائے بلند کرد و در حوائی
 آں مرغزار شیرے بودے با صولت و ہر برے و رغایت شوکت

و جوش بسیار در خدمت و کمر بستہ و سیاحت بے شمار سرمتناجبت بر خط
فرمان او بہادہ و شیراز غرور جوانی و نفوذت حکومت و کامرانی و کثرت خدم
و بیماری چشم کے را از خود بزرگ تر تصور نہ کردی و بہر تیز حملہ و قیل
قوی جہتہ را در نظر نیاوردے و ہرگز نہ گاہ و دیدہ بود و نہ آواز و شنیدہ
چون بانگ شتر بہ باور رسید بغایت ہراساں شد و از ترس آنکہ سیاحت
ندانند کہ ہر اسب پڑاہ یافتہ بہج جانب حرکت نمی کرد و ہر جا کے ساکن نمی شد
و در چشم او دو شغال مثال بودند یکے را کلیلہ نام و دیگرے را دمنہ و این
ہر دو بزمین و ذکا شہرتے تمام داشتند تا دمنہ بندہ رگ منش تر بود و در
طلب جاہ و ناموس حریص تر و دمنہ بفرست از شیر و سیاحت کہ خوفے بروز
خاص مستولی شدہ و از نامردی دل مشغول دارد و با کلیلہ گفت در حال ملک
چہ گوئی کہ تشا ط حرکت چہ را گذاشتہ است و بر یک جا کے قرار گرفتہ۔

سیت

آہنار ملالت از جبینش دادہ خبر از دل حشیش -
کلیلہ جواب داد کہ ترا بایں سوال چہ کار و با گفتن ایں سخن چہ نسبت یفر
تو از کجا سخن ہر مملکت ز کجا۔ و ہر در گاہ ایں ملک طعمہ می یابیم و در سایہ
دولتش ہمیش روزنہ گار میگذاریم ہمیں بسندہ کن و از تقشیر اسرار
ملوک و تحقیق احوال ایشان در گذر چہ ما اہل طبقہ نیستیم کہ

بہنا دمت سلاطین مشرف تو انیم شد یا سخن مارا نر دیک با دشاہان
 مل استماع تواند بود پس ذکر الیثان کردن تکلف باشد و ہر کہ تکلف
 کارے کند کہ سزائے آں نہا شد بد و آں رسد کہ بوزنہ رسید و منہ پر رسید
 کہ چگونہ بودہ است آں حکایت کلید گفت آوردہ اند کہ بوزنہ در و درگے
 را وید بر چوبے نشسته و آنرا می برید و دو میخ داشت یکے را بر تنگان
 چوب فرو کو شتے تا بریدن آں آسان گشتے و راہ آمد و شد ہر اترہ کشا
 شد و چوں تنگان از حد معین در گذشتے دیگرے بکو شتے و منہ پیشینہ
 برآوردے و بریں تنوال عمل می نمود بوزنہ تفرج می کرد و ناگاہ در و درگے
 در آئمالے کار بجاستہ برداشت بوزنہ چون جائے خالی دید فی الحال
 بر چوب نشست و ازاں جانب کہ بریدہ بود پائے اول تنگان چوب
 فرو رفت بوزنہ آن میخ را کہ در پیشکار بود قبل ازاں کہ آں دیگری فرو کوید
 از تنگان چوب بر کشید و چوں میخ از تنگان کشید شد فی الحال
 ہر دو تنگ چوب بہم پیوستہ شد و ہائے بوزنہ در میان چوب محکم بماند
 مسکین بوزنہ از در و در بخور شدہ می نالید و می گفت ۔

بیت

اں کہ ہر گے بجاہاں کار خود کند و اں کس کہ کار خود نہ کند نیک بد کند
 کارن میوہ چیدن است نہ از ہ کشید و پیشینہ من تماشائے ہریشہ

است نہ زون تبر و تیشہ ع ۲ نہ کہ چناں کند چنیں آید پیش پوز نہ بانود
دریں گفتگو بود کہ درود گر باز آمد و اورا مستبدی پس نہ نمود و کار پوز
بداں فصولے پہلاکت انجا میدوانیجا گفته اند مصرع کار پوزینیت
نجاری پوز این مثل بداں آوردم تا بدانی کہ ہر کس را کار خود باید کرد
و قدم از اندازہ بیرون نباید نہاد۔ وَلَکِنَّ عَمَلُ رَجُلٍ۔ وجہ زیبا گفته اند

بیت

مثلیا و دارم از بارے کار ہر مرد و مرد ہر کارے
ایں کار کہ نہ کارست فرو گذار و اندک طعمہ قوتے کمی رسد غنیمت
شمارد۔ و منہ گفت ہر کہ ہلک تقرب جوید برائے طعمہ و قوت نباید چہ
شکم بہر جائے و بہر چیزے پر شود بلکہ فائدہ ملازمت لوک یافتن منصب
عالی باشد تا در اں حال دوستان را تو اند بہ لطف نواختن و ہم
دشمنان را بقہر ساختن و ہر کہ بہمت اول طعمہ سرفروا در از شمار بہائم است
چوں سگ گر سنہ کہ باستخوانے شاد شود و گر بہ حیث طبع کہ بنان پارہ
خوش شود و گر دو من دیدہ ام کہ شیر اگر خرہ گوشے شکار کند چوں گوسے
بیند دست از و باز داشته روی بصید گور آورد۔ فرد
بہمت بلند دار کہ نزد خدا خست باشد بقدر بہمت تو اعتبار تو
و ہر کہ درجہ بلند یافت اگر چہ چوں گل کوتاہ زندگانی باشد خرد منک

سبب ذکر جمیل اور اور از عمر شمرند و آنکہ بدنامت و دودن بیتی سر فرو
آرد و چوں بزرگ نارد گر چه دیر بیاید نزد یک اہل فضل اعتبارے
نیابد و از حسابے بزرگسازد۔ فرد

سعدیا مرد نکو نام نمیرد و سرگز مرده آلت کہ نامش بنگونی بزرگ
کلیف گفت طلب مراتب و مناصب اجمع نیکی آید کہ بشرف نسب
نفیلت ادب و بزرگی استعداد و استحقاق آن داشته باشند
و اما این طبقہ بیستم کہ مراتبہ بزرگی را شاید یاشیم و در طلب
آن قدم سعی توانیم زد۔ فرد

خیال حوصلہ بحر می پزم ہیہات چہاست ویرا این قطرہ محال انیش
بد گفت و بیت مایہ بزرگی عقل و ادب است نہ اصل و نسب ہر کہ عقل
عالی و خرد کامل دارد و نوشتن را از پایہ خمیسین بہ مرتبہ شریف رساند و
ہر کار راے ضعیف و عقل نجیف باشد خود را از درجہ عالی بہ ترہائی اندازد
قطرہ

بہ نگاری عقل شریف و راہ دوست توان کند تصرف بر آسمان افکند
اگر دیدہ دل بر کشاید از بہتت نظر بسوی معانی نمی توان افکند
و بزرگان گفتہ اند کہ ترقی بر درجات شرف بہ رحمت بسیار دست و ہر
و تفرل از مرتبہ عزت باندک کلفتہ میسر کرد و چنانکہ سنگ گراں را بہشت

بسیار از زمین بردوش توان کشد و باندک اشارتے بر زمین توان
 انداخت و بواسطہ این ست کہ جز مرد بد نہت کہ تحمل محنت و اشتہ باشد
 کسے دیگر کسب معالی رغبت نمی تواند نمود و فرد

نام رئیس را عشق و زلیخا نرید جان شیر مرداں بلا کشن بدین غم غماهند
 ہر کہ آسائش اخصی و راحت طلبد دست از آہر وے شستنہ دم
 الوقت در زرا و بیخواری و ناکامی منروی خواهد بود و آنکہ از خوارستان
 اکتھمہ اذھنا ندیشد اندک فرصتے را گل مراد چیدہ و چمن عزت
 برسد عشرت خواهد شد قطعہ

تا غم خورد و در و نیز و قد مرد تامل خوں نکرد و جگر قیمے نیافت
 از نامہ سادت خود مرد را و بے داغ محنتے و قمر دولتی نیافت
 مگر تو داستان اں و رفیق یکے بواسطہ تحمل رنج و غما بندر
 باد شاہی رسیدہ و دیگرے بسبب کاہلی و تن آسانی و حقیقتن احتیاج
 و پریشانی بماند کلید گفت کہ چگونہ بودہ است اں حکایت - دمنہ گفت دو
 رفیق کہ یکے ساکن نام داشت و دیگرے خانم و در راہے میرفتند و ہر وقت
 یکے دیگر منازل و مراحل قطع میکردند و گذراشاں برو امن کوہے افتاد
 کہ قلم اش با سبز خنک فلک عنان در حناں داشتے و کمرش با سطح
 مشیطہ البروج رکاب در رکاب بستے و در پائے آں کوہ چشمہ آب بود و جفا

رخسارہ تازہ رویاں گلزار و بہار و ت چوں سخن شکر لبان شیریں گفتا
در پیش چشمہ حوض بزرگ ساختہ و گہرا گرداں درختان سایہ آسودہ سر
آوردہ۔

ز کیسوشاخ ریجاں برومید زویگر سودرختاں سرکشیدہ
بپائے سرو سنبل درختاںہ بنفشہ پیش سوسن سر نہادہ
القصہ آن دور فیت از بادید ہولناک بدال سمنزل پاک رسیدند و
چوں جلسے خوش و ماوائے دلکش دیدند ہما بجا برسم آسائش قرار گرفتند
و بعد از آسودگی بر اطراف و جوانب حوض چشمہ گزے میگردند و از ہر
نظر می افکندند ناگاہ بر کنار حوض از آں سو کہ آب می آمد سستہ
دیدند و خط سبز کہ جز قلم قدرت بر صفحہ حکمت رقمے چناں نتوان کشید
بروئے نوشتہ کہ اے مسافرا این منزل را بشرف نزول بشارت ساختی
ہبل کہ منزل ہماں بہترین وجہ ساختہ ایم و مانند فائدہ بخوب ترین
نوعے پرداختہ و سہ شرط آنست کہ از سر گذشتہ پائے دریں چشمہ نہی
و از خطر گرداب و ہول غرقاب اندیشہ نہ نمودہ خود را بہر نوع کہ
توان بکار اندازی شیرے کہ از سنگ تراشید در پائیاں کوہ نہادہ اند
آزادوش کشتی و بے تعلل بیک دویدن خود را بہالائے کوہ رساننی و از
نیب باربع جان شکار کہ پیش آمد و شوکت غارے جگر دوز کہ دانگیر شود از گاہا

خانہ کہ چوں راہ برآید و رخت مقصود برآید۔ رباعی
 تازہ ز رو و کسے بہمنزل نرسد تا جاں نکلند بجاں دل نرسد
 اگر حملہ جہاں بگیرد و الفاق قبول یک ششہ خور بہ مرد کاہل نرسد
 بعد از وقوف بر مضمون آں خط غاتم روئے بسالم کرد و گفت اے
 برادر بیانا تا بقدم مجاہدہ ایں میدان محاطہ بہ پیام و جہت وقوف بر کیا ہی
 ایں ظلم انچہ امکان سہی باشد نہایم۔ **فرد**

یا بامراد بر سر گردول نہیم پائے یا مرد وارد سر سمیت کینم سر
 سالم گفت اے یار عزیز بجز و دیدن خطیکہ را تم آں معلوم و حقیقت آں
 مفہوم نباشد مگر بخطر عظیم شدن و تصور فائدہ و ہی منفعۃ خیالی
 خود را در مہلکہ بزرگ انداختن دلیل جہل ست بیچ مائل نہ ہر بہ نقین و
 قریاک بگمان خورد و بیچ فرد و منہ محنت نقد برائے راحت نسیم قبول نکند
فرد

نیت برآید بہ نزد مردم دانا یک نہ غم با ہزار سالہ تنعم
 غاتم فرمود کہ اے رفیق شفق ہو س استراحت مقدمہ خست و دقت
 است و ارتکاب محاطہ لثانہ دولت و عزت۔ **قطعہ**
 ہر کہ آسودگی و راحت جہت دل خود را ز بخت شاد نکند
 و انکہ ترسید از جہائے خمار قدح ہا و مراوندہ خورو

سر مرد بخت بگوشه و گوشه فرو نیاید و تا پای بلند بدست
نیارد از پای طلب نه نشیند گل طرب بے خار تعب نتوان چید و در
کنج مراد جز بکشد رنج نتوان کشاد و مرای بخت عیان گرفته بسره
خواهد کشید و از گرداب بلا و تحمل بار عیان نخواهم اندیشید۔

فرد

گر در طلبش مار را رنج برسد شاید چوں عشق حرم باشد سهل بیابانها
سالم گفت بپوئے مہار دولت باغ و بہارے خزاں نکبت در نواں سا
فانا در راس قدم نہ دن کہ پایاں ندارد دو در بحر سیاحت تمون
ساعتش پدید نیست از طریق خرد و سندی دوری نماید و هر کہ در کاسے
شروع کند باید کہ چنانکہ مد فطش را دانستہ مخربش را نیز بنید و از آغاز
مہ نظر با انجام انداختہ ضرر و نفع آنرا بہیزان عقل بجدتارنج بیہودہ
کشیدہ باشد و نقد عمر عزیز را بر باد فنا بر ندادہ۔

مثنوی

تا نمانی جائے قدم استوار پای منہ و رطلب رنج کار
در بہہ کارے کہ در آئی نخت رختہ بیرون شدنش کن دست
شاید این خطا برائے سخریہ نوشتہ باشد و این رقم برائے اتہرا و
باری کشیدہ و این چشمہ گردابے باشد کہ با شنائی بکنار نتوان آمد اگر نجات ازو

میسر گردد و تمکین کہ وزن مشہرنگی بمشایہ باشد کہ بردوش نتوان کشید
 و اگر آں نیز وجود گیر ممکن است کہ بیک دویدن بسر کوه نتوان رسید
 و اگر ایں ہمہ بجا آورده شود بیچ معلوم نیست کہ نتیجہ چه خواهد بود من پائے
 درین معاملہ ہمراہ نیستم و ترا نیز اقدا م درین کار منع می کنم غم نگفت
 ازین سخن در گذر کہ من بقول کس از عزیمت خود بر نہ گردم و عقده
 کہ بستہ ام بوسرہ ششیاطین الذہب کالجی نشکنم و من می دانم کہ توفیق
 ہمراہی ندارم و مرا فقت نخواہی کرد بارے ہما شالظارہ می کن و بدعا
 و نیاز سندی مدوے میدہ۔

فرد

دائم کہ ترا قوت می خورد نیست بارے ہما شا کہ سناں لائی
 سالم دانست کہ او در ہم خود بچہیت است گفت اے ہمدار می بینم کہ
 بہ سخن من بہتغ نمی شوی و ترک ایں کار نا کردنی نمی کنی و من طاقت مشاہد
 ایں حالت ندارم و تفرج کارے کہ ملام طبع و مقبول دل من نیست
 نمی توانم صلاخ در اں دیدہ ام مصرع
 بیریون کشیدہ باید ازین رخت نویش
 پس بارے کہ داشت ہمزاعلم ہنادہ یار خود را و داع کرد و روسے
 برآہ آورد غم دلی از شستہ بہ آب چشمہ آمد و گفت۔

فرد

در بحر محیط غوطہ خواہم تو زن یا غرقہ شدن یا گہرے آوڑن
پس دامن عزم ہر کس بہت استوار کردہ قدم در چشمہ نہاد۔ فرد
آں چشمہ نبود بلکہ دریائے لمبود کا کجا خود را بصورت چشمہ نمود
غانم دانست کہ آں چشمہ گر داب بلاست اما دل قوی داشتہ با شنائی
یقین بسیار اجل نجات رسید و کنار آب آمدہ نفس راست کردہ شیر سنگ
را بقوت تکلیف بر پشت کشید و ہزار گونہ رحمت را قبول نمودہ بیک
دویدن خود را السہ کوہ رسانید و ران طرف کوہ شہرے بزرگ پید ہولے
فوش و فضائے دلکش۔ بہریت۔

شہرے چو بہشت از لکوی چوں باغ ارم بتازہ بروئی
غانم بالائے کوہ قرار گرفتہ بجانب شہر نظری کرد کہ ناگاہ از اں شہر سنگ
آوازے بصلابت برآمد چنانچہ لرزہ در کوہ صافتا دو آں... صدا
بشہر رسیدہ مروج بسیار از زمین و بسیار بیرون آمدند و روئے کوہ
نہادہ متوجہ غانم کشند غانم پیدہ حیرت می نگریست و از ہجوم غلاب
تعب می نمود کہ ناگاہ جمعی اعیان و اشراف رسید و رسم دعا و شرط
ثنا بجا آوردند و بالتماس تمام اورا ہر کس اہوار سوار کردہ بجانب شہر
بردند و سہ رتن و بے بگللاب و کافور شستہ خلعتہا بپادشاہان پوشانیدند

و با عزاز و اکرام تمام تمام سلطنت آن ولایت بکف کفایت او باز
 دادند تا تم از کیفیت آن حال سوال کرده بریں منوال جواب شنید کہ
 حکما دریں چشمہ کہ دید طلسم ساخته اند آن شیرنگین را با نواع تفکر و تامل
 با ملاحظہ طلوع درجات و نظرات و ثوابت و سیارات ہر داختم و ہر چند
 وقت عزیزی را در غا طر آید کہ ہر چشمہ گد شش و شیر را برواشتم بہالائے
 کوہ ہر آید ہر آئینہ آن حال و زمانے وجود خواهد گرفت کہ بادشاہ این
 شہر را اجل رسیدہ باشد پس شیر یا واز آید و صدائے او بشہر رسیدہ
 مردم بیرون آیند و او را با دشاہی برداشتمہ و رسایہ عدالتش با سایش
 روزگار بگذرانند تا آن زمان کہ نوبت او نیز بسر آید۔

مصرع

یے چوں رود دیگر آید بجائے

و چوں حکم الہی آفتاب حیات حاکم این ولایت در آفاق فوات غروب
 کنند متعارف حال ستارہ حشمت آن صاحب دولت از ذلہ آن
 کوہ طلوع نماید و مدتہای متناہی شدہ کہ این قاعدہ بر سہیں دستور
 کہ مذکور شد استمرار یافتہ و توامرو ز بادشاہ این شہر و فرمانروائے
 این دہری مصرع

ملک آن تست فرماں فرمائے ہر چہ خواہی

غانم دانست کہ کشیدن آں ہرہ مخنتہا بقا ضلے دولت بودہ وفرو
 دولت چو پیش کاہے آید ہر کار چنان کند کہ شاید
 و این مثل برائے آں آوردم تا بدانی کہ نوش ناز و نعمت بے نیش آزار
 و محنت نیست و ہر گز سوداے سرفرازی پدید آید یا کمال ہر سفلہ
 نخواہد شد و بمرتبہ دنی و پایہ دول تالغ نخواہد گشت و من تا درجہ
 تقرب شیر حاصل نہ کنم و در زمرہ مقربان حضرتش داخل نہ گردم
 سر بہا لین فراغت نخواہم نہاد و پائے بر بستر استراحت دراز نخواہم
 کرد و کلیہ گفت کلید این دراز گنجینک آوردہ و اندیشہ دخل دیں
 ہم چگونہ کردہ و منہ گفت یہ خواہم کہ دیں فرصت کہ تجیر و تہجد و بشیراہ
 یافتہ است خویش تن را بر وعرضہ کنم و ممکن است کہ نبوت دار وے
 نصیحت من اورا فرجے حاصل آید و بدای وسیلہ در حضرت او
 قرب جاہ من بیفزاید۔ کلیہ گفت ترا قرب و نزدیکی شیر چگونہ حاصل
 شود و اگر شود چون تو خدمت ملوک نکردہ و رسوم و آداب ملازمت
 نمی دانی باندک فرصتہ انچہ حاصل کردہ باشی از دست بدہی و دیگر
 بارہ تدارک آں نتوانی نمود۔ و منہ گفت چوں مرد دانا و توانا باشد
 مباحثت کار ہائے بزرگ اورا زیاں ندارد و ہر کہ بر ہنر خویش اعتماد
 دارد در ہر کارے کہ فوعل نماید چنانچہ شرط است از عہدہ آں بیرون

آید و دیگر آنکه اگر دولت پدید آید بد آنچه بایده را نماید چنانچه در اخبار
آمده که آفتاب دولت یکے از بازاریاں مرتفع گشته رتبه سلطنت
یافت و آثار و اخبار او در جهان منتشر گشت یکے از پادشاهان قدیم
پژنامه نوشت که صنعت تو بخاری بوده است و تو درودگی نیکو دانی
تدبیر ملک داری و راس کار گذاری از که اموضی - او در جواب نوشت
که آنکه دولت بمن ارزانی داشت نیز هیچ دقیقه در تسلیم جهان داری فرو نگذاشته
مثنوی

خرد چوں دفتر تلقین کشاید ز من آن در وجود آید که باید
ز دولت هرگز روشن شود شمع همه اسباب نیکوئی کند جمع
کلیله گفت پادشاهان همه از باب فضل را بکر امت مخصوص نگردانند
بلکه نزدیکان خود را که به ارت و اکتساب در خدمت ایشان تقریب
یافته باشند بالغات پادشاهان اختصای دهند و چوں تو باشیر نه
سابقه امور و ثنی داری و نه وسیله مکنی مکن که از عواطف او محروم
مانی و موجب دشمنی کامی شود و دمه گفت هر که در ملازمت سلطان
درجه رفیع پیدا کرده بر سبیل تدریج بوده و بحد و جهد ایشان و آثار تربیت
سلطان آل مرتبه روئے نموده و من نیز همه می جویم و از جهت آل
می پویم و کشیدن رنجهای بسیار و چشیدن شربت های بدگو را با خود

راست آورده ام و میدانم کہ ہر گاہ ملک را ملازمت گیرد اورا
پنج کار اختیار باید کرد۔ اول شغل آتش خشم را باب حلم فرو نشان دہم
از وسوسہ شیطان ہنجہ در نہاید۔ سوم حرص فریبندہ و طمع فتنہ انگیز
را بر عقل راہ نماہ مستولی سازد۔ چہارم بنائے کار ہا بر راستی و کوتاہ
دستی نہند پنجم حوادث و دقایق کہ پیش آید آن را بر فوق و مدار تلقی نہاید
و ہر کہ بدین صفت ہا متصف شد ہر آئینہ مراد او خوب ترین و بچہ
بر آید گلیہ گفت من تصور کردم کہ ہلک نزد یک شادی بچہ وسیلہ منظور
اوشوی و بکدام ہنرمند ملت و در جتہ یابی و سہمہ گفت اگر تقرب آن
حضرت میر کرد و دو پنج خصلت پیش گیرم اول آنکہ با خلاص تمام
خدمت کنم دوم بہت خود را بر متابعت او مقصود کرد و انہم سوم افعال
و اقوال او را بہ نیکوئی باز نمایم چہارم چوں کارے آغاز نماید کہ بصواب
نزدیک باشد و صلاح ملک در ان بینم آنرا در چشم و دل آراستہ
گردانم و منافع و فوائد آں بنظر او در آوردم تا شادی او بخوبی رسائے
درستی تدبیر او میفرماید۔ پنجم و کارے خواص نماید کہ عاقبتہ و خیم و خاتمہ
مکر وہ داشتہ باشد کہ معرفت آں ہلک باز کرد و در ہر عبارت شیریں
در حق تمام ضرر آں را باز نمایم و از سوائے عاقبت آں او را بایہ فکر ہا نم
و ہر گاہ کہ بادشاہ ہنرمائے من بیند مرا بہ ناخت و عنایت و مخصوص کرد اند

و پیوستہ مائل صحبت و رانغ نصیحت من باشد چه هیچ ہنر نہاں نمی ماند
و هیچ ہنر مندی از اثر نصیحت و تقویت بے بہرہ نمی شود

قطعه

ہنر چو مشک بود مشک کہ نہاں ماند جہاں نہ کہت او پیر رو شود ناگاہ
برو بکسب ہنر کوش کنز فضائل تو بسید خاک پیر از گفتگو شود ناگاہ
کلید گفت چنان نمی نماید کہ رائے تو بریں قرار گرفته است و عزیمت تو
بر اسفاسے ایں مہم تصہیم یافتہ بارے نیک پر حذر باش کہ ملازمت سلاطین
کارے پر خطر و مہمتے پر دشوار است و حکما گفتہ اند کہ بر سر کار اقدام نہاید
مگر نادانے کہ رائے عقل تشہیدہ باشد اول خدمت سلطان و مومچین
و ہر گمان سوم افتتائے سر خود با زناں و حکما بادشاہاں را بکوبہ بلند
تشبیہ کردہ اند اگرچہ در و معدن خواہر قیمتی است اما ہر و مسکن پلنگ
و مار و مویات دیگر نیز می باشد ہم رفتن بر و دشوار است و ہم مقام کرد
بر و مشکل و نیز گفتہ اند کہ صحبت سلطان بہنابہ و ریاست و بازار گانے
کہ سفر و ریافتیار کند یا سود بسیار بدست آرد یا در عقاب ہلاکت
گردفتار گردد۔ بیت

بدریا در منافع بیشمار است و گر خواہی سلامت بر کنار است
دمنہ گفت انچہ فرمودی از رویے نیک خواہی بود و من میدانم کہ سلطان

سلطان مثل آتش سوزان است ہر کہ بوی نزدیک تر خطری بیشتر بیت
 از صحبت بادشہ پیر ہیز چوں ہیزم خشک آتش تیز
 فاتا ہر کہ از مخاطره بنرسد بدرجہ بزرگی نرسد۔ فرد
 از خطر نیز بزرگی زانکہ نمود چو بل بر بندہ دیگر نرسد از خطر بازارگان
 و در سہ کار شروع نتوان نمود مگر بہ بلندی بہت عمل سلطان و سقوط دریا
 و مقابلت اعدا وین خود را دین بہت نمی بینیم پس چرا از عمل سلطان اندیشیم
 مثنوی

چوں بازوئے اہم چنین ست ہر چہ آل ظلم در آسین ست
 خواہی شرف و بزرگواری می کوش بہتے کہ داری
 فی الجملہ پیر چہ دست سائی بہت چو قوی بود بر آئی
 کلیہ گفت کہ اگر چہ من مخالف این تدبیر و مفکر این عزیمتم اما چوں
 رائے تو در پس کار رسوخ و طبع تو بریں اندیشہ ثباتے وارد مبارکہا و مہم
 اینک سر راہ تو برو خوش سلامت

دمنہ رفت و بر شیر سلام کرد و شیر رسید کہ این چہ کس ست گفتند پسر فلان
 کہ مدتے ملازم عقبہ علیہ بود شیر گفت آئے می شناسم پس اورا پیش خواند
 و گنت کجائی باشی دمنہ گفت بدستور پدر حال ملازم در گاہ فلک اشتباہ
 شدہ ام و آل را قبیلہ حاجات و کنیہ مرادات ساختہ بتظر مے باشم

کہ اگر ہمتے افتد و حکم ہمایوں صادر گردد آں را بخود خویش کم و برائے
روشن در آن غرض نمایم و چنانچہ بارکان دولت و اعیان حضرت در
کفایت بعضی مہیات احتیاج می افتد لیکن کہ بدرگاہ ملوک ہمسے حادث شود
کہ بہد وزیر و ستان با تمام رسید۔ مصرع
اندربین راہ چو طاووس نگارست گیس

کاریکہ از سوزن ضعیف در وجود آید نیزہ سمرافرازہ در ترتیب آن مقصّر
است و مہیکہ قلم تراش نحیف سازد و شمشیر آبدار در آن متحیر و بیج خدنگار
اگر چہ بے قدر و فرومایہ باشد از دفع مضرت و جذب منفعت خالی نیست
چوں چوب خشک بخواری بر رگزد راقداہ امکان دارد کہ روزی بکار
آید و اگر نہ ہیچ را نشاید شاید کہ از غلای سادہند یا گوش را بسبب از رخ
بپرداند۔ فرد

گردستہ گل نیاید از ما ہم ہمیزم دیگر را بتائیم
شیرچوں سخن۔ و منہ مشنید از فصاحت و بلاغت او متعجب شدہ رو
بنزدیکان خود آورد و گفت مرد مرد مند اگر چہ گنام بود عقل و دانش او
بے اختیار فضائل او را بر قوم ظاہر کرد و اندچنانچہ فروغ آتش کہ اگر
فروزندہ خواہد کہ بگشت بسوزد اللہ نہ سمر بہ بلندی کشد۔ ہیئت
آنرا کہ نشان عشق یا راست برنا صبیہ دے آشکارا است

دمنه بدین سخن شاد شده دانست که انسون او در شیر اثر کرده و فریب
 او بخایت موثر آمده زبان نصیحت بکشد و گفت واجب است بر کافران
 خدم و حشم که بادشاه را هر چه پیش آید بمقدار فهم و دانش خود در آن تامل
 نمایند و آنچه هر یک را بخاطر رسد بعرض رسانند و طریق مناصحت فرو نگذارند
 تا ملک اتباع و لواحق خود را نیکو بشناسد و با ندانده راسی و تندیرو
 اخلاص و تمیز هر یک واقف شده هم اند خدمت ایشان انتفاع گیرد و
 هم فخر استحقاق هر یک را بنواز د و چه داند در پرده خاک نهال باشد بچگونگی
 در پروردن او سعی نماید و چون نقاب خاک از چهره بکشد و با خلعت زین
 سر از گریبان زمین بر آید معلوم شود که آن درخت سیوه دار و نهال نفع
 رسان است لاشک آنرا پرورند و از ثمره آن نفع گیرند و اصل در همه
 ابواب تربیت ملوک است هر گرا اهل فضل بنظر عاطفت اختصاص دهند
 بمقدار تربیت از وفایده گیرند - **فرد**

من بچو خوار و ظالم و نو آفتاب و ابر گلها و لاله ها و هم تربیت کن
 شیر گفت تربیت خردمندان چگونه باید کرد و از ایشان بچه و سیل پر
 توان خورد دمنه گفت اصل درین کار آنست که بادشاه نظر بحسب کند
 به نسبت و اگر جمعی بیهنرا خدمت آید و او را وسیله سازند به ان
 الثبات کنند که آدمی را نسب به نبردست باید کرد و نه به پدر -

از ہنر فروش کشا سببہ را مایہ کن نسبت دیرینہ را
 زندہ بہرہ مشولے ناتمام زندہ تو کن مردہ خور بانام
 از پدر مردہ حلاف لے جوا گر نہ سگے چو فشی از استخوان

موش با وجود آنکہ با مردم ہم خانہ است بواسطہ ایندو آوازیکہ ازو میرسد
 در ہلاک اوسعی واجب میدانند و باز کہ وحشی و غریب ست چو ان و منفعت
 تصور می توان کرد و با عزاز ہرچہ تمام ترا ورا بدست می آرند و بر ساعد
 تازہ روئے اعزاز بہتر از می پرورند پس ملک باید کہ نظر بہشتا و بیگانہ
 نکند بلکہ مردم عاقل و فرزندان را طلبد کہ سائے را کہ در کار با عاقل و از ہنر با
 عاقل باشند بر مردمان فاضل و ہنرمندان کامل ترجیح رواند و کہ منصب
 ضر و مندان را بہ تہنر و ان دادن چنان باشد کہ عنایت سر بر پائے بسین و میرا
 پایہ سر آویختن و ہر جا کہ اہل ہنر ضائع مانند و از باب جہل و سفاہت تمام
 اختیار بدست گیرند غفل کلی با مورال مملکت را یابد و شامت اہل حال
 بروزگار شاہ و رعیت رسد۔ **فرد**

ہمائے گونہ گن سایہ شرف ہرگز نہ بر آں دیار کہ طوطی کم از زغن باشد
 چون قند از تخن فلغ شد شیر بد و انکساف تمام فرمودہ از جملہ خواص خورش
 گردانید و با سخنان او انس و الفت گرفتہ بتائے ہمات بر مواظ

و نصائح او بنهاد و دمنه نیز روشن عقل و کیا ست و فهم و فراست پیش گرفته
 باندک زمانے محرم حریم سلطنت شد و در اصلاح و صلاح امور مملکت
 و دولت مدار علیہ و مشاور الیہ گشت روزے وقت را مساعد و زمان را
 موافق یافته خلوت طلبید و گفت مدتی شد کہ ملک بر یک جا قرار گرفته است
 و لذت حرکت و نشاط و نشاط را فر و گذارشته میخواہم کہ موجب آنرا بدانم
 دوران باب بہر نوع کہ مقتدر تواند بود سخن را غم شیر خواست کہ بروستہ
 حال ہراس خود پوشیدہ گرداند و در آن میانہ شنبہ بہ بانگ صبح کرد *محررت*
 و آواز او چنان شیر را از جانی برد کہ عنان تالک از دست او بشد
 بالضرورت را از خود با و منہ بکشد و گفت سبب و ہشت من این آواز
 است کہ می شنوی و من نمی دانم کہ آواز کیت اما گمان می برم کہ قوت
 و ترکیب او فراخ و آواز او باشد اگر چنین صوبتے باشد ما را دیریں
 جائے مقام کردن صواب نیست دمنہ گفت ملک ایچرا این آواز دل
 مشغولی دیگر ہست گفت نہ دمنہ گفت پس نہ شاید بدیں مقتدر از
 مکان مورث جلا کردن و از وطن مالم و مفارقت نمودن آوازے
 را چہ اعتبار دگاہ را چہ وزن کہ کسی بدان از جا برود بادشاہ را با بد کہ
 چون کوہ ثابت قدم باشد تا بہر با وے مترنزل نگردد و بہر فریاد از جا
 بکند۔

مصرع

تا بہر بادے بجنبی پا بدامن کش چو کوہ

و بزرگان گفتہ اند کہ بہر آواز بلند و جتنہ قوی التفات نہ باید کرد کہ نہ
ہر صورتے دلالت بر معنی کند و نہ ہر باطن ظاہرے نمودار باشد
نے ہر چند فریب باشد بچوب لاغر شکستہ گرد و کلنگ ہر چند ہزرگ جتنہ بود
بچنگل باز ضعیف ترکیب در ماند و ہر کہ انچہ ہزرگ حسابے گیرد بدواں
رسد کہ بدان رو باہ رسید شیر گفت چگونہ بودہ است آل۔

حکایت دمنہ گفت آورده اند کہ رو باہ در پیشہ میرفت و پیوست
طعمہ ہر طرف می گشت بہائے درختے رسید کہ طبلے از پہلوئے آل آویختہ بود
و ہر گاہ بادے بوزیدے شاخے از آل درخت در حرکت آمدہ ہر روئے
طبل رسیدے و آواز ہمگیں از آل برآمدے رو باہ ہر پردخت مرغ نگی
دید کہ متقار در زمین میزد و قوتے می طلبید و یکین نشستہ خواست کہ اورا
صید نماید کہ نگاہ آواز طبل بگوش اور رسید نگاہ کرد جتنہ دید بغایت فرہ
آواز بے مہربا استماع افتاد و طامعہ رد باہ در حرکت آمدہ با خود اندیشید کہ
ہر آئینہ گوشت و پوست و فراخور آواز نہ خواہد بود از کمین مرغ بیرون آمدہ
و بے بدرخت نہاد مرغ از آل واقعہ خیر دار شدہ بگریخت و رو باہ بصدر سخت بدرخت
برآمد بے بکوشید تا آل طبل را بدرید جز پوستانے و پارہ چوبے بیج نیافت آتش

حضرت درول سے افتاد و آب نہامت از دیدہ یاریدن گرفت و گفت
 درین بواسطہ این جتہ قوی کہ ہمہ باو بود آن صید حلال از دست بن بیرون
 شد و ازین صورت بے معنی هیچ فائدہ بمن نہ رسید **قطعه**
 و ہل در فغان است دائم و لے چہ حاصل چو اندر میاں ہیچ نیست
 گرت و نشے ہست معنی طلب بصورت مشغورہ کال ہیچ نیست
 و این مثل بدیاں آوردم تا ملک با و از ہیب و یکل عظیم ذوق شکار و
 حرکت خود از دست نہ بد اگر نیک در مگر نہ از آن آواز جتہ ہیچا کہ
 نیاید و اگر ملک فرمان فرما بد نزدیک آوردم و بیان حال و حقیقت کار
 او ملک را معلوم کرد نام شیر را سخن و منہ و موافق افتاد و دمنہ بر حسب اشارت
 شیر بجانب آن آواز رواں شد اما چون از چشم شیر غائب گشت شیر تالے
 کرد و از فرستادن و منہ پشیمان گشت و با خود گفت عظیم خطاے کردم
 و نا اندیشیدہ حرکتے از من صادر شد و بزرگال گفتہ اند کہ بادشاہ باید کہ
 افتائے اسرار خود بردہ طائفہ اعطاء و نکند و از مہات خاصہ کہ در کمان آن
 مبالغہ دارد در مزے بالیشاں در میان نہ نہد اول ہر کہ بردر گاہ او بچرم
 و جنابت جفا و ملائمت دیدہ باشد و مدت رنج و بلاے او دیر کشیدہ دوم
 آنکہ مال و حرمت او در ملازمت بادشاہ ببا درفتہ باشد و معشیت برو
 تنگ گشتہ سوم آنکہ از عمل خود معزول شدہ باشد و دیگر بارہ امیداری

بد دریافت عمل ندارد و چہارم ہنر پر مفسد کہ فتنہ جوید و بجانب ایمنی
و اسراش مائل نہ بود۔ پنجم مجربیکہ یاران اولدت او عفو دیدہ باشند و او
تلخی عقوبت چشیدہ باشد ششم گناہ گاریکہ ابنائے جنس او را کو شمل
وادہ باشند و در حق او زیادہ مبالغہ رفتہ باشد۔ ہفتم آنکہ خدمت پسندی
کنند و محروم ماند و دیگرال بے سائقہ خدمتے بیشتر از وے تر یا بندہ ام
آنکہ دشمنے منزلت و برجاستہ باشند و بر وے سبقت گرفتہ و دبدال پایہ
رسیدہ و سلطان با و ہمد استمال شدہ پنجم آنکہ در مہرت با و شاہ منفعت
خود تصور کند۔ دشم آنکہ بر در گاہ بادشاہ قبولے نیافتہ باشند و نزدیک دشمن
ملک خود را مقبول گرداند ملوک را بایں وہ طائفہ ستر خود در میان نہاید نہاد
و اصل این ست کہ دین و دیانت و مروت و اہلیت کسے را بارہا نیاراند
اور اصحاب و قوف ستر خود نگر دانند۔

فرد

راز کشائی بہر کس کہ دریں مکر خفاک سیر کردیم بے محرم اسرار نہ بود
پس حکم این مقدمات پیش از امتحان و منہ تعجیل کردن مناسب نہ بود و
فرستادن او بجانب خصم از روشن خرد و ورا اندیشی بعید نہ و ایں منہ شخصے
زیرک می نماید و روزگارے دراز بر در گاہن رخور و چو ربودہ و اگر عبادا
باللہ در دل وے خار آزار ہے غلیہ باشد و دریں سہل خیانتے اندیشید

وقتہ انگیز دویا آنکہ خصم را در قوت و شوکت بریں غالب یا بدبخت است او
 رغبت نموده برآنچه واقف باشد از اسرارین او را آگاہ گردانند ہر آئینہ
 تدارک آن از درجہ تدبیر خارج باشد چرا مضمون کلام الحزم سوسہ لظن
 را کار نہ بستم و از نحوائے ہیئت حکیم بہیئت

بد نفس مباش بدگمان باش وز قتنہ و مکر در اماں باش
 تجا و ز نمودم اگر آفتے بدیں رسالت منترتیب گردون سزاوارہ چند نام
 دریں نہ کرت باضطراب تمام برمی خاست و می نشست چشم انتظار بر راہ
 نہاد ناگاہ و منہ پیداشد شیر اند کے ہیا را سید و برہائے قرار گرفت اما
 چوں و منہ بر رسید بعد از اواسط خدمت گفت بہیئت

تا فلک گردندہ باشد شاہ ما پابند آفتاب و لٹش بر بندگان بندہ باد
 اسے شہر بار جہا نہ را آنکہ آواز اوسبح ہما یوں رسیدہ گاہ ولایت در حوالی آپ
 بیشہ بحر مشغول شدہ و تیر خوردن و خفتن کارے نہاد و وہمت و ادھلق
 و شکم در نگزد شیر گفت مقدار قوت او ہیئت و منہ گفت او را نحوئے و شکوہ
 ندیدم کہ بدال بر قوت او استدلال کردے و در ضمیر خویش او را مہابت
 نیافتم کہ احترام بیشتر لازم شمرے شیر گفت آنرا حل برضعت نتوان
 کرد و بدال فریفتہ نتوان شد کہ باد سخت اگر چہ گیاہ ضعیف را نیفاکند اما
 درختان قوی را از پائے در آورده و مہترال و بنر گاہ تا خصم را قوی خود

نیا بند اظہار قوت و شوکت از ایشان بظہور نہ رسد بہت
 باز از پی صحوہ کے نہ آید آہنگ شاہین لشکار پشہ نگاہ پید چنگ
 و منہ گفت ملک را باید کہ کار او را چند روز نہ بہند و از ہم او اس مقدار حنا
 نگیر و کہ من بفرست نہایت کار او دانستم و برکہا ہی حال او مطلع شدم
 و اگر رائے عالی اقتضا کند و فرمان ہمایوں بشرف احمد را یا بہن او را بیا
 تا سر راوت بر خطاطعت نہادہ غلبہ بدگی بردوش ہواداری افکند
 شیرازین سخن شاد شد و ہا ورون او اشارت فرمود دمنہ بنزدیک شہر رفت
 و بدل قوی بے ناقل و بے تر و دسجن در پیوست مرصع
 نخستین باز گفتش کہ گنجائی

و بدیں جا چوں افتادی و سب آمدن تو بدیں مقام و اینجا طرح
 اقامت افکند چوں بود شہر بہ صورت حال ہرستی باز نمودن آغاز کرد
 و منہ از احوال واقف گشتہ گفت شیرے کہ بادشاہ اس بدیشہ و فرمانروائے
 شہار اس انتظار است مرا امر فرمودہ فرستاد کہ تیر اندیک و برہم و بران منوال
 مثال دادہ کہ اگر مسارعت نمائی تقصیرے کہ تا اس غایت در ملازمت واقع
 شدہ در گذارد و اگر توقف کنی بر فور باز گردم و صورت ماجرا باز نہایم شہر
 شیرد سباع شنید تیر رسید و گفت اگر مرا قوی دل گردانی و از سیاست او
 ایمن سازی یا تو بیایم و بوسیله مرا فقت تو بشرف خدمت او دریایم و منہ باے

سو گندیا و کبر و وعہد و بیشاق کہ دل اور ابدان آراے پدید آئی کائے
 اور وہ دور و روئے بجانب شیر خاوند و منہ پیش آمد و شیراز آمدن او
 خبر داد و بعد از زمانے گا و بر سید و مشروطیت بجائے آورد شیر اور اگر ہم پدید
 و گفت بدیں نواسے کے آمدی و موجب آمدن چہ بود گا و قصہ خود تمامی باز
 گفت شیر فرمود کہ ہم اینجا مقام کن تا از شفقت و اکرام و مرحمت و الخام ما
 نصیب تمام یابی کہ ابواب عاطفت برز وئے مجاوران دیار خود کشادہ ام
 و مانند میر فائده رعایت برائے ملازمال آستان خود کشیدہ۔ مثنوی

دریں مملکت گر بہ گردی بے بہادر شکایت نہ بینی کسے

و را دل بکارے کہ نیت کنیم نظر در صلاح رعیت کنیم

گا و وظیفہ دعا و ثنا بتقدیم رسانیدہ کہ خدمت بطور رغبت بر میان

بر بست و شیر نیز اورا رتبہ تقرب از رانی داشتہ روز بروز خود نزدیک

تر میگردد و در اعزاز و احترام سبالہ و خطاب می نمود و در ضمن آن فریاد

روئے القہص حال تحقیق کار او آورده اند اندازہ رائے و خرد و مقدار

تمیز و تجربہ او و شناخت شخصے دید کہ کمال کیا است سر و فہم و فراست

موصوف ہر چند اورا بتبیین از مواعظ و تامل و نورانی و زیادہ گشت۔ مثنوی

نکو سیرت و ید روشن قیاس سخن سخ مقدار مردم شناس

جہان دید و دانش آموختہ سفر کردہ و صحبت اند وختہ

شیریں از تامل و مشاورت تفکر و استخارت گاؤں را محرم السرا خود گویند
و ہر ساعت منزلت او در قبول و اقبال شریف نزد درجہ کمالی در علم گذری
و فرمانروائی رفیع ترمی شد تا از جملہ ارکان دولت و اعیان حضرت گذشت
و منہ چوں دید کہ تیر نظم گاؤں را بر حد افراط رسانید و مبالغہ و انعام و اکرام
او از مرتبہ اعتدال در گذرانید و نسخہ او را وقع می نمود و نہ در ہمت ہماشاقت
می نماید دست حسد سر نہ نفرت در دیدہ دل کشید و آتش خشم شعلہ نغیرت در
زاویہ دماغش افکند یہ بیت

حسد ہر جا کہ آتش بر فروزد ہم از اول حسد آنرا بسوزد
خواب و قرار از دے بشد و سکون و آرام رخت از ساحت سینہ اش
برداشت لب نکایت نزدیک کلیلہ رفت و گفت اے ہرادر ضعیف را
و مستی تدبیر من نگر کہ تمامی ہمت بر فراغت شیر مقصود گردانیدم و گاؤں را
بخدمت او آوردم تا قربت و مکننت یافتہ از ہمہ لازم زمان در گذشت و من از
محل و درجہ خود بیفتادم کلیلہ جواب داد و مصرع
جاہن خود کردہ خود کردہ را تدبیر نیست

یوستان سعودی

باب اول

در عدل و رے و تیر همانداری

نگیند کر مہائے حق در قیاس
 خدا تو این شاو در ویش دوست
 بے بر خرق پایندہ دار
 برومند دار از درخت امید
 براؤ تکلف مسر و سعد یا
 تو منزل شناسی و شر را ہرو
 اچ حاجت کہ نہ کرسی آسمان
 گو پای عزت بر افلاک نہ
 بطاعت بن چہرہ بر آستان
 اگر بندہ سر بریں در بندہ
 چ طاعت کنی لبس متا ہی مہوش
 چ خدمت گذار زبان سپاس
 کہ اسائش خلق در ظل اوست
 بتوفیق طاعت دلش زندہ دار
 سرش سبز در ویش بر جنت سفید
 اگر صدق داری بیار و بیا
 تو حق گوئے و خسرو حقایق مشنو
 ہنی نہ بر پائے قزل ارسلان
 بگور وئے اخلاص بر خاک نہ
 کہ این ست سر جاوہ راستاں
 کلاہ خداوندی از سر بندہ
 چو در ویش مخلص بر آ و رخروش

کہ پروردگار تو نگر توئی
 نہ کشور فدایم نہ فرمان دہم
 چہ برخیزد از دست و کد ازین
 تو برخیز و نیکی و ہم دسترس
 دعا کن لبش چوں گدایان بسوز
 مگر بے گزند گشتان برتر
 ز بے بندگان را خداوندگار

احکامیت

یکے دیدم از عرصہ رود یار
 چنان ہوں ز حال برین شست
 تبسم کنان دست بر لب گرفت
 تو ہم گردن از حکم داور پیچ
 چو خسرو فرمان داور بود
 محال ست چوں دوست اردو ترا
 رہ این ست رواز طریقت متاب

کہ پیش آدم بر پانگی سوار
 کہ ترسیدیم پائے رفتن بہ بست
 کہ سعدی مدار انچہ دیدی گفت
 کہ گردن نہ پیچد ز حکم تو پیچ
 خدائیش نگہبان و یاور بود
 کہ در دست دشمن گذارد ترا
 بے گام و کامیکہ داری بیاب

نصیحت کسے سودمند آیدش

کہ گفتار سعدی پند آیدش

۳۳ پند دادن کسری همرزا

شنیدم که در وقت تزع ر و ا و
 که خاطر نگه دار در ویش باش
 نیا ساید اندر دیار تو کس
 نیاید بنتر دیک وانا پسند
 برو پاس در ویش محتاج دار
 رعیت چو بخشد سلطان درخت
 مکن تا توانی دل خلق ریش
 اگر جاده بایست مستقیم
 طبیعت شود مرد را بخروی
 مگر بخشایش آورد بامیدوار
 گراین هر دو در باد شه یافتی
 گزند کسانش نیاید پسند
 وگر در سرشت و این نمیت
 اگر پائے بندی رضا پیش گیر
 فراخی در آن مزر و کشور مخواه
 بهر تر چنین گفت نوشیروان
 نه در بند آتاش خویش باش
 چو آتاش خویش خواهی و بس
 شبان خفته و گرگ در گو سفند
 که شاه از رعیت بود تا جدا
 درخت است پسر باشد از پنج نخوت
 وگر میکنی میکنی پنج خویش
 ره پارسایان امیدست و بیم
 بامید نیکی و بیم بدی
 بامید بخشایشش کردگار
 در اقلیم ملکش پنه یافتی
 که نرسد که در ملکش آید گزند
 در آن کشور آسودگی بویست نیست
 وگر یک سواره سر خویش گیر
 که دل تنگ بینی رعیت ز شاه

رستگبران دلاور تر سر
 از آن کونه تر سر ز داور تر سر
 دگر کشور آباد بسند بخواب
 که داور دل اہل کشور خراب
 خرابی و بدنامی آید ز جور
 بزرگان رسند این سخن را بغور
 رعیت نشاید بہ پیدا دگشت
 کہ مرسلطنت را پناہند و پشت
 مراعات دہقان کن از بہر خویش
 کہ مزدور خوش مل کند کار بیش
 امر قوت نہا شد ہدی با کسے
 کمز و نیکوی دیدہ باشی بے

۴- پند دادن خسرو شیر و پیا

شنیدم کہ خسرو بہ شیر و گیت
 در آں دم کہ چشمش زد دیدن بخت
 براں باش تا ہر چہ نیت کنی
 نظر در صلاح رعیت کنی
 پیچ لے پس گردن از عقل رانی
 کہ مردم ز دست نہ پیچند پایے
 گر نبرد رعیت ز بیداد گر
 کند نام زشتش بگیتی سمر
 بے بر نیاید کہ بنیاد خود
 بکند آنکہ بنہاد بنیاد بد
 خرابی کند شیر و شمشیر زن
 نہ چنداں کہ دود دل طفل وزن
 چراغی کہ پیوہ ز نئے بر فروخت
 بے دیدہ باشی کہ شہر بخت
 وزاں بہرہ و ز تر در آفاق کسیت
 کہ در ملک رانی با نصاب زسیت
 چونوبت رسد زین ہاں غرتش
 ترحم فرستند بر تر تبش

بدو نیک مردم چو می بگذرند
 خدا ترس را بر رعیت گمار
 بر اندیش تست آن و خوشوار خلق
 ریاست بدست کسائے خطاست
 نمد عامل سفلہ بر خلق رنج
 نکو کار پرور نہ بیند بدی
 مکافات دشمن پالاش مکن
 مکن صبر بر عامل ظلم دوست
 ہر گز باید ہم اول یرید
 ہاں یہ کہ نامت بہ نیکی بر نہ
 کہ معمار ملک ست پر ہیز گار
 کہ نفع تو جوید در آزار خلق
 کہ از دست شان ستہا بر خد است
 کہ تدبیر ملک است تو فیر گنج
 چو بد پروری خصم جان خودی
 کہ بخش بر آورده باید زمین
 چہ از فریبی بایدش کند پوست
 نہ چوں گو سفند ان مردم دریہ

۵- حکایت

چہ خوش گفت بازار گان اسیر
 چہ مردانگی آید از رہزناں
 شہنشہ کہ بازار گان را نخست
 کے آں جادگر ہوشمندان رو
 نکو دار بازار گان و رسول
 کہ نام نکوئے ہعالم بر نہ
 چو گردش گرفتند دزدان بہ تیر
 چہ مردان لشکر چہ خیل زنان
 در خیر بر شہر و لشکر بہ بست
 چو آوازہ رسم بد بشنوند
 بازار گان مسافر بجاں پرورند

بنہ گرد و آں مملکت عنقریب
 غریب شناباش و سیاح دوست
 نکو وارضیف و مسافر عزیز
 ز بیگانه پرہیز کردن کوست
 قدیمان خود را ہیفزائے قدر
 چو خدمت گزاریت گردو کہن
 گرہ اور اہم دستِ حدیث بست
 کز و خاطر آزرده آید غریب
 کہ سیاح جلاب نام کوست
 وز آسیب شان پر خدر باش نیز
 کہ دشمن تو اں بود دزدی دست
 کہ ہرگز نیاید ز پروردہ غدر
 حق سالیانش فراموش کن
 ترا بر کرم ہمچنان دست بہت

۶- حکایت

شنیدم کہ شاہ پور دم در کشید
 چو شد حاش از بے نوائی تباہ
 کہ لے شاہ آفاق گستر بدل
 چو بذل تو کردم جوانی خویش
 غریبی کہ پرفتہ باشد سرش
 تو گر خشم برے ترانی رواست
 و گر پاریسی باشدش زاد و بوم
 ہم آنجا امانش مدہ تا بچاشت
 چو خسر و بر آتش قلم در کشید
 بنشست این حکایت بنزدیک شاہ
 اگر من نہانم تو مانی بفضل
 ہنگام پیری مرا نہم ز پیش
 میا زار و بیرون کن از کشورش
 کہ خود خوئے بدو ستمنش در رفاست
 بضعاش مفرست و سقلاب روم
 نشاید بلا بردگر کس گماشت

که گویند برگشته باد آں زمین
 عمل گروهی مرد معتم شناس
 چو مفلس فرو برد گردن بدوش
 چو شرف و دوست از امانت بداشت
 و را و نیز در ساخت بر خاطرش
 خدا ترس باید امانت گذار
 هیشال و بشمار و عاقل تشین
 در بجنس دیرینه راهم قسم
 چه دانی که همدست گردند و یار
 چو دزدان ز هم پاک ارند و بهم
 یکے را که محسوس کردی زجاء
 بر آوردن کام آمیخوار
 نویسنده را کن ستون عمل
 فرمان بران بر شنه دا دگر
 گش میزند تا شود در دناک
 چو نری کنی خصم گردد و لیسر
 درشتی و نری بهم در به است

کز و مردم آیند بپیر دل چنین
 که معتم ندارد در سلطان هراس
 از و بر نیاید دگر جز خردش
 بهاید بر و ناظرے برگماشت
 زمشرف عمل بر کن و ناظرش
 امین کز تو ترسد امینش مدار
 که از صدیکے رانہ بنی امین
 نباید فرستاد یک جاہم
 یکے دزد باشد یکے پرده دار
 رود در میان کاروانی سلیم
 چو چندے بر آید نہ بخشش گناه
 بہ از قید بندی شکستن هزار
 نیفتد بہر طناب امل
 پدر و از خشم آورد بر پسر
 گئے می کند آتش از دید پاک
 و گر خشم گیری شوند از تو سیر
 چو رگ زن کہ جراح و مرهم است

جو امر و خوش خلق و خوشنمزه باش
 چو یاد آیدت عهد شاهان پیش
 نیاید کس اندر جہاں کو بہاتر
 نمر و آنکہ ماند پس از وی بجائے
 ہر آن کو نہ انداز پیش یا دگار
 و گرفت ایشا خیرش ثماند
 چو خواہی کہ نامت بود در جہاں
 ہمیں کام و ناز و طرب داشتند
 یکے نام نیکو بہر داز جہاں
 بسبع رضا مشنوا یدائے کس
 گہنگار را عذر نیایا بہ
 گر آید گہنگارے اندر سپاہ
 چو بارے بگفتند نوشنید پند
 و گر پند و بندش نیاید بکار
 چو ششم آیدت برگناہ کسے
 صواب است پیش از گفتنش بہ کرد
 کہ سہل است لعل بدخشاں شکست

چو حق بر تو باشد تو بر خلق باش
 ہمیں نقش بر خوان سپن از رخدیش
 مگر آن کز و نام نیکو ماند
 پل و مسجد و چاہ و دھان سر
 درخت و جودش نیاورد بار
 نشاید پس مرگش الحمد خواند
 مکن نام نیک بزرگان نہاں
 باخر برقتند و بگذاشتند
 یکے رسم بد ماند از و جا و داں
 و گر گفتہ آید بغورش برس
 چو ز نہار خواہند ز نہار دہ
 نہ شرطست کشتن باؤل گناہ
 دگر گوشتاش بزرندان و بند
 درخت خبیثست سخت بخش بزار
 تماثل کنش در عقوبت ہے
 کہ نتواں سرکشہ پیوند کرد
 شکستہ نشاید دگر بارہ بست

گفتار

نہ بر حکم شرع آب خوردن خطاست
 وگر خوں بفتویٰ بریزی رواست
 اگر شرع فتوے دہد ہر ہلاک
 الا تاندری ز کشتنش پاک
 وگردانی اندر تبارش کسان
 برایشان بخشائے و راحت سان
 گنہ بود مرد دستگاہ را
 چہ ناداں زن و طفل بیچارہ را
 منت زورمندست لشکر گران
 لیکن در اقلیم دشمن مران
 کہ فتح بصرے گیرد یلیند
 نظر کن در احوال زندانیان
 چو بازار گان درد یارت بمرّد
 کزاں پس کہ بر فتنے بگریزند زار
 کہ مسکین در اقلیم غربت بمرّد
 بیندیش از اں طفلک بے پدر
 ایسا نام نیکو سے بچاہ سال
 پسندیدہ کاران جاوید نام
 ابر آفاق گر سر بسر پادشاست
 بہر از تمہیدیستی آزاد مرد
 ز مہلوئے مسکین شکم پر نکرد
 چو آن تو انگریستاند گداست
 تظاول نہ کردند بر مال عام
 ز پہلوئے مسکین شکم پر نکرد
 چو آن تو انگریستاند گداست

۱۰ ۸۔ حکایت در معنی شہادت بر عترت

شنیدم کہ فرمانبردار دگر
 کیے گفتش لے خسرو نیک روز
 بگفت این قدر ستر و آسایش است
 نہ از بہر آن می ستانم خراج
 چو بچوں زنان جلیہ بر تن کنم
 مرا ہم ز صد گو نہ آرد ہواست
 خزانہ پر از بہر شکر بود
 سپاہ کہ خوشدل نباشد ز شاہ
 چو دشمن خر و ستانی برد
 مخالفت خرس برد سلطان خراج
 مرود نباشد برافتادہ زور
 رعیت درخت ست اگر پروری
 بہیر جمی از پنج و بارش کن
 کساں بر خورند از جوانی و نخت
 اگر ز پرستہ در آید ز پاے
 قباداشتہ ہر دور و آستر
 قباے ز دیباے چینی بدوز
 وزیں بگذری زین آرایش ست
 کہ زینت کنم بر خود و تخت و تاج
 ہر دی کجا دفع دشمن کنم
 ولیکن خزینه نہ تنہا ست
 نہ از بہر آئین و زیور بود
 ندارد حدود و ولایت نگاہ
 ملک باج و دہ یک چراغی خورد
 چہ اقبال بینی در آن تخت و تاج
 برد مرغ دول دانہ از پیش مور
 بکام دل دوستان بر خوری
 کہ نادان کند حیف بر خویشتن
 کہ بر زیر دستان گیرند سخت
 خدر کن ز نالینش بر خدے

”
 چو شاید گرفتن بہ نرمی دیار بہ پیکار خون از سلسے میار
 بمردی کہ ملک سرا سر زینیں نیرزد کہ خوستے چکد بر زینیں

۹- حکایت . Omitted

شنیدم کہ جشید فرخ سرشت بر چشمہ بر بستگے نوشت
 بدین چشمہ چوں بلبسے دم زدند بر فتنہ چوں چشم بر ہم زدند
 گرفتیم عالم بمردی و زور ولیکن نبردیم با خود بگور
 چو بردشتے باشند دسترس مرغانش کورا ہمیں غصہ بس
 مدد زنده سرگشته پیر است بہ از خون او گشته برگردنت

۱۰- حکایت

شنیدم کہ دارا کے فرخ تیار ز لشکر جدا ماند روز شکار
 دواں آمدش گد بابتے بہ پیش شہنشاہ بر آورد تعلق ز کیش
 بصحرادر از دشمنان دار باک کہ در خانہ باشد گل از خار پاک
 بر آورد چو پاں بد دل خروش کہ دشمن نیم در ہلاکم مکوش
 من کہ اسپاں شہ پر ورم بخندرت دریں مرغزار آورم
 ملک را دل رفتہ آمد بجائے بخندید و گفت لے مکوہید رے

ترا یاوری کرد رخ سروش
نگهبان مرغی بخندید و گفت
نه تدبیر محمود و رائے نکوست
پنهان است در هتتری شهر طرست
مرا بارها در حضر دیده
کنونت بهر آمد پیش باز
توانم من اے نامور شهریار
مرگه باقی بقل ست و رائے
چو دارا شنید این حکایت ز مرد سرت
همین رفت و میگفت در خود خجل
دراں دارنلک از خلل غم بود
که تدبیر شاه از شبان کم بود

۱۱- گفتار

تو کے بشنوی نالہ داد خواہ
چنان خسب کا یہ فغان گوش
کہ نالہ ز ظالم کہ درد و رشتست
نہ سگ دامن کار دانی درید

بکیواں برت کج خواب گاہ
اگر داد خواہ بر آرد خروش
کہ ہر جور کو میکند جور رشتست
کہ دہقان نادان کہ سگ پرورید

دلیر آمدی سعد یا در سخن چو تیغ بدست است فتی بکن
 بگو آنچه دانی که حق گفته به نه رشوت ستانی و نه عشو ده
 زباں بند و دفتر حکمت بشوئ طبع بگسل و هر چه خواهی بگوئ

۱۲- حکایت *Omitted*

خبر یافت گردن کشته در عراق که میگفت مسکینه از زیر طاق
 توهم بر درستی هستی امیدوار پس امید بردر شیناں برآر
 دل دردمنداں برآورد ز بند که هرگز نه باشد دلت در دند
 پریشانی خاطر برداد خواه بر اندازد از مملکت بادشاه
 تو خفته خشک در حرم نیمروز غریب از بیرون گو بگر مابوز
 ستانده داد آں کس خداست که نتواند از پادشاه دادخواست

۱۳- حکایت *Omitted*

یکے از بزرگان اہل مینر حکایت کند ز ابن عبدلخرنبر
 کہ بودش نیکینے بزرگشتری فرومانده در قییش جوہری
 بشب گفت آں جہرم گیتی فروز جسم در سے بود در روشنائی چوروز
 فضل اور آمد یکے خشک سال کہ شدید ریہائے مردم ہلال
 پیش از

چو در مردم آرام و قوت ندید
 خود آسوده بودن مروت ندید
 چو بنید کس ز هر در کام خلق
 کیش بگذرد آب نوشین بجای
 بفرمود بفر و جندش پیم
 که رحم آمدش بر غریب و یتیم
 بیک هفته نقدش بتاراج داد
 بدرویش و مسکین محتاج داد
 بریزند بروی لامت کنان
 که دیگر بدست نیاید چنان
 شنیدم که می گفت و باران در آید
 بعارض فرو میدویدش چو شمع
 که ز شست پیرایه بشهر یار
 دل شهری از ناتوانی فگار
 مرا شاید انگشت تری بے نیکی
 نشاید دل خلق اندو گیس
 خنک آنکه آسایش مردوزن
 گزیند بر آسایش خوشتن
 نو کردند غیبش هنر پروران
 بشادی خویش از غم دیگران
 اگر خوش بخسید ملک بر سر پر
 نه پندارم آسوده خسید فقیر
 و گزینده دارد شب دیر یار
 به خسپند مردم با آرام و ناز
 بحد الله این سیرت و راه راست
 اتابک ابو بکر بن سعد راست

۱۳۱ - حکایت اتابک و قلم حله بن تکی حمله است

در اخبار شاهان پیشینه هست
 که چون تکه بر تخت رنگی نشست
 بدرویش از کس نیاز رد کس
 سبق برد اگر خود هین بود و بس

چہیں گفت یکا نہ لہا جید لے
 کہ عمرم بسر رفت بے حاصلے
 پوی بگذر و ملک و جاہ و سر پر
 نبرد از جہاں دولت الّا فقیر
 نخواہم بخیج عبادت نشست
 کہ دریا بم این پنج رذیکہست
 چو شنید انا کے روشن نفس
 بہ تند ی بر آشفت کای تکلمہ بس
 طریقت بحر خدمت خلق نیست
 بہ تیج و سجادہ و دلچ نیست
 تو بر تخت سلطانی خویش باش
 با خلاق پاکیزہ درویش باش
 بصدق ارادت میاں بستہ وار
بطایات و دعویٰ زباں بستہ وار بدیہا
 قدم باید اندر طریقت نہ دم
 کہ اصلی نہ ارد دم بے قدم
 بزرگان کہ نقد صفا داشتند
 چہیں خرقة زیر قبا داشتند

۱۵۔ حکایت لکھنوی

شنیدم کہ بگریست سلطان روم
 بر نیک مرے ز اہل علوم
 کرم کن کہ فردا کہ دیواں ہند
 منازل بمقدار احسان دہند
 کہ پایا ہم از دست دشمن نماںد
 جسز این قلعہ و شہر با من نماںد
 بسے جہد کردم کہ سرزند من
 پس از من بود سرور انجمن
 کنوں دشمن بد گرو دست یافت
 مردست مردی و جہدم تباقت
 چہ تہمیر سازم چہ چارہ کنم
 کہ از غم بفرسود جاں در تنم

برآشفست دانا کہ این گر چسپیت
 ولایت چہ باشد غم خویش خور
 تیرا این قدر تابانی بس است
 اگر ہوشمند ست و گر بے خبر
 مشقت نیز زد جہاں داشتن
 تو تندہیر خود کن کہ آں پر خرد
 بدیں پنج روزہ اقامت مناز
 کرا دانی از خسروان عجم
 کہ در تخت و ملکش نیامد زوال
 کرا جاوداں ماندن امتی نیست
 کہ اسیم ز رماند و گنج و مال
 و ز آں کس کہ خیرے بہانہ رواں
 بزرگے کز و نام نیسکو بہانہ
 الا تا درخت کرم پروری
 سیکے لاکہ سعی قدم پیشتر
 یکے باز پس خائن و شرمسار
 بہل تا بدندان برداشت دست

بریں عقل و ہمت بیا دیگر است
 کہ از عمر بہتر شد و بیشتر
 چورفتی جہاں جائے دیگر کس است
 غم او مخور کو غم خود خورد
 گرفتن بتمشیر و بگذاشتن
 کہ بعد از تو باشد غم خود خورد
 باندیشہ تدبیر رفتن بہ ساز
 کہ کمر زدند بر زیر دستاں تم
 نہانہ بجز ملک ایزد تعالیٰ
 کہ گیتی ہمیں جائے جاوید نیست
 پس از دے بچندیں شود با کمال
 و مادہ رسد رحمتش بر رواں
 تو اں گفت با اہل دل کو بہانہ
 کہ بے شک بر کامرانی خوری
 بدرگاہ حق منزلت بیشتر
 ہوشند ہمیں مردنا کردہ کار
 تنورے چنیں گرم تان ورنہ بہت

برانی گہ غلہ برداشتن کہ سستی بُود تخم ناکاشتن

۱۶- حکایت

خدا دوست تائے در اقصای شام گرفت از جہاں کج غارے مقام
بصیرش در آن کج تار یک جائے بگنج قناعت فرد رفتہ پائے
برزگان نہ اند سہر بر درش کہ درمی نیامد بدر ہا سرش
نست کند عارف پاکباز بدر پوزہ از خوشین ترک آزد
پہرہ ساقش نفس گوید بدہ بخواری بگرداندش دہ بدہ
در آن مرز کیں پیر شیار بود یکے مرزبان ستمگار بود
کہ ہر ناتوان را کہ دریافتہ بسہر بچگی پنجہ بر تافتہ
جہاں سوز دے رحمت و خیر کش ز تلخیش روئے جانے ترش
گر ہے بر فتنہ زان ظلم و عار ببرد نہ نام بدش در دیار
گر ہے بہا نہ زند مسکین و ریش پس چہ رضہ نفسرین گرفتند پیش
پہ ظلم جائیکہ گرد دراز نہ نہ بینی لب مردم از خندہ باز
بہر پیرار شیخ آمدے گاہ گاہ خدا دوست در دے کردی نگاہ
لک نوبتے گفتش لے نیک تخت بنفرت ز مادر کش روئے سخت
مر ابا تو دانی سہر دوستیت ترا دشمنی با من از ہر حیثیت

گرفتیم کہ سالار کشور تیریم
 بگویم قضیبت نہسم پر کسے
 شنید این سخن عابد ہوشیار
 وجودت پریشانی خلق از دست
 تو باد دستداران بن دشمنی
 گر آفتد ہی دوستی با منت
 خدا دوست را گر بد زند پوست
 عجب دارم از خواب آں شکل
 الا گر ہنر داری عقل و ہوش
 بعزت زد و رویش کمتر نیم
 چناں باش با من کہ باہر کسے
 بر آشفٹ و گفت اے ملک ہوشدار
 ندارم پریشانی خلق و دست
 نہ پندار مت دوستدار منی
 مگر آنکہ دارد خدا و شمنت
 نخواہد شدن دشمن دوست دست
 کہ شہرے بچیند از تنگ دل
 بفضل و ترحم میاں بند و کوش

۱۷۔ گفتار

کہ بر یک خط می نماند ہاں
 کہ گر دست یابد بر آید ہیچ
 چو پر شد ز زنجیر حکم تراست
 کہ عاجز شوی گر درانی ز پایے
 خسرینہ تہی بہ کہ مردم بہ رخ
 کہ آفتد کہ در پائش افتی بے
 کہیں نما زور مندی کن بر کہاں
 سر پہنچے تا تو راں بر پیچ
 نہ ہو کسے را بریشے کمتر است
 [سب گفتمت پائے مردم ز جاں
 دل دوستاں جمع بہتر کہ گنج
 بیند از در پائے کار کسے]

مکن اے ناتوان از قوی
 کہ رگہ رگہ توان از قوی
 بی که جاہل کبیں اندر است
 خدمت بتیغ و عین نمود است
 بت بر آید از ستیزندہ شور
 کہ باز گشت بہت بہت نمود
 بختک مظلوم را گو محند
 کہ در این نظام بنو جنس
 نگ دہل خواہ بہید اگر گشت
 رد کاروانی غم بار خویش
 رفتہ گرفتار دکان نیستی
 رنیت بگویم یکے سہ گذشت
 کہ سستی بود زمین و آسمان
 پو افتادہ ذوق چہرہ بایستی
 کہ سستی بود زمین و آسمان

۱۸۔ حکایت در معنی حرمت بہ ناتوان حال ناتوان

چنان قحط سالے شد اندر دشت
 کہ یاران فراموش کرد نہ دشت
 چنان آسمان بزمیں شد خلیل
 کہ سب تر بگردہ زرد و آبی
 بخوشید سر چہمہای قدیم
 نہ آمد آب ہر آب ہستہ
 بنودے بجز آہ بیوہ ترے
 اگر بر شدے و دوسے از دینے
 چہ درویش بے برگ دیدم خست
 قوی بازوان سست و درینہ توانت
 نہد کوہ سہری نہ در باغ شخ
 ملج پستان نور و سہرہ من
 در آں حال پیش آمد م دوستے
 از و ماندہ بہ استخوان چوت

شکست آدم کو قوی حال بود
 بدو گفتم ای یار پاکیزه خوئے
 خداوند جاه و زرو مال بود
 بدو گفتم ای یار پاکیزه خوئے
 چو دانی و پرسی سواست خطاست
 بغیر بر من کہ عقلت کجاست
 مشقت بجز نہایت رسید
 نہ بینی کہ سختی بنایت رسید
 نہ باران ہی آید از آسماں
 بدو گفتم آخر ترا پاک نیست
 نہ بر میرود دود فریاد خواں
 کشد ز ہر جائیکہ تریاک نیست
 ترا هست بطراز طوفاں چہ باک
 نگاہ کردن عالم اندر سفینہ
 نیاساید و دوستانش غریق
 غم بے نوا یاں دلم خستہ کرد
 نہ بر عضو مردم نہ بر عضو خویش
 چو ریشہ بہ بینم بلرزد تنم
 کہ باشد بہ پہلوئے بیمار دست
 بکام اندرم لقمہ زہرست و درد
 کجا ماندش عیش در بوستان
 ۱۹- حکایت
 شنیدم کہ بغداد نیچہ بسوخت
 شبہ دود خلق آتش بر فروخت
 عالم نگاہ کرد در بنجیدہ درمن فقیہ
 کہ مردار چہ بر ساعل رست رفیق
 من از بینوائی نیم روئے زرد
 نخواہم کہ بیند خسرو مندریش
 بحمد اللہ از چہ زلزلش ایمنم
 را منقص بود عیش ام تندرست
 چو بینم کہ درویش میکنم خورد
 یکے را بر تنداں ہری دوستان
 سہ شے دود خلق آتش بر فروخت

یکے شکست گفت اندر این خاک دو دو
 کہ دکان مارا اگر ندے نیو دو
 جہاں دیدہ گفتش بوالہوس
 ترا خود غم خوشین بود و بس
 پسندی کہ شہرے بسوز و نبار
 و گر چه سرایت بود در کنار
 بجز سنگدل کے کند معدہ تنگ
 چو بنید کساں بر شکم بست سنگ
 تو انگہ خود آں لقمہ چوں می خورد
 چو بنید کہ درویش خوں می خورد
 گوشت در دست است رنجور و داریا
 کہ می پیچد از غصہ رنجور و وار
 سبک پیے چو یاراں بمنزل رسد
 خنچید کہ دامانگاں در پس اند
 دل بادشاہاں شود بارکش
 چو بینند در گل خرفار کش
 اگر در مراے سعادت کس مست
 ز گفتار سعدیش حرفے میں مست
 ہیئت بندست اگر بشنوی
 کہ گر خار کاری سمن ندروی

۳۔ گفتار در عدل و ظلم و ثمرہ ہر کدام

خبر داری از خسروان عجم
 کہ کمر دند بر زیر و ستان ستم
 نہ آں شوکت و پادشائی بہا نہ
 نہ آں ظلم بر و ستانی بہا نہ
 خطاہیں کہ بر دست ظالم ہفت
 جہاں ماند او با ظالم ہفت
 تنگ روز محشر تن داد گمر
 کہ در سایہ عرش دارد مقدر
 بقوے کہ نیکی پسند خداے
 دہد خسرو عادل نیک راستے

چو نخواهد که ویراں شود عالمی
 سگالند از دینیک مرداں حذر
 بزرگی از ودان و منت شناس
 نه خود خوانده در کتاب مجید
 اگر شکر کردی برین ملک مال
 و گم چور در پادشا ہی کنی
 حرام است بپادشاه خواب خوش
 میا زار عامی بیک خیر دل
 بد انجام رفت و بداندیشی کرد
 نخواهی که نفرین کنند از پست
 کند ملک در پنجه خطا لے
 که خشم خداست بیدادگر
 که زائل شود نعمت ناسپاس
 که در شکر نعمت شود بر مرید
 بمالے و ملکه رسی بے زوال
 پس از پادشا ہی گدائی کنی
 چو باشد ضعیف از قوی با رکش
 که سلطان شہان ست دعائی نگه
 که بازیر دستاں بجای پیشه کرد
 نکو باش تا بدنگوید کسرت

۲۱- حکام

شنیدم که در مرزے از باختر
 پهمدار و گردن کش و پلتن
 پدر هر دو را همگیں مرد یافت
 برقت آن زمین را دو قسمت نهاد
 مبادا که بر یک دگر سرکشند
 برادر دو بودند از یک پدر
 نکور وے و دانا و شمشیر زن -
 طلبکار جولان و ناورد یافت
 بهر یک پسر زان نصیب بداد
 به پیکار شمشیر کیں برکشند

پدر بعد ازاں روزگارے میرد
 بجاں آفریں جان شیریں سپرد
 آبل گیسلا ندیش طناب ابل
 وفاتش فرو بست دست عل
 مقرر شد آن مملکت برد و شاه
 کہ بچہ و سر بود گنج و سپاہ
 بحکم نظر در بہ افتاد خویش
 گر قند ہر یک یکے راہ پیش
 یکے عدل تا نام نیکو برد
 یکے ظلم تا مال گرد آورد
 یکے عاطفت سیرت خویش کرد
 در دم داد و تیمار در ویش کرد
 بنا کرد و نان دادش کر نوخت
 شب از بہر در ویش شجائست
 خزان ہتی کرد و پر کرد جیش
 چناں کہ خلایق ہنگام عیش
 چو شیر از در عمد بو بکر سر
 بگردون شدی بانگ شادی پور
 کہ شاخ امیدش برد مند باد
 بدو یو خرد مند سرخ نہاد
 حکایت شنو کو دک نام جو کے
 پسندیدہ پے بود و فرخندہ
 الم لازم بدلداری خاص و عام
 ثنا گوئے حق با مداد ان و شام
 دراں ملک قاروں بختے دلیر
 کہ شہ داد گر بود در ویش سیر
 نیامد بر ایام او پر دے
 نگویم کہ خارے کہ برگ گلے
 سر آمد تباہید ملک از سراں
 نہادند سر بر خطش سرور اں
 دگر خواست کافروں کن تخت تلج
 ہیفزو د بر مرد و ہقاں خراج
 طبع کرد و مال بازار گان
 بلا تخت برجاں بیچار گان

۲۲
 نگویم که بدخواه درویش بود
 حقیقت که او دشمن خویش بود
 بامید بیشی نداد و نتواند
 خردمند داند که ناخوب کرد
 که تاج جمع کرد آن ز را زگر پزی
 پراگنده شد شکر از عاجزی
 شنیدند بازار گاناں خبر
 که ظلم ست در بوم آن بے پنهان
 بریدند از آن جا خرید و فروخت
 زراعت نیامد رعیت بسوخت
 چو اقبالش از دوستی سرتافت
 اینا کام دشمن بر دوست یافت
 ستیز فلک بج و بارش بکند
 شمس سپ دشمن دیارش بکند
 وفاد که جوید چو پیمان گسخت
 خراج از که خواهد چو دهقان گسخت
 چه نیکی طمع دارد آن بے صیفا
 که باشد دعا کے بدش در قفا
 چو مختش نگوں بود در کاف کن
 نکر د آنچه نیکانش گفتند کن
 چه گفتند نیکان بر آن نیک مرد
 تویر خور که بیداد گر بر نخورد
 گمانش خطا بود و تدبیرست
 که در عدل بود آنچه در ظلم هست

۲۲- حکایت

یکے بر سر شاخ و بن می برید
 خداوند بستان نگه کرد دید
 بگفتا گرایں مرد بد می کند
 نه با من که بانفس خود می کند
 نصیحت نخواست اگر بشنوی
 ضعیفان میگویند بگفت قوی

که فردا بد او برآمد خسروے
 گدائے که پیشتر نیز دجوعے
 پوخواهی که فردا بوئے مهتر
 مکن دشمن خویشتن که ترے
 که چون بگذرد بر تو این سلطنت
 بگیر و بکس آں گدا دامنست
 که ز شتت در چشم آواگان
 بهفتادون از دست افتادگان
 بزرگان روشن دل و نیک نخت
 بفرزانی تاج بردند و تخت
 بد نهاله راستاں کج مرو
 دگر راست خواهی ز سعدی شنو

۲۴ صفت جمعیت اوقات درویشی

مگو جابه از سلطنت پیش نیست
 که این تر از ملک درویش نیست
 بکسار مردم سبکتر روند
 حق اینست و صاحب لال بشنوند
 تمیدست تشویش نماند خورد
 ملک هم بقدر جهانے خورد
 گدراچو حاصل شود نان شام
 چنان خوش بخشد که سلطان شام
 غم و شادمانی بسری رود
 بمرگ این دوازده سر بدر میرود
 چه آنرا که بر سر نهادند تاج
 چه آنرا که بر گردن آمد خراج
 اگر سرفرازے به کیواں میرت
 دگر تنگدسته بزندان میرت

دراں دم کاجل بر سر هر دو باخت

بخی شاید از یک دیگر شان شناخت

۲۴ - حکایت

جسٹ

شیدم کہ یک بار در وجد
کہ من فرزند ہی دہم
پہر دم دگر دو نصرت وفاق
طمع کردہ بودم کہ کرباں خورم
سخن گفت با عابد سے کلمہ
بسر بر کلاہ می داشتہم
گرفتم بیازوئے دولت عراق
کہ ناگہ بخور زند کرباں سرم
کہ از فروگاں نپت آید بگوش
بکن پنبہ غفلت از گوش ہوش

۲۵ - در معنی نکو کاری و بد کاری و عاقبت آل

نکو کار مردم نباشد بدش
شر انگیز ہم در سر بشر رود
فلط گفت ہم لے یار شائستہ خوئے
نہ ہر آدمی مردہ بہ ننگ را
نور زد کسے بد کہ نیک آیدش
چو کز دم کہ کاخانہ کمت سر رود
کہ نفعت در آہن و سنگ روئے
کہ دوز آدمی زادہ بد بہ امت
چنین جوہر و سنگ خارا یکست
کہ برے فضیلت بود سنگ را
دانشاں کہ در مردم افتد چو دو
کہ اش فضیلت بود برد و اب
پیادہ بر دزد بر خستن گرو
بہ است از دد انسان صاحب خرد
چو انسان نداند بجز خورد و خواب
سوار نگوں بخت بے راہ رو

کسے دانہ نیک مردی نکاشت
کز و خسین کام دل بزدانشت
نہ ہرگز شنیدیم در عمر خویش
کہ بد مرد را نیکی آمد بہ پیش

۲۶۔ حکایت

گر زیرے بچا ہے در افتادہ بود
بداندیش مردم بجز بدندید
ہمہ شب ز سر یاد و زاری مخفت
تو ہرگز رسیدی بفریاد کس
ہمہ تخم نیکو دے کاشتی؟
کہ بر جاں ریشہ نہد مرہے
تو مارا ہمیں چاہ کنسی براہ
دو کس چہ کتند از پئے خاص و عام
یکے تا کند نشہ را تا زہ خلق
اگر بد کنی چشم نیکی مدار
نہ پندارم اسے در خزاں کشتہ جو
درخت ز قوم اربحان پروری
رطب ناورد و چوب خس ز ہر بار
کہ از ہول او شیر تر مادہ بود
بنیاد و عاجز تر از خود ندید
یکے بر سرش کو فت سنگے گفت
کہ بیخوای امروز سر یاد رس
ہمیں لا جرم بر کہ برداشتی
کہ دہا در ریشہ بنا لہ ہے
بہر لا جرم دفتر تادی بچاہ
یکے نیک محضر دگر زشت نام
دگر تا بگرہ دن در افتند خلق
کہ ہرگز نیار دگرے انگور بار
کہ گندم ستانی بوقت درو
مپندار ہرگز گزو بر خوری
چہ تخم افگنی بر ہماں چشم دار

۲۷- حکایت

حکایت کنند از کیے نیک مرد
 بسرہنگ دیواں نگہ کرد تیز
 چو حجت نامہ جفا جوئے را
 بخندید و بگریست مرد خداے
 چو دیدش کہ خندید و دگریست
 بگفتا ہی گریم از روزگار
 ہی خندم از لطف یزدان پاک
 یکے گفتش مے نامور شہریار
 کہ خلق بد و تکیہ دارند و پشت
 بزرگی و عفو و کرم پیشہ کن
 مگر دشمن خاندان خودی
 مہندار و دہا بدایغ توریش
 شخصت مظلوم از آہش تیرس
 نترسی کہ پاک اندر دتے شبے
 بسود اجپاں برے افشاں دست
 کہ کرام حجاج یوسف نہ کرد
 کہ نطعش بنید از ورگیش بریز
 بہر خاش در ہم کشد روئے را
 عجب ماندنگیں دل تیرہ رائے
 بہر سیر کایں خندہ و گریہ حسیت
 کہ طفلان بیچارہ دارم چہار
 کہ مظلوم رفتم نہ ظالم بنجاک
 مکن دست از یں پیر دہقاں بدار
 بروایت خلقے بیک بار کشت
 ز خردان اطفالش اندیش کن
 کہ بر خاند اتہا پسندی بدی
 کہ روز پسین آیدت خیر پیش
 زد و د دل صبحگاهش ستبرس
 بر آرزو سو نہ جگر یار بے
 کہ حجاج را دست حجت بہست

ز ابلیس بد کرد نیکی ندید
 بر پاک نباید ز تخم پلید
 مدد پر دہ کس ہنگام جنگ
 کہ باشد ترا نیز در پردہ تنگ
 مزین بانگ بر شیر مرداں درشت
 چو باکو دکان بر نیائی پشت
 شنیدم کہ نشیند خوش بر بخت
 ز فرماں داور کہ دانند گر بخت
 بزرگی دران فکرت آں شب بخت
 بخواب اندر وں دید در ویش گفت
 دے بیش بر من سیاست نراند
 عقوبت برو تا قیامت بماند

۲۸۔ حکایت

یکے پند میداد فرزندان را
 نکو دار پند خردمند را
 مکن بوزیر خرد گاہے سپر
 کہ یک روزت افتد بزرگی بسر
 نمی ترسی اے کودک کم خرد
 کہ روزی پلنگیت بر ہم درد
 بخردی درم زور سر پہنچہ بود
 دل زیر دستاں زمین رنجہ بود
 بخوردم یکے مشت زور آوران
 نکردم دگر زور بر لاغر ان

۲۹۔ گفتار

الا تا به غفلت نہ خسی کہ نوم
 حراست بر چشم سالار قوم
 غم زیر دستاں بخور زینہار
 بترس از زبردستی روزگار

نصیحت کہ خالی بود از غرض چو داروئے تلخست دفع مرض

۳۴۔ حکایت

مرض ہنر وہ تکلم

کیے را حکایت کنند از ملوک
 کہ بیماری رشتہ کردش چو دوک
 چنانش در انداخت ضعف جسد
 کہ می برد بر کمتر نیان جسد
 بسماط کہ شاہ ارچہ بر عرصہ نام آورست
 بیدل چو ضعف آمد از بیدتے کمتر است
 ندیہ زمین ملک بوسہ داد
 کہ عمر خداوند جاوید باد
 دریں شهر مردے مبارک دم است
 اس یکم از پارسایان چنوں کم است
 نبردند پیشش مہمات کس
 کہ مقصود حاصل نشد در نفس
 بخوان تا بخواند دعائے بریں
 کہ رحمت رسید ز آسمان بر زمین
 بخواند ند پیر مبارک قدم
 بفرمود تا مستر ان خدم
 بگفتا دعائے کن لے ہوشمند
 کہ در رشتہ چوں سوزنم پائے بند
 شنید این سخن پیر خم بودہ پشت
 بتندی بر آورد ہانگ درشت
 کہ حق مہربان ست بر دادگر
 بجشائے و بجشائیش حق نگر
 دعائے منت کے شود سودمند
 اسیران مظلوم در چاہ بند
 تو نا کردہ بر خلق بجشائیش
 کجا بینی از دولت آسائیش
 بایستہ غدر خطا خواستن
 پس از شیخ صالح دعا خواستن

کجا دست گیر دو عالم ویت
 شنید این سخن شهریار عجم
 بر بخید و پس بادل خویش گفت
 بفرمود تا هر که در بند بود
 جهان دیده بعد از دو رکعت نماز
 که اے بر سر از نده آسمان
 دل بچنان بردعا داشت دست
 تو گفتی ز شادی بخوابد پرید
 بنسرمود گنجینه و گوهرش
 حق از بهر باطل نشاید خفت
 مرد با سر رشته بار دیگر
 چو بار فتادی نگذار پائے
 ز سعدی شنو کین سخن راست
 نه هربائے افتاده برخاست
 اسم - گفتار

جہاں لے سپر ملک جاوید نیست
 ز دنیا وفاداری اُمید نیست
 ز برباد رفتے سحر گاہ و شام
 سریر سلیمان علیہ السلام
 اُس ندیدی کہ برباد رفت
 خنک آنکہ بادانش و داد رفت

کسے زیں میاں گوئے دولت رہو
 کہ در بند آسایش خلق بود
 بکار آمد آتھا کہ برداشتند
 نہ گرد آوریدند و بگذاشتند

۳۲- حکایت

شیندم کہ در مصر میراجیل
 سپتاخت بر روزگار شل
 جمالش برقت از رخ دفسرور
 چو غور زرد شد پس نماز روز
 گزیدند ز انجان دست قوت
 کہ در طب تدبیر داروئے موت
 ہمہ تخت و بلکہ پذیر و دال
 بہر ملک فرماندہ لایزال
 چو نزدیک شد روز عمرش بشب
 شینند و میگفت در زیر لب
 کہ در مصر چون من غریبے نبود
 چو حاصل ہی بود چنینے نبود
 جہاں گردم خوردم ہمیش
 ہر قسم چو بیچارگان از سرش
 پسندیدہ رائے کہ بخشید و خورد
 جہاں از پیئے خوشتن گرد کرد
 ز دریں کوشش تابا تو ماند مقیم
 کہ ہر چہ از تو ماند در پیستیم
 کند خواہ بر بستر جاں گذارد
 یکے دست کوتاہ و دیگر دراز
 درں دم ترامی نماید بدست
 کہ دشت زبانش ز گفتن بہت
 کہ دستے بجود و گرم کن دراز
 دگر دست کوتہ کن از ظلم و آزار
 کنونت کہ دست سست خای بکن
 دگر کے بر آری تو دست از کنن

تہا بدبے ماہ پرویں و ہور کہ سر ہنداری ز بالینِ گور

۳۳ حکایت

سرخ قزل ارسلان قلعه سخت داشت کہ گردن بالوتد بر ہی فرشت
 نہ اندیشہ از کس نہ حاجت پیچ چو زلفِ عروسان ریش پیچ پیچ
 نینسپناں نادرا افتاد در روضہٴ ریاض کہ ہر لایوردی طبق بیضہ
 شنیدم کہ مردے مبارک حضور ہنزد یک شاہ آمد از راہ دود
 حقایق شنایہ جماندیدہ ہنرمندے آفاق گردیدہ
 بزرگے زباں آورے کارواں حکیم سخن گوئے بسیار داں
 تزل گفت چنداں کہ گردیدہ چنیں جائے محکم سجا دیدہ
 بخندید کہیں قلعهٴ خسرم است ولیکن نہ پندارش محکم است
 نہ پیش از تو گردن کشان آستند دے چند بودند و بگذاشتند
 نہ بعد از تو شاہان دیگر ہرند درخت امید ترا بر خورند
 ز دوران ملک پدر یا دکن دل از بند اندیشہ آزاد کن
 چناں روزگارش یکجے نشانند کہ ہر یک پشیمارش نصرت نمائد
 چو نو میدماند از ہمہ چہینہ و کس امیدش بفضلِ خدا ماند و بس
 ہر مرد ہشیار دنیا خسست کہ ہر مدتی جائے دیگر کسست

۳۴

۳۴- حکایت

چنین گفت شوریدہ در غم
بکسرے کہ اے وارث ملک جم
اگر ملک جسم ہاندے و بخت
ترا چوں پیش شدے تاج و تخت
اگر گنج قاروں بدست آوری
نماند مگر انجم بخشی بری

۳۵- حکایت

چو آئیں سلاں جاں بجاں بخش داد
پس تاج شاہی بسر بہر تہاد
بہ تربت سپردندش از تاج گاہ
نہ جائے نشستن نہ آماج گاہ
چنین گفت دیوانہ ہوشیار
چو دیدش پس روز دیگر سوار
ز بہ ملک و دوران سر و نشیب
پدر رفت پائے پس در کعب
چنین ست گردیدن روزگار
سبک سیر بد عسدا تا پا نمدار
چو دیرینہ روزے سر آورد عہد
جوان دولتے سر بر آورد عہد
منہ بر جاں دل کہ بیگادہ است
چو مطرب کہ ہر روز در خانہ است
نکوئی کن اسال چونہ تراست
کہ سال دگر دیگرے دہ خداست

۳۶- حکایت

بزرگے جفا پیشہ در حد غور
گر خجے خسروستانی بزدور
خراں زیر بار گراں بے علف
بروزے دو مسکین شدند بے تلف

چو منعم کند سفلہ را روزگار
 شہیندم کہ ہارے بغرم شکار
 پیالے بد تنبال صیدے ہر اند
 بہ تنہا نداشت رودے و رہے
 خرے دید پویند د کا رگر
 یکے مرد کرد استخوانے بدست
 شہنشہ ہر آشفٹ و گفت ایچواں
 چو زور آوری خوبسائی مکن
 پسندیش نیاید سر و پایہ قول
 کہ ہیودہ نگرفتہم ایں کار پیش
 ہا کس کہ پیش تو معذرت نیست
 ملک را در دست آمد ازوے خطاب
 کہ ہندارم از عقل بر گناہ
 بخندید کاسے ترک نادان خموش
 نہ دیوانہ خواند کس اورانہ مست
 جہاں جوے گفت اے ستمگارہ مرد
 درآں بحر مردے جفا پیشہ بود
 ہند بر دل تنگ درویش بار
 بروں رفت پیدا اگر شہریار
 شبش در گرفت از حشم دور ماند
 بیدارخت ناکام شب دروہے
 تو اناؤ زور آور د بار ہر
 چناں میردش کا ستخواں می شکست
 ز حد رفت جورت ہر یے زباں
 بر افتادہ زور آزمائی مکن
 یکے بانگ بر پادشہ زد بہول
 بروچوں ندانی پس کار خویش
 چو واپینی از مصلحت دور نیست
 بگفتا بیا تا چہ بینی صواب
 نہ مستی ہما نا کہ دیو نہ
 مگر حال حضرت نیاید بگوش
 چہر کشتی نا تو اناں شکست
 چہ دانی کہ خضر اں برائے چہ کرد
 کہ دلہا ازو بحر اندیشہ بود

جزا سز کردار او پر خروش
 پس آن را ز بهر مصالح شکست
 شکسته متاع که در حرز است
 بخندید دهقان روشن ضمیر
 نه از اهل می بشکنم پائے خر
 خراین جانگه لنگ و تیار کش
 تو آن را نگونی که کشتی گرفت
 تقویر چنان ملک و دولت که راند
 شکر جفا بر تن خویش کرد
 که فردا در آن محفل نام و ننگ
 هند بار او را بر گردنش
 گرفتیم که خبر بارش اکنون کشد
 گر انصاف پرسی بد اختر کس است
 همین پنج روزش تنعم بود
 اگر بر نه خیزد به آن مرده دل
 شه این جمله بشنید و چیز نگفت
 همه شب ز بیداری خست و شمرد
 جهان زویش چو دریا بجوش
 که سالار ظالم نگیرد بدست
 ازاں به که دردست دشمن و دست
 که پس حق بدست من است امیر
 که از جو سلطان بیدار دگر
 ازاں به که پیش ملک بار کش
 که چون تا بد نام زشتی گرفت
 که شغیت هر وقت قیامت بماند
 نه بر زیر دستان درویش کرد
 بگیر دگر بیان و ریش بچنگ
 نیار دسر از عار برگردنش
 در آن روز باریه خزان چون کشد
 که در راحش رنج دیگر کس است
 که شادیش در رنج مردم بود
 که خسیند از مردم آزرده دل
 به بست اسب و سر بر ندین نکفت
 ز سودا و اندیش خواهش نبرد

چو آواز مرغ سحر گوش کرد
 سواران همه شب بزرگ یافتند
 بر آن عرصه بر اسپ دیدند شاه
 بخدمت نهادند سر بر زمین
 بزرگان نشستند و توان خوانستند
 چو شور طرب در نهاد آمدش
 بفرمود جستند و بستند سخت
 سبیه دل بر آهیخت شمشیر تیز
 شروان دم از زندگی آفرش
 نه بینی که چون کار دبر سر بود
 چو دانست که خصم نتوان گرخت
 سرنا امیددی بر آورد گفت
 ز نامهربانی که در دور نشست
 نه من کردم از دست جورت نفیر
 عجب که منت بر دل آمد و درشت
 در سخت آمد نگو هوش ز من
 ترا چاره از ظلم برگشتن ست
 پریشانی شب فراموش کرد
 سحر که پی اسپ بشناختند
 پیاده دویدند یکسر سپاه
 چو دریا شد از موج لشکر زمین
 بخوردند مجلس بیاراستند
 ز دهقان دوشینه یاد آمدش
 بخواری نگذارد در پائے تخت
 ندانست بیچاره روسی گمیز
 بگفت آنچه گردید در خاطرش
 قلم را ز بالش روان تر بود
 بنایاکی از تیر ترکش بر تخت
 شب گور در ده محالست خفت
 همه عالم آوازه جور تست
 که خلق ز خلق یکے کشته گیر
 بکش گردوانی همه خلق کشت
 با انصاف پنج نگو هوش بکن
 نه بیچاره بے گناه کشتن است

جو بیداد کردی توقع مدار
که نامت بہ نیکی رود در دیار
ندانم کہ چوں خست دیدگان
نخفتہ ز دست ستم دیدگان
بداں کے ستودہ شود بادشاہ
کہ خلقتش ستایند در بارگاہ
چہ سود آفریں بر سر انجمن
پس چہ نہ نفیس کنایں پیروزن
گرفت این سخن شاہ ظالم بگوش
ز مرستی غفلت آمد بہوش
در آن دم کہ طالع نمودش ہی
دہی را بہ بخشید سرماندہی
بیاموزی از عالمان عقل خوے
نہ چنداں کہ از جاہل عیب جوے
ز دشمن شنو سیرت خود کہ دوست
ہر آنچہ از تو آید بخشش نکوست
ستایش سرائیاں نہ یار تواند
ملا مت کنایں دوستدار تواند
ترش روے بہتر کند سز زش
کہ یاران خوش طبع شیرین منش
ازیں بہ نصیحت نگویہ کست
دگر عاقلی یک اشارت بس است

۳۷۔ حکایت

شنیدم کہ از نیک مرد فقیر
دل آزرده شد بادشاہ کبیر
مگر بر زبانش حقے رفتہ بود
ز گردن کشی بروے اشقتہ بود
بہ زنداں فرستادش از بارگاہ
کہ زور آزمایست بازوئے شاہ
زیاراں کیے گفتش اندر نہفت
مصلح نہ بود این سخن گفت گفت
رسانیدن امر حق طاعت است
ز زنداں ترسم کہ یک ساعت

هاهای دم که ز خفیلین راز رفت
 بختندید کو ظن بیهوده برد
 غلام بد رویش بردایم پیام
 که دنیا همی ساعته بیش نیست
 نه گمروستگیری کنی خسترم
 ترا اگر سپاهست و فرمان گنج
 بد روازه مرگ چون در شوم
 منه دل برین دولت پنج روز
 نه بیش از تو پیش از تواند رفتند
 چنان زی که تو کمرت به تخمیں کنند
 نباید برسم بد آئین نهاد
 دگر بر سر آید خداوند زور
 بفرمود دل تنگ روئے از حقا
 چنین گفت مرد حقائق شناس
 من از بے زبانی ندارم غمی
 اگر بینوائی برم ورستم
 عروسی بود نو بخت ما تمت

حکایت گوشش ملک باز رفت
 ندانند که خواهد در آن حبس مرد
 گفتا بخسرو بگوای غلام
 غم و غمی پیش درویش نیست
 نه گمروستگیری در دل آید غم
 و گزمن فرومانده در صنعت پنج
 بیک هفته با هم برابر شویم
 تن خوشتن را با آتش مسوز
 به بیداد کردن جهاں سوختند
 چو مردی نه برگور لفسری کنند
 که گویند لعنت بر آن کیس نهاد
 نه زیرش کند عاقبت خاک گور
 که بیرون کنندش ز باں از قفا
 ازیں هم که گفتی ندارم هراس
 که دانم که ناگفت داند ہی
 گرم عاقبت خیر باشد چه غم
 گرت نیک روزی بود خامت

۳۸ - حکایت

یکے مشت زن بخت روزی نداشت
 ز جور شکم گل کشیده به پشت
 مرا م از پریشانی روزگار
 گش جنگ با عالم غیره کش
 که از دیدن عیش شری خلق
 که از کار آشفته بگریسته
 کسان شهد نوشند دمرغ و بره
 گر انصاف پرستی نه نیکوست این
 درین از فلک شیوه ساخته
 مگر روزگارے هوس را ندے را
 شنیدم که روزے زمین بجافت
 بجاک اندرش عقب برگسیخت
 دهاں بے زباں پند میگفت و راز
 نه این سست حال دهن زیر گل
 غم از گردش روزگار ان مدار
 هماں بخرطه کیس خاطرش رئے داد
 نه اسباب شامش هتیا نه چاشت
 که روزی محال ست خوردن مشیت
 دلش محنت آلود و تن سوگوار
 که از بخت شوریده رویش ترش
 فرو می شد آب تلخش بحسب
 که کس دید ازین صعب تر زیسته
 مرادے نان می نه ببند تره
 برهنه من و گربه را پوستیں
 که گنجے بدست من انداختے
 ز خود گرد محنت بهفتا ندے
 غلام ز خندان بوسیده یافت
 گهر باے زنداں فرو رنجیت
 که لے خوابه بابے مرادی بساز
 شکر خورده انگار یا خون دل
 که بیجا بگرده لبے روزگار
 غم از خاطرش رخت یکسو بناد

کہ اے نفس بے رائے و تدبیر و ہوش
 اگر بندہ ہمارے سر پر برد
 در آں دم کہ حالش دگر گویا شود
 غم و شادمانی نماند و لیک
 کرم پائے دار و دیہیم و تخت
 مکن تکیہ بر ملک و جاہ و حشم
 زرافشاں چوں دنیا بخواہی گذشت
 بکش بارتیمار و خود را مکش
 و گر سر باد و ج فلک بر برد
 بمرگ از سرش ہر دو پیر دل شود
 جزائے عمل ماند و نام نیک
 بدہ کنز تو این ماند لے نیک بخت
 کہ پیش از تو بود دست و بعد از تو ہم
 کہ سعدی در افشاں گزرد نہ داشت

۳۹ - حکایت

حکایت کنند از جفا گسترے
 در ایام او روز مردم چو شام
 ہمہ روز نیکان از دور بلا
 گروے بر شیخ اس روزگار
 کہ لے پیر دانائے فرخندہ رائے
 بگفتند در بخت آدم نام دوست
 کسے را کہ بیتی ز حق بر کراں
 حقت گفتیم لے خسرو نیک رائے
 بر مرد نادان نہ زیرم علوم
 کہ فرماندہای داشت بر کشورے
 شب از بیم او خواب مردم حرام
 بہ شب دست پا کاں از دور دعا
 ز دست سنگر گریستند زار
 بگو این جوان را ترس از خدا لے
 کہ ہر کس نہ در خورد پیغام اوست
 منہ باوے لے خواہ حق در میان
 تو اں گفت حق پیش مرد خدا لے
 کہ صنائع کنم تنہم در شورہ بوم

چو دروے نگیرد عدو داند
 ترا عادت لے بادشہ حق رویت
 نگین خصلتے دارِ حق لے نیک بخت
 عجب نیست اگر ظالم از من بجاں
 تو ہم پاس پانی با نصاب و داد
 مرا نیست منت ز روے قیاس
 کہ در کارِ نیرے بخدمت بداشت
 ہمہ کس بہ میدانِ کوشش دزد
 تو حاصل نہ کردی کوشش بہشت
 دلت روشن و وقت مجبور باد
 حیانت خوش و رفتن بر صواب

۴۳۔ گفتار

ہمیں تا ہر آید ہمد بیر کار
 چوں توان عدو را بقوت شکست
 گر اندیشہ داری ز دشمن گزند
 عدو را بجائے خسک زر بریز
 ہمد بیر شاید جہاں خورد و نوش
 ہمد را اے دشمن بہ از کارزار
 بہ نعمت باید در فتنہ بہت
 بہ تو نیا حساں ز بانہش بہ بند
 کہ احسان کند کند دندان تیز
 چو دستے نشاید گزیدن بہوس

بہ تدبیر رستم در آید بہ بند قید ہیکل اسفندیار ش نجست از کند
 عدو را بفرصت توان کند پوست پس اورا مراعت چنان کن کہ دست |
 حذر کن ز پیکار کستر کہ از قطرہ سیلاب دیدم بسے
 مرن تا توانی ہر ابر و گمرہ ترش رو کہ دشمن اگر چہ نبوں دوست بہ
 بود دشمنش تازہ و دوست ریش کسے کش بود دشمن از دوست بیش
 مرن با سپاہی ز خود بیشتر کہ نتوان زد انگشت ہر بیشتر
 و گمرہ و توانا تری در نہر و نہ مردیت ہر تا توان زور کرد
 اگر پیل زوری دگر شیر جنگ بہ نزدیک من صلح بہتر کہ جنگ
 چو دست از ہمہ جیلے دگرست حلال ست ہر دن بشیر دست
 اگر صلح خواہد عدو سر پیچ و گمرہ جنگ جوید عناں بر پیچ
 کہ گروے بہ بند در کار زار ترا قدر ہیبت شود یک ہزار
 در او پاسے جنگ آورد در رکاب نخواہد محشر از تو دور صاحب
 تو ہم جنگ را باش چو فتنہ سخت کہ بر کینہ در ہر بانی خطاست
 چو با سفلہ گوئی بہ لطف و خوشی فزوں گردوش کبر و گردن کشی
 چو دشمن در آمد بجز اندرت بدر کن ز دل کین و خشم از نہر ت
 چو ز ہار خواہد کرم پیشہ کن بہ بخشائے داند مکرش اندیشہ کن
 ز تدبیر پسیم کہن بر مگر د کہ کار آرز مودہ بود سال خود

در آید بنیاد ردّی ز پائے
 سینه‌نیش در قلب هیجا مویش
 تر چو پیتی که لشکر ز هم دست داد
 اگر بر کناری بر فتن بکوشش
 و گر خود هناری و دشمن دوست
 شب تیره پنجه سوار از کین
 چو خواهی بریدن بشب راهها
 میان دو لشکر چو یک روزه راند
 گرا و پیش وستی کند غم مدار
 ندانی که دشمن که یک روزه ماند
 تو آسوده بر لشکر مانده زن
 چو دشمن شکستی میفگن علم
 بسے در قفای هر میت مرا
 هوا بینی از گرد هیجا چو میخ
 بدنبال غارت نراند سپاه
 جوانان بشمشیر و پیراں به رائے
 چه دانی کز آناں که باشند ظفر
 به تنامده جان شیریں به باد
 و گر در میاں لبس دشمن بهوش
 چو شب شد در اقلیم دشمن مالیت
 چو پانصد بشوکت بدر زمین
 خدر کن نخست از کین گاهها
 سر پنجه ز درمندش نماند
 گرا فراسیاب مست مضربش برادر
 سر پنجه ز درمندش نماند
 که نادان ستم کرده بر خوشتین
 که بارش نیاید جراحات بم
 نباید که دواختی از یا و را
 بگیرند گزشت بشرو پین و تیغ
 که خالی نماند پس پشت شاه

سپه را نگهبانی شهریار
 به از جنگ در حلقه کارزار

۴۱- گفتار اند اندر نواخت لشکر

دلاور که بارے تهور نمود
ندارد ز پیکار یا چون خاک
که بار دگر دل نهد بر هلاک
که در حالت سختی آید بخار
سپاهی در آسودگی خوش بار
نه آنکه که دشمن فرو کوفت کوس
کنون دست مردان جنگی بهوس
چرا دل نهد روز بهجا بهرگ
سپاهی که کارش نباشد بهرگ
نواحی ملک از کف بدستگال
به لشکر نگهدار و لشکر بمال
ملک را بود در عدد دست چسبید
که لشکر دل آسوده باشند و سیر
بهائے سرخویشتن می خورد
نه انصاف باشد که سختی برد
چو دازند گنج از سپاهی دریغ
در بخت آیدش دست بردن بخت
چو مردی کند در صفت کارزار
چو دستش تنی باشد و کارزار

۴۲- گفتار

بر پے کار و دشمن دلیران فرست
هنر بران نباد و شیران فرست
برائے جهان ندیدگان کارکن
که صید از مود است گرگ کهن
مترس از جوانان شمشیر زن
حذر کن ز پیران بسیار فن
جوانان پیل افکن و شیر گیر
نداند دستان رو باه پیر
فردمند باشد جهان دیده مرد
که بسیار گم از مود دست و سر

جوانان شایسته بخت و ر
گرت مملکت باید آراسته
سپہ را مکن پیش رو جز کسے
استاد سگ صید روار پلنگ
چو پرورده باشد سپہ در شکار
پہ کشتی و نخچیر آماج و گوے
بگرما بہ پرورده عیش و تاز
دو مردش نشانہ ہر پشت زین
یکے را کہ دیدی تو در جنگ شست

ز گفتار پیراں نہ پچید سر
مدہ کار منظم بنو خاستہ
کہ در جنگا بودہ باشد بسے
ز رو بہ رد شیرنا دیدہ جنگ
نترسد چو پیش آیدش کارزار
دلاور شود مرد پر خاش جوے
بر نجد چو بنید در جنگ باز
بود کش زند کو د کے ہر زمین
بکش گر عدو در مصافش نکشت

۳۳ حکایت

چہ خوش گفت گر گین بفرزند خویش
سوارے کہ بنمود در جنگ شست
تو ر نیاید مگر زان دو یار
دو ہم جنس و ہم سفر ہم زباں
کہ ننگ آیدش رفتن از پیش تیر
چو بینی کہ یاران نہ باشند یار
ہر میت بجائے عنینت شمار

چو قربان ہیکار برست و کیش
نہ خود را کہ نام آوراں را کشت
کہ افتند در حلقہ کارزار
بکوشند در قلب ہیجا ہجاں
برادر ہچنگال دشمن اسیر

۴۴ - گفتار

دو تن پرورے شاہ کہتر نواز کیے اہل باز و دوم اہل راز
 ز نام آوراں گوئے دوت ہر ند کہ دانا و شمشیر زن پرور ند
 ہر آں کو قلم را نور زید و تیغ ہر و گز میرد گو اسے در تیغ
 نہ مرویست دشمن در اسباب جنگ تو مدہوش ساقی و آواز چنگ
 بسا اہل دولت بہ بازی نشست کہ دولت بر نقش بہ بازی روست

۴۵ - گفتار

میاں دو بد خواہ کوتاہ دست نہ فخر زانگی باشد این نشست
 کہ گر ہر دو با ہم سگالند راز شود دوست کوتاہ ایشان دراز
 کیے را بہ نیزنگ مشغول دار دگر را بر آور ز ہستی دمار
 اگر دشمنے پیش گیر دستیز بشمشیر تد بیر خوش بریز
 برد دوستی گیر باد شمشش کہ زنداں شود پیر ہن برنش
 چو در شکر دشمن افتد خلافت تو بگذار شمشیر خود در خلافت
 چو گر گال پسندند ہار ہم گزند ہر آساید اندر میاں گو سپند

چو دشمن بد دشمن شود مشغول

تو با دوست بنشین با آرام دل

۴۴ گفتار اند ملاطفت دشمن از روت عاقبت اندیشی

چو شمشیر پیکار برداشتی نگه دار پنهان ره آشتی
که لشکر کشوفان مغفر شکاف نهان صلح جویند و پیدا مصاف
دل مرد میدان نهانی بچوئے که باشد که در پایت افتد چو گوئے
چو سالارے از دشمن افتد بچوئے بکشتن برش کرده باید وزنگ
که افتد گزین نیمه هم سرورے بهماند گرفتار در چمنبرے
و گمر کشتی این بندگی ریش را نه بینی دگر بندگی خویش را
نه ترسد که دورانش بندی کند که بر بندیاں زور مندی کند
کے بندیاں را بود دستگیر که خود بوده باشد به بندی آہر
اگر سر نہند بر خطت سرورے چونیکش بداری نہد و گیرے
و گمر خفیہ دو دل بدست آوری ازاں بہ کہ صد راہ شجوں بری

۴۵ گفتار اندر خد کر دن از دشمنی کہ در طاعت آید

گرت خویش دشمن شود و تندر ز تلبیس ایمن مشور زینار
کہ گردد در دشمن بکین تویش چو یاد آیدش ہر دو پیوند خویش
بد اندیشی لفظ شیریں نہیں کہ ممکن بود ز ہر در انجمنیں

کسے جاں از آسیب دشمن ببرد
نگہدار دآں شوخ در کیسہ درد
سپاہی کہ عاصی شود از امیر
نداشت سالار خود را سپاس
بسوگند و عہد استوارش مدار
نو آموز را ریسماں کن در از مدار
یہو بر کندی از دست دشمن دیار
کہ گر باز کو بد در کار زار
و گر شہریاں را رسائی گزند
گو دشمن تیغ زن برد درست
ہند ہیر جنگ بد اندیش کوش
منہ در میاں را از باہر کسے
سکندر کہ با شرفیاں حرب داشت
چو ہمن ہزار دستاں خواست شد
اگر جز تو داند کہ عزم تو چیست
کرم کن نہ پر خاش و کیلا وری
چو کارے بر آید بہ لطف و خوشی

کہ مرد و ستاں را بدشمن شہر د
کہ ہیند ہمہ خلق را کیسہ بر
و را تا توانی بخدست گیر
ترا ہم ندانند ز غدرش ہراس
نگہبان پناہاں برو ہر گمار
نہ بگل کہ دیگر نہ بینیش باز
رعیت بساماں ترا زوے پدار
بر آرند عام از دماغش دمار
کہ در شہر بروئے دشمن مہند
کہ ہما ز دشمن بہ شہر اندر دست
مصالح ہیندیش و نیت پوش
کہ جاسوس ہم کاسہ دیدم بسے
در خیمہ گویند در غرب داشت
چپ آوازہ افگند از راست شد
بر آں رائے و دانش بباہر گشت
کہ عالم بہ زیر تکیں آوری
چہ حاجت بہ تہندی و گردن کشی

نخواهی که باشد دلت در دمنده
 دل در دمنده برآورز بند
 بیاز و توانا نباشد سپاه
 برویت از ناتوانان بخواه
 دعائے ضعیفان آمد و آید وار
 ز بازوئے مردی به آید بکار
 هر آنکه استعانت بدرویش برد
 اگر با فریدون ندان پیش برد

باب دوم در احسان

اگر هوشمندی بمعنی گرائی
 که معنی نه صورت بماند بجای
 کرا دانش وجود و تقوی نه بود
 بصورت درش هیچ معنی نه بود
 کسے خسر آسوده در زیر گل
 که خپند از مردم آسوده دل
 غم خویش در زندگی خور که خویش
 بمردہ نپرواز و از حرص خویش
 زرو نعمت اکنون بدو کان نشست
 که بعد از تو بیرون نه فرمان نشست
 نخواهی که باشی پراگنده دل
 پریشان کن امروز گنجینه خست
 تو با خود بر توشه خویشتن
 کسے گوئے دولت زد دنیا برد
 به غنوارگی جز سر انگشت من
 کن بر کف دست نه هر چه هست
 که با خود نصیبی ببقیا برد
 که شفق نیاید ز فرزند وزن
 که فردا کلیدش نه در دست
 که بخار د کسے در جہا پشت من
 که فردا بندگان بری پشت دست

پوشیدن ستر در دیش کوشش
 مگر داغ غریب از دورت بے نصیب
 که ستر خدایت بود پرده پوش
 بزرگے رساند به محتاج خیسب
 میاد که گردی بدرها غریب
 بحال دل خستگان در نگر
 که ترسد که محتاج گردد بغیر
 که بارے دل خسته باشی مگر
 ز روز سرو ماندگی یاد کن
 زروماندگان را درویش شاد کن
 بشکریه خواهنده از درمان
 اند خواننده بر در دیگراں

۴ گفتر اندر تو ختن یتیمان رحمت بر حال یتیمان

پدر مرده را سایه بر سر فلک
 ندانی چه بودش فرو مانده سخت
 غبارش بنیستان و غارش کبن
 چو بینی یتیمی سرا فکنده پیش
 بود تازه بے پنج هرگز درخت
 مده بوسه بر دوش فرزند خویش
 یتیم را بگیرد که نازش خسرو
 و گر خشم گیرد که بارش برود
 آلتانہ گردید که عرش غظیم
 بلرز دهمیں چوں بگریه یتیم
 به شفقت بنیشانش از چهره خاک
 تو در سایه خویشتن پرورش
 که سر در کنار پدر داشتیم
 پریشاں شدی خاطر خند کس
 اگر بروی دم نشسته نگس
 اگر بروی دم نشسته نگس

کنوں گر بزدان بر دم اسیر
نہا شد کس از دوستانم نصیر
مرا باشد از در طفلان خبر
کہ در طفلی از سر بر فتم پدر

۳۳۔ حکایت در ثمرہ نیکواری

کسے دید در خواب صدر خجند
کہ خارے ز پائے پتھے بکشد
ہمی گفت در روضہ ہامی چمید
کز اں خار بر من چہ گھما دمید
مشو تا توانی ز رحمت بری
کہ رحمت بزدت چو رحمت بری
چو القام کردی مشو تو دہرت
کہ من سرورم دیگر زیر دست
اگر تیغ دورانش انداخت ست
نہ شمشیر دوراں ہنوز آخت ست
پوہینی دعا گوئے دولت ہزار
خداوند را شکر نعمت گزارد
کہ چشم از تو دارم مردم بے
نہ تو چشم داری بدست کسے
کرم خواندہ ام سیرت سرور اں
غلط گفتم اخلاق پیغمبران

۳۴۔ حکایت در اخلاق پیغمبران

شنیدم کہ یک ہفتہ ابن اسبیل
نیامد بہماں سرے خلیل
از فرخندہ نوے نخوردے پگاہ
مگر بے نوائے در آید ز راہ
بروں رفت ہر جا بنے بنگرید
برا طراف وادی نگہ کرد و دید

بہ تنہا کیے در بنیا باں چو بید
 بدلہ ارتش مر جہائے بگفت
 کہ اسے چشمہائے مرام دیک
 انعم گفت و بر جنت و ہر داشت گام
 رقیبان ہماں سرے خلیل
 بفرمود و ترتیب کردند خواں
 چو بسم اللہ آغاز کردند جمع
 چنین گفتش اسے پیر دیرینہ روز
 نہ شرط است و قنیکہ روزی خوری
 بخوار می برانندش چو ہر گمان دید
 سروش آماز کردگار جلیل
 منش دادہ صد سالہ روزی ہاں
 سر و مویش از ہر پیری سفید
 بر رسم کرمیان صلائے بگفت
 یکے مردمی کن بنان و نمک
 کہ دانست خلقتش علیہ السلام
 از بخت نشانند پیر ذلیل
 نشستند بر ہر طرف ہنگام
 نیامد ز پیرش حدیث بہ سبع
 چو پیراں نمی بینمت صدق و سوز
 کہ تا دم خداوندی روزی پری
 کہ منکر بود پیش پا کاں پلید
 بہیبت ملامت کناں گلے خلیل
 ترانفت آماز و یک زماں

۵۔ گفتار اندر احسان بامردم نیک و بد

گرہ بر سر بند احسان مزین
 زیاں می کند مرد نفسیر داں
 کہ این رقی و شیرست و آن مکر و فن
 کہ علم و ادب می فروشد بیناں
 کہ مرد خرد دین بد دنیا دہد
 کجا غفل با شرع فتویٰ دہد

ولیکن تو بتاں کہ صاحب خرد
از اژدہاں فروشاں بر غیبت خرد

منہ ۶ حکایت عابد بادشیا و شوخ دبیدہ

زبان دے آند ب صاحب دے	کہ حکم فروماندہ ام در گئے
یکے سفله رادہ درم بر من است	کہ دانگے ازو بر دلم دہ من است
ہمہ شب پریشاں ازو حال من	ہمہ روز چوں سایہ دنہال من
بکر دار سخنےائے خاطر پریش	درون دلم چوں درخانہ ریش
خدایش مگر تازما در براد	جسہ این دہ درم چیز دیگر نداد
ندانستہ از دفتر دین الفت	نخواندہ بجز باب لای نصرت
در اندیشہ ام تا کد ام کریم	ازاں سنگدل دست گیر دیم
شنید این سخن پیر فرخ نہاد	درستے دو در آستینش نہاد
ز رافتاد در دست افسانہ گئے	بروں رفت از آنجا چو خورتازہ روئے
یکے گفت شیخ این ندانی کہ کسبت	بروگر نہ میرد نباید گر نیست
گدائے کہ بر شیر نرزیں نہد	ابو زید را سپ و سوزین نہد
بر آشفست عابد کہ خاموش باش	تو مرد زبان نیستی گوش باش
اگر راست بود آنچه پنداشتم	ز خلق آبرویش نگمداشتم
اگر شوخ چیشی و سانس کرد	الاتانہ پنداری افسوس کرد

کہ خود را نگہداشتم آبرف
 بدو نیک را بذل کن سیم و زر
 ز دست چناں گر پزیا وہ گوئے
 کہ این کسب خیرست و آن دفع شر
 خنک آن کہ در صحبت عاقلان
 بیا موز و اخلاق صاحب دلاں
 گرت عقل و رایست و تدبیر هوش
 بغزت کنی پند سعدی بگوشت

۷۔ حکایت پدر محسک و فرزند جوانمرد

ایکے رفت و دنیا از ویادگار
 خلیف بود صاحب دلے ہوشیار
 نہ چوں ممسکوں دست بزرگرفت
 چو آزادگاں دست ازو ہر گرفت
 ز درویش چار امانتدے برش
 مسافر بہماں ملے اندر ش
 دل خویش و بیگانہ نہ سہ کرد
 نہ بچوں پدر سیم و زر بند کرد
 ملامت کنی گفتش لے باد دست
 بیک رہ پریشان مکن ہر چہ دست
 بسالے تو اں خرم اند و خفق
 ہو در تنگ دستی ندرای شکیب
 بیک دم نہ مردی بود سوختن
 نگہدار وقت ندرای حیب

۸۔ مثل

بخت ہر چہ خوش گفت بانوے دہ
 کہ روز نوا برگ لختی بنہ
 ہمہ وقت ہر دار مشک و سہوے
 کہ پیوستہ در درہ روان نیست جو
 بدینا تو اں آخرت یافتن
 بزر ہنجہ دیو ہر تافتن

ز دست تہی بر نیاید آئید
 دگر هر چه داری بگفت بر منی
 بنزد بر کنی چشم دیو سفید
 گدایان بسی تو هرگز قوی
 کم وقت حاجت بماند تہی
 نگردد ترسم تو لاغر شوی

۹۔ باز آدم بحکایت فرزند خلف

چو متاع غیر این حکایت بگفت
 پراگنده دل گشت از آن گفتگو
 ز غیرت جوانمزد را رگ بخت
 پراشت و گفت ای پراگنده گوئی
 مراد سنگ است که سپید امن است
 نه ایشان بخت نگذاشتند
 بدستم بیفتاد مال پدر
 که بعد از من افتد بدست پسر
 ہماں بہ کہ امروز مردم خورند
 خور و پوش بخشائی و راحت رساں
 بر نواز جہاں با خود اصحاب رہے
 نہ در نعمت اکنون بدہ کان بشت
 نگہ می چه داری ز بہر کساں
 فرومایہ ماند بحسرت بجائے
 کہ بعد تو بیرون ز فرمان بشت

بدنیا توانی کہ عقبہ خوری

بختر جان من ورنہ حسرت بری

۱۰- حکایت اندر راحت رسانیدن همسائریگان

بزارید وقتے ز نے پیش شوے کہ دیگر مخزنان ز بقال کوئے
 بازار گندم فروشاں گراے کہ ایں جو فروش ست دگندم نمائے
 ماوشتری کا ز دحام گس بیک ہفتہ رویش ندیدست کس
 بلداری آں مرد صاحب نیاز بز ن گفت کائے روشنائی بساز
 امید ما کلبہ آں جا گرفت نہ مردی بود نفع زد اگر گرفت
 رونیک مردان آزاد گیر پوا استاد و دست افتاد گیر
 ہنشاے کا نانکہ مرد حقند خریدار دکان بے رونقند
 جوانمرد اگر راست خواہی دلی ست کرم پیشہ شاہ مرداں علی ست

✓ ۱۱- حکایت

شنیدم کہ مردے براہ حجاز بہر خطوہ کردے دور کعت نماز
 چناں گرم نہ در طریق خداے کہ خار مغیلاں نکندے ز پاے
 آفر ز وسوساں خاطر پریش پسند آمدش در نظر کار خویش
 پیمیل لمبیس در چاہ رفت کہ نتواں ازیں خوبتر راہ رفت
 کوش رحمت حق نہ دریافتے غرورش سمر از جادہ بر تافتے
 کیے با تفت از غیب آواز داد کہ لے نیک بخت مبارک نہاد

میں سدا گر طاعتی کردہ کہ نزلے بدیں حضرت آور دہ
با حسانے آسودہ کردن ہے بہ از الف رکعت بہر منزلے

۱۲۔ حکایت

بہر تنگ سلطان چنین گفت زن کہ نیزے مبارک در رزق زن
بر و تاز خوانت نصیب دہند کہ فرزند گانت بہ سختی درند
بگفتا بود مطیع امروز سرد کہ سلطان بشب نیت روزہ کرد
زن از نا امید می سرانداخت پیش ہی گفت با خود دل از فاقہ لریش
کہ سلطان ازین روزہ گوئی چہ گفت کہ انظار او عید طفلان ماست
خورندہ کہ خیرش بر آید ز دست بہ از صابیم اللہ ہر دنیا پرست
مسلم کسے را بود روزہ داشت کہ در ماندہ را دہد نان چاشت
و گر نہ چہ حاجت کہ رحمت بری ز خود باز گیری و ہم خود خوری
خیالات نادان خلوت نشین بہم بر کند عاقبت کفر دیں
صفاست در آب و آئینہ نیز ولیکن صفا را ببا بد تمیز

۱۳۔ حکایت کریم تنگ دست با سائل

یکے را کہرم بود قوت نبود کفاش بقدر مر دت نبود
کہ سفلہ خداوندستی مباد جواں مرد را تنگ دستی مباد

کسے را کہ ہمت بلند او فتد
 چو سیلاب ریزاں کہ بر کوہ سار
 اندر خور و سرمایہ کرتے کرم
 بر شش تنگ دستے دو حرفے بنشت
 یکے دست گیرم بچند پدم
 ہچشم اندرش قدر چیزے نبود
 بخضیان بندی فرستاد مرد
 بدارید چنداں کف از دشت
 وزان جاہ زنداں در آمد کہ خیز
 چو کبشک در باز دید از قفس
 چو باد صبا زان زمیں سپر کرد
 گرفت عند حالے جو انحر در
 چو بیچارگاں راہ زنداں گرفت
 شنیدم کہ در حبس چندی بماند
 زانہا نیا سود و شبہا نہ خفت
 نہ پندار مت مال مردم خوری
 بگفتا کہ ہاں لے مبارک نفس
 مرا دوش کم اندر کسند او فتد
 نگیرد ہی بر بلندی قرار
 تنیک مایہ بودے ازین لاجرم
 کہ لے خوب فرجام فرخ سرشت
 کہ چند دست تامن بزنداں درم
 ولیکن بدستش پیشیزے نبود
 کہ لے نیک تامان آزاد مرد
 دگر میگرنیز دصفاں برنش
 وزین شہر تا پائے داری گیریز
 قرارش نبود اندر ویک نفس
 زانہ سیرے کہ بادش رسید بگرد
 کہ حاصل کنی سیم یا مرد را
 کہ مرغ از قفس رفتہ متواں گرفت
 نہ رقبہ بنشت و نہ فریاد خواند
 برو پار سائے گذر کرد و گفت
 چہ پیش آیدت تا بزنداں دری
 بخوردم بحیلت گری مال کس

یکے ناتواں دیدم از بند ریش
 ندیدم بنزدیک دانش پسند
 من آسوده و دگرے پائے بند
 زبے زندگانی کہ نامش نبرد
 بہ از عالم زندہ و مردہ دل
 زن زندہ ہرگز نہ گردد ہلاک
 خلاصش ندیدم بجز بند خویش

۱۴۷۔ حکایت در معنی احسان با خلق خدا

یکے در بیاں سگ نشہ یافت
 کلہ دلو کرد آں پسندیدہ کنش
 بروں از مزق در حیاتش نیافت
 چو جیل اندراں بستہ دستار خویش
 سگ ناتواں را دمے آب داد
 کہ داو رگنایان او عفو کرد
 کرم پیشہ گیر و وفا پیشہ کن
 کجا گم شود خیر بانیک مرد
 جہانباں در خیر کس نہ بست
 چہ رانے بہتہ در زیارت گے
 نہ چنداں کہ دینارے از دست بچ
 گر اں ست پائے بلخ پیش مور
 خیر داد پیغمبر از حال مرد
 الا گر جفا کاری اندیشہ کن
 کیسے با سگے نیکوئی گم نہ کرد
 کرم کن براں کت بر آید ز دست
 گرت و در ہا پاں نباشد چہ
 بہ قنطار ز رخس کردن ز گنج
 مرد ہر کسے بارہ در خورد زور

تو با خلق نیکی کن لے نیک نخت
 گمراہ پا در آید نماند اسیر
 آزار فسرماں مدہ بر رہی
 چو تمکین و جاہت بود بر دوام
 کہ افتد کہ با جاہ و تمکین شود
 نصیحت شنو مردم نیک بین
 خداوند خسرمن زیاں می کند
 بترسد کہ نعمت بہ مسکین دہد
 بسا زور منداں کہ افتاد سخت
 دل زیر دستاں نباید شکست
 کہ فسر دا نگیرد خدا بر تو سخت
 کہ افتادگان را بود دستگیر
 کہ باشد کہ افتد بفسرماند ہی
 بکن زور بر مرد درویش عام
 چو بیزق کہ ناگاہ فرزند شود
 نپاشد درویش دل تخم کین
 کہ بر خوشه چین سرگران میکنند
 وزاں بار غم بر دل این نهد
 بسا افتادہ را یاوری گرد نخت
 مبادا نہ روزی شود زیر دست

۱۵- حکایت ل

بنا لیدور ویشے از ضعف حال
 نہ دینار دوش سیدہ دل دانگ
 بر روز سیر بانگ از طیرہ بانگ
 دل سایل از جور او خوں گرفت
 سر از غم بر آورد و گفت او شکفت
 تو نگذرش روی بارے چراست
 مگر می نترسد ز تلخی خواست
 بر اندش بزاری و زجر تمام
 بفسر بود کو تہ نظر تا غلام

بنا کر دین شکر پروردگار
 بزرگیش سر در تباہی نہاد
 تفاوت برہنہ نشانیش چو سیر
 نشانیش قضا بر سر ز فاقہ خاک
 سر پائے حالش دگر گونہ گشت
 غلامش بدست کریمے فتاد
 بدیدار مسکین ہفتہ حال
 شبانگہ یکے بردش لقمہ جست
 بفرمود صاحب نظر بندہ را
 چو نزد یک بردش ز خواں بہرہ
 چو نزد یک آمد بر خواجہ باز
 پیر سید سالار رخندہ خوئے
 بگفت اندرونم بشوریدہ سخت
 کہ مملوک مے بودم اندر قدیم
 چو کو تاہ شد دستش از غر و ناز
 بخندید و گفت اے پسر جو نیست
 نہ آن تنگ روز نیست بانگاں

شنیدم کہ برگشت از روزگار
 عطار دقلم در سیاہی نہاد
 نہ ہارش را کرد و نہ بار گیر
 مشہد صفت یکسہ و دست و پاگ
 تو انگرد دل و دست و روشن نہاد
 چنان شاد بودے کہ مسکین بہال
 ز سختی کشیدن قدماش مست
 کہ خوشنود کن مرد در ماندہ را
 بر آوردے خوشنن نگرہ
 عیاں کرد اشکش بدیبا چہ راز
 کہ اشکت ز جو کہ آمد بروے
 برا حال ایں پیر شوریدہ بخت
 خداوند الماک اسباب و سیم
 کند دست خواہش بدر ہاد راز
 ستم بر کس از گردش دور نیست
 کہ بروے سر از کبر بر آسماں

من آنم که آن روزم از در براند
بروزنش دور گیتی نشاند
نگه کرد باز آسماں سحری من
فروشت گرد غم از روی من
خدا از حکمت به بند درے
کشاید بفضل و کرم دیگرے
بسایقے بے توان سیر شد
بساکار منعم ز بر زیر شد

✓ ۱۶- حکایت

یکے سیرت نیک مرداں شنو
اگر نیک مردی و پاکیزه رو
که شبلی ز حانوت گندم فروش
بده بردارنباں گندم فروش
نگه کرد مورے دراں غله دید
که سرگشته از هر طرف میدوید
ز رحمت بر و شب نیارست خفت
بماوای خود بازش آورد و گفت
مروت نباشد که این مور ریش
پراگنده گردانم از جان خویش
دروین پراگندگاں صبح دار
چه خوش گفت منردوسی پاک زاد
که جمعیت باشد از روزه کار
میا دار مورے که دانه کش است
که رحمت برآں تر بیت پاک باد
سیاه اندرون باشند و سنگدل
که جاں دارد و جاں شیر خوش است
مزن بر سیر تا توان دست زور
که خواهد که مورے شود تنگ دل
نه بخشید بر حال پر دانه شمع
توانا تر از تو ہم آخر کس است
گر فتم ز تو تا توان تر بے ست

۱۷- گفتار اندر جو انمردی و ثمره آل

بخش ایست پر کا می زاده صید
 با صان تو اں کرد و وحشی بقید
 کز دورا به الطاف گردن به بند
 که نتوان بریدن به تیغ این کند
 چو دشمن کرم بنید و لطف وجود
 نیاید دگر خبث از و در وجود
 کن بد که بد بینی از یار نیک
 نروید ز تخم بدی یار نیک
 چو بادوست دشوار گیری و تنگ
 نخواهد که بنید ترا نقش و رنگ
 دگرخواهد بادشمنان نیک دوست
 بے بر نیاید که گردد دوست

۱۸- حکایت در معنی صید کردن لهما با احسان

بره در یکے پیشم آمد جواں
 بنگ در پیش گو سفندے دواں
 بدو گفتم ایں ریمان ست و بند
 که می آرد اندر پیت گو سفند
 سبک طوق و زنجیر از و باز کرد
 چپ و راست پوئیدن آغاز کرد
 بره همچنان در پیش می دود
 که جو خورده بود از کف مرد و خوپد
 چو باز آمد از عیش و بازی بجا
 مرادید و گفت ای خداوند راے
 نه این ریمان می برد بانس
 به لطفی که دیرست پیل دماں
 که احسان کند سیت در گردش
 نیار و ہی حمله بر پیل بان

ہداں را تو از اش کن اے نیک مرد
 کہ سگ پاس دارد چو نان تو خورد
 ہراں مرد کندست دندان یوز
 کہ مالذریاں بر پیرش دوروز

۱۹۔ حکایت درویش بارو باہ

ملائے ملک کنہ صحر

یکے رویے دید بیدست و پایے
 کہ چوں زندگانی بسر می برد
 دریں بود درویش شورید رنگ
 شغال نگوں بخت را شیر خورد
 دگر روز باز اتفاقے فتاد
 یقین مرو را دیدہ بینندہ کرد
 کزین پس بکنجے نشینم چو مور
 ز خدای فرو برد چندی بحیب
 نہ بیگانه بیمار خوروش نہ دوست
 چو صبرش نماند از ضعیفی و ہوش
 بد شیر درندہ باش اے دغل
 چنان سہی کن کز تو ماند چو شیر
 چو شیران کراگر دین منریہ است
 فروماندہ در صنع و لطف خدائے
 بدیں دست و پا از کجائی خورد
 کہ شیرے درآمد شغائے بچنگ
 بماند آنچه رو باہ از و سیر خورد
 کہ روزی رساں قوت روزش بداد
 شد و تکیہ بر آفرینندہ کرد
 کہ روزی بخوردند پہلاں بزور
 کہ بخشندہ روزی فرستد ز غیب
 چو خیش رگ اتخوان ماند و پوست
 ز دیوار محرابش آمد بگوشش
 میند از خود را چو رو باہ شل
 چو رو باہ چہ باشی یوا ماندہ سیر
 گراقتد چو رو بہ سگ از وعہ است

بچنگ آرو بادگیراں نوش کن
 نه بر فضلہ دیگران گوش کن
 بخورتا توافی بازوئے خویش
 که سعیت بود در ترزوئے خویش
 برودستگیرای نصیحت پذیر
 نه خود را بهنگین که دستم بگیر
 خدا را براں بنده نمشایش است
 که خلق از وجودش در آسایش است
 کرم در زرداں سر که مغزے دست
 که دوں بهتاں اند بے مغز پوست
 کسے نیک بیند بهر دسراے
 که نیکی رساند بخلق خداے

سمکندره ۲۰ حکایت عابد خیل

شنیدیم که مردیت پاکیزه بوم
 شناسا و بهر در اقصائے روم
 من و چند سالوک صحرا نورد
 بر تقسیم قاصد بدیدار مرد
 هر دو چشم هر یک بهوسید دوست
 به تمکین و عزت نشاند و نشست
 زرش دیدم و زرع و شاگرد و خت
 و لے بے مروت چو بے برد و خت
 بخلق و کرم گرم رو مرد بود
 و لے و گیدانش قوی سرو بود
 همه شب نبودش قرار و جوع
 ز تبیج و تهلیل و مارا ز جوع
 سحر که میاں بست و در باز کرد
 هماں لطف و دوشینه آغاز کرد
 یکے بزله شیریں و خوش طبع بود
 که با ما سفر دراں رُبع بود
 مرا بوسه گفتا بتصفیافت ده
 که درویش را توشه از بوسه به

بخود مت منہ دست بگفتش من
 بایشان مردان سبق برزده اند
 مرا تان ده و گفتش بر سر بن
 نہ شب زندہ داراں کہ دل مردہ اند
 دہی دیدم از پاسباں تبار
 کہ امت جو انمردی توان دہی ست
 مقالات پیوڑہ طبل تہی ست
 قیامت کسے باشد اندر بہشت
 کہ معنی طلب کرد و دعویٰ بہشت
 یعنی توان کرد دعویٰ درست
 دم بے قدم تکیہ گاہست سست

۲۱۔ حکایت حاتم طائی و صفت جو انمردی و لکھو

شنیدم در ایام حاتم کہ بود
 صبا سر عتے رعد بانگ ادہے
 بجیل اندرش باد پائے چو دود
 کہ بر برق پیٹھی گرفتے ہے
 تنگ نزالہ می ز تخت بر کوہ دوست
 تو گفتی نگاہیں سان گذشت
 کیے سیل رفتار ہاموں نورد
 کہ باد از پیش باز ماندے چو گرد
 گفتند مردان صاحب علوم
 سخن ہائے حاتم بہ سلطان روم
 کہ ہمتائے اود در کرم مذہبیت
 چو اسپش بخولان و نادر و نیست
 بیاباں نوردے چو کشتی بر آب
 کہ بالائے سیرش نہ پیرد غراب
 بستوردانا چنین گفت شاہ
 کہ دعویٰ نجالت بود بے گواہ
 سن از حاتم آں اسپ تازی نژاد
 بنواہم گر او مکرمت کرد و داد

بدانم کہ دروے شکوہ می است
 رسول خردمند عالم بطے
 زمیں مردۂ وابر گریاں برو
 بمنزل گم حاتم آمد فرود
 سماطے بفلکند واسپے بکشت
 شب آنجا بودند و روز دگر
 ہی گفت و حاتم پریشاں چوست
 کہ لے بہرہ ورمو بزدیک نام
 پانچ من آن باجو رفتار دلدل شتاب
 کہ دانستم از دست باران ویل
 بنوعے دگر روئے ورا ہم نہ بود
 مروت ندیدم در آئین خویش
 مرا نام باید در اقلیم فاش
 کساں را دردم داد و تشریف و آپ
 خبر شد بروم از جوان مرطے
 وگر رو کند بانگ طبل تہی ست
 رواں کرد و دہ مرد ہمراہ وے
 صبا کردہ بار و گر جاں درو
 بر آسودہ چوں تشنہ بزرگزدہ رود
 بدامن شکر داوشاں زمر بست
 بگفت آنچہ دانست صاحب خبر
 ز حسرت بدیناں ہی کند دست
 چرا پیش از ستم نہ گفتی پیام
 ز بہر شادوش کردم کباب
 نشاید شدن در چراگاہ خیل
 جزایں اسپ در بارگاہ ہم نہ بود
 کہ ہماں بخشد دل از فاقہ ریش
 وگر مرکب نامور گو مباحش
 طبعی ست اخلاق نیکو نہ کسب
 ہزار آفسریں کہ در طبع وے
 ز حاتم بدین نکتہ راضی مشو
 ازین لغت تر را جرائے شو

۲۲۔ حکایت از مودن بادشاہ میں حاتم را باز آدمی

ندانم کہ گفت این حکایت بہن
 ز نام آور آن گوئے دولت رہود
 تو ان گفت اور اسحاب کرم
 کسے نام حاتم بہر دے برش
 کہ چند از مقالات آن بادسیخ
 شنیدم کہ جشن ملوکانہ ساخت
 در ذکر حاتم کسے باز کرد
 حسد مرد را بر سر کینہ داشت
 کہ تا ہست حاتم در ایام من
 بلا جوئے راہ نبی طے گرفت
 جوئے برہ پیش باز آمدش
 نکور دے وداناؤ شیریں زباں
 کرم کرد و غم خورد و پوش نمود
 نہادش سحر بوسہ بردست و پا
 گفتا نیارم شدہ ایدر مقیم
 کہ بودست مسرماند ہے درین
 کہ در گنج بخشی نظیرش نبود
 کہ دستش چو باران فشاندے دم
 کہ سودا نرفتے از دودر سرش
 کہ نہ ملک دارد نہ فرمان نہ گنج
 چو چنگ اندازاں بزم خلقے توخت
 دگر کس ثنا گفتن آغاز کرد
 یکے را بخون خوردش برگاشت
 نخواہد بہ نیکی شدن نام من
 بکشتن جو انمرد را پے گرفت
 کہ ز دبوئے اُسے فراز آمدش
 بر خویش برداں شبش ہماں
 بداندیش را دل بہ نیکی رہود
 کہ نزدیک ما چند روزے یہ پائے
 کہ در پیش دارم مے عظیم

بگفت ارنی با من اندر میان
 بمن دار گفت ای جوان مرد گوش
 دریں بوم حاتم شناسی مگر
 سرش بادشاہ و مین خواست است
 گرم رہنائے بدایں جا کہ دوست
 بخندید برنا کہ حاتم منم
 نباید کہ چون صبح گردد سفید
 چو حاتم باز ادگی سر نہاد
 بنخاک اندر افتاد و بر پائے حبست
 بنیادخت شمشیر و تمش نہاد
 کہ گرمین گلے برو جودت زخم
 دو چشمش ہو سید و در برگرفت
 ملک در میان دو ابروے مرد
 بگفتش بیاتاجہ داری خبر
 مگر بر تو نام آورے حملہ کرد
 جوان مرد شاہ طرزمین بوسہ داد
 بدو گفت کئے شاہ با واد و ہوش

چو یاران یک دل بکوشم بجاں
 کہ دامن ہواں مرد را پردہ پوش
 کہ فرخندہ نام است و نیکو سیر
 ندانم چہ کیں در میان خواست است
 ہمیں چشم دارم ز لطف تو دوست
 سرانیک جدا کن بہ تیغ از تنم
 گزشت رسد یا شوی نا آسید
 جوان را بر آمد خروش از نہاد
 گش خاک بوسیدہ و گہ پاؤست
 چو فرماں بر آں دست برکش نہاد
 نہ مردم کہ در کیش مردان زخم
 وز آنجا طریق مین برگرفت
 بدانست حالے کہ کارے نہ کرد
 چرا سر نہ بستی بفرار
 نبیاوردی از ضعف تاب نہ برد
 ملک را شنا گفت و تمکین نہاد
 ازین در سخن ہائے حاتم نیوش

کہ دریافت ہم حاتم نام ہوے
 جو ان مرد و صاحب خرد و پیش
 مرا بار لطفش دو تا کرد پشت
 بگفت آنچه دید از کرمائے
 فرستاده را داد و مردم
 مرا و را رسد گر گواهی دهند
 ہنرمند و خوش متطو و خوب روے
 برد آنگی فوق خود دیدمش
 بہ شمشیر احسان و فضل بہ کشت
 شمشہ ثنا گفت بر آل طے
 کہ ہر ست بر نام حاتم کرم
 کہ معنی داد از شہر ہند

۳۳۔ حکایت آزاد مردی حاتم ذکر پادشاہ اسلام

ز مہنگاہ حاتم یکے پیر مرد
 ز راوی چنین یاد دارم خبر
 زن از خیمہ گفت این چو تدبیر بود
 شنید این سخن نام بردار طے
 گراد در غور حاجت خویش خواست
 چو حاتم بازاد مردی دگر
 ابو بکر سعد آنکہ دست نوال
 رعیت پناہ دلت شاد باد
 سرفراز دین خاک فرزندہ بوم
 طلب دہ درم سنگ فانیذ کرد
 کہ پیشش فرستاد تنگ شکہ
 ہماں دہ درم حاجت پیر مرد
 بخندید و گفت اسے دلارام ہے
 جوان مردی آل حاتم کجاست
 زد و وان گیتی نیامد مگر
 نہد ہمیشہ بردمان سوال
 بعیت سلمانی آید باد
 ز عدلت بر اقلیم یونان و روم

چو حاتم اگر نیتے فروئے
نہر دے کس اندر جہاں نام لے
شنا ماند ازاں نامور در کتاب
تراہم ثنا ماندہ و ہم ثواب
کہ حاتم پداں نام و آوازہ خواست
ترا سہی و جدا ز برائے خداست
تکلف بر مرد درویش نیست
وصیت ہمیں یک سخن بیش نیست
کہ چنداں کہ جدت بود غیر کن
ز تو خیر ماند ز سعدی سخن

۲۴۔ حکایت در علم بادشاہان

یکے را خبری در گل قتاد بود
ز سودا رسن خوں در دل قتاد بود
بیایاں و باران و سرا و سیل
فروہشتہ ظلمت بر آفاق ذیل
ہمہ شب در پی غصہ تابا مدار
سقط گفت و نفسدین و شاداد
نہ دشمن برست از زبانش نہ دوست
نہ سلطان کہ آں بوم و برز آں دوست
قضا شاہ کشور کیے نام جوئے
بد پنجیر گہ بد بچو گان و گوئے
شنید آں سخن ہائے دور از صواب
نہ صبر شنیدن نہ روئے جواب
نگہ کرد سالار اقلیم دید
کہ بر پشتہ ماجر امی شنید
ملک شرمگین در چشم بگرست
کہ سودائے این برمن از بہر چیست
نگہ کرد سلطان عالی محل
خودش در بلا دید و خرد و در حل
بہ بخشید بر حال مسکین مرد
فسر و خور و خشم سخن ہائے مرد

زرش داد واسپ و قبا پوتیں
یکے گفتش لے پیر پے عقل و ہوش
چہ نیکو بود نہر و وقت کیس
اگر من نہا لیدم از در و خویش
عجب رستی از قتل گفتا نموش
بدی را بدی سہل باشد جزا
حے الغام نہر بود در و خویش
اگر مدی احسن لے من اُسا

۲۵۔ حکایت تواتر سفلہ درویش صاحب دل

شنیدم کہ مغرورے از کبرست
یکہنے نہروماندہ بنشت مرد
درخانہ بر روی سائل بہست
شیندش یکے مرد پوشیدہ چشم
جگر گرم و آہ از تپ سینہ سرد
فر و گفت و بگرست برخاک کھٹے
بگفت اسے فلاں ترک آزار کن
بہنزل در آوروش و خواں کشید
بر آسود و درویش روشن نہاد
کہ بے دیدہ دیدہ بر کردو دنیا بدید
حکایت بشہرا نذر افتاد و جوش
کہ برگشت درویش از و تنگدل
سرب از زنگش قطرہ چنک چکید
کہ چون سہل شد بر تو اس کار سخت
شیند این سخن خواجہ سنگدل
بگفتا حکایت کن لے نیک بخت

کہ بر کردت این شمع گیتی فروز
 تو کو تہ نظر بودی دست رائے
 بروئے من این در کسے کرد باز
 اگر بوسہ بر خاک مرداں زنی
 کسانیکہ پوشیدہ چشم دل اند
 پا چو برگشتہ دولت ملامت شنید
 کہ شہباز من صید دام تو شد
 کسے چوں بدست آورد جڑہ باز
 بگفت اے ستمگار آشفته روز
 کہ مشغول گشتی بہ چرخداز ہماے
 کہ کردی تو ہر روئے او در فراز
 بپردی کہ پیش آیدت روشنی
 ہمانا گزین تو تیا غافل اند
 سر انگشت حسرت بیدناں گزید
 مرا بود دولت بنام تو شد
 فرد بردہ چوں موش و بنان باز

۲۶۔ گفتار اندر لداری خلقے تا بر سندر باہل دے

الا اگر طلب گار اہل دلی
 خورش وہ بدرجہ و کبک و حمام
 ہر گوشہ تیر نیاز انگنی
 دے ہم بر آیدز چندین صدف
 ز خدمت مکن یک زماں غافل
 کہ یک روزت اُفتد ہماے بدام
 امیدست ناگہ کہ صیدے کنی
 ز صد چوبہ آید کیے ہر ہدف

۲۷۔ حکایت دریں معنی

کیے را پسر گم شد از راحلہ
 شہانگہ بگروید در فافلہ

زہر خیمہ پر سید و ہر سونشافت	بتاریکی آں روشنائی بتافت
چو آمد بر مردم کار و آں	شنیدم کہ میگفت بارسا باں
ندانی کہ چوں راہ بردم بدوست	ہر آنکس کہ پیش آمدم گفتم اوست
مشائخ بجاں طالب بہر کند	کہ باشد کہ وقتے بہر دے رسند
برند از برائے وے بار ہا	خو رند از برائے گلے خار ہا

۲۸۔ حکایت ہمدردیں معنی

ز تاج ملک زاوہ در منار	شبے بعلے افتاد در سنگ لار
پدر گفتش اندر شب تیرہ رنگ	چہ دانی کہ گوہر کدام ست ہونگ
ہمہ سنگھا گوش دار لے پسر	کہ لعل از میانش نباشد بدر
دراو باش پاکان شوریدہ رنگ	ہماں جلے تار یکے لعل اند و رنگ
بغزت بکش بار ہر جا ہے	کہ افقی بسر وقت صاحب دے
کسے را کہ بادوستے سر خوش است	نہ بینی کہ چوں بار دشمن کش است
بدرو چو گل جامہ از دست خار	کہ نول در دل افتادہ خند و چار
غم جملہ خورد ہو اے سیکے	مراعات صد کن برائے سیکے
گرت خاک پایان شوریدہ سر	حقیر و فقیرند اندر نظمہ
تو ہرگز مبین شان بچشم پسند	کہ ایشاں پسندیدہ حق بیانند

کسے را کہ نزدیک نطنست بد اوست
 چه دانی کہ صاحبِ لیلیت خود اوست
 در معرفت بر کسانی ست بانہ
 کہ در ہاست بر روی ایشان فراز
 بساں تلخ عیشاں تلخی چشماں
 کہ آیند در علقہ دامن کشاں
 ہو سی گرت عقل و تند ہر سست
 ملک را نوادر نو اخانہ دست
 کہ روزے فرج یابد از شہر بند
 بلندیت بخشد چو گرد و بلند
 مسوزاں درخت گل اندر حرہین
 کہ در نو بہارت نماید طہرہین

۲۹- حکایت احسان اندک ثمرہ آل بے نہایت

جولنے بدانگے کرم کردہ بود
 تمنائے پیرے بر آوردہ بود
 بجسے گرفت آسمان ناگمش
 فرستاد سلطان بخشش گمش
 تماشا کناں برد رو کوے بام
 نگاہ پوے ترکان و جوش عوام
 چو دید اندر آشوب درویش پیر
 جواں را بدستِ خلاق اسیر
 دلش بر جواں مرد مسکین نخست
 کہ ہارے دل آوردہ بودش بست
 بر آورد زاری کی سلطان مہر
 جہاں ماند و توے پسندیدہ برد
 بہم برہمی سود دست در تیغ
 شنیدند ترکان آہختہ تیغ
 بفریاد از ایشان بر آمد خروش
 تپانچہ زناں بر سر روے و دوش
 پیادہ بستر تا در بارگاہ
 دویدند در تخت دیدند شاہ

جوان از میان رفت و بر زند پیر
 بهوش بهر سید و بهیت نمود
 چونیک ست نخئی من و راستی
 بر آورد و پیر دلاور زبان
 بقول دروغی که سلطان برد
 ملک زین حکایت چنان شکفت
 درین جانب اقبال و خیزاں جول
 یکے گفتش از چار سو قصاص
 بگوشش فرو گفت کای هوشمند
 یکے تخم در خاک اڑاں می نهد
 جوئے باز دارد بلائے درشت
 حدیث درست آخر از مصطفات
 عدورانه بینی دریں بقعہ پاک
 بگیر لے جانے بروے توشاد
 کس از کس بد و بد تو بارے نبرد
 توئی سایہ لطف حق بر زمین
 ترا قدر اگر کس نداند چه غم
 بگردن بر تخت سلطان اسیر
 که مرگ منت خواستن بر چه بود
 بدرم دم آخر چرا خواستی
 که لے حلقہ در گوش حکمت چاہ
 نردی و بیچارہ جاں بسرد
 که چیزش بجنید و چیزے نگفت
 ہی رفت بیچارہ ہر سود و اں
 چه کردی کہ آمد بجانت خلاص
 بجانے ودانگے رہی دم ز بند
 کہ روزے فرومانگی برد ہد
 عصائے ندیدی کہ عوجے بکشت
 کہ بخشائیش و خیر و دفع بلاست
 کہ بو بکر سعدست کشور کشائے
 جہانے کہ شادی بروے تو باد
 گلے در چین جو رخارے نبرد
 پمیر صفت رحمتہ العالمیں
 شب قدر را می ندانند ہم

۱۔ حکایت در معنی ثمرہ نیکو کاری

کسے دید صحرائے محشر بخواب
 ہمی بر فلک شد ز مردم خروش
 یکے شخص ازیں جہلہ در سایہ
 بہر سید کائے مجلس آراے مرد
 رزے داشتہم بر درخانہ گفت
 دریں وقت نو میدی آں مرد راست
 کہ یارب ہریں بندہ بخشایشے
 چہ گفتم چہ حل کردم این را از را
 کہ آفاق در سایہ بہتیش
 درختے ست مرد کرم بار وار
^ص حطب را اگر تیشہ بر پے زنند
 بے پایدار لے درخت ہنہ
 مس تفتہ روئے زمین آفتاب
 داغ از پیش می بر آید بجوش
 بگر دن براز خلد پسرایہ
 کہ بود اندریں مجلس پائے مرد
 بسایہ درش نیک مردے بخت
 گناہم ز داد اندوا ورنجواست
 کز نو دیدہ ام وقتے آسایشے
 بشارت خداوند شیراز را
 مقیم اند بر سفرہ نعمتش
 وز و بگزری ہیسنم کو ہسار
 درخت بر و مندراکے زند
 کہ ہم میوہ داری دہم سایہ و

۲۔ گفتار اندر بہیت ملوک سیاست ملک

بگفتیم در باب احساں ہے
 ولیکن نہ شتر طست باہر کے

بخور مردم آزار را خون و مال
 کسے را کہ با خواجہ تست جنگ
 بر انداز نیجے کہ خار آورد
 کسے را بدہ پایہ ہمت راں
 منجائے بر ہر کجا خالے ست
 جہاں سوز راکشتہ بہتر چراغ
 ہر آنکہ کہ برزد دہر حمت کنی
 جفا پیشگاں را بدہ سر بہاد
 کہ از مرغ ہر کندہ ہر پرو بال
 بدستش چرامی دہی چوب و سنگ
 درختے ہر دور کہ بار آورد
 کہ ہر کمتر اں سر ندارد گراں
 کہ رحمت بر وجود بر عالے ست
 یکے بہ در آتش کہ خلعے بدایت
 بیازدے خود کارواں مہر نی
 ستم بر شتم پیشہ عدل سٹ داد

۳۲۔ گفتار در معنی احسان کسیکہ سزاوارنباشد

شنیدم کہ مردے غم خانہ خورد
 ز نش گفت از نیان چہ خواہی کن
 بشد مرد ناداں بر کار غولیش
 بیامد ز دکان سوے خانہ مرد
 زن بے خسر و بر در و بام و کوئے
 کن روئے بر مرد و بے زن ترش
 کسے با دہاں نیکوئی چوں کند
 کہ ز نہور در سفت اولانہ کرد
 کہ مسکین پریشان شوند از وطن
 گرفتند یک روز زن را پیش
 براں بے خرد زن بے طہرہ کرد
 ہمیکہ فریاد میگفت شوئے
 تو گفتی کہ ز نہور مسکین کش
 بدہاں را تحمل بد افتروں کند

چوں اندر سرے بینی آزار خلق
 بشمشیر تیزش بیا زار خلق
 سگ آخر که باشد که خواش نهند
 بفرمان تا استخوانش دهند
 چه نیکو ز دست این مثل پیرده
 ستور لکد زن گرانبار به
 اگر نیک مردی نماید عس
 نیار و شب خفتن از دزد کس
 نئے نيزه در حلقه کارزار
 نه هر کس سزاوار باشد بهال
 تر از نیشکر صد هزار
 چو گر به نوازی کبوتر برو
 بنات که محکم ندارد اسناس
 یکم از نیشکر صد هزار
 چو سر به کنی گرگ یوسف درو
 بلندش مکن و رکنی ز دهر اس

سکندر گفتار اندر پیش بینی و عاقبت اندیشی

چه خوش گفت بهرام صحرائش
 چو یکران تو سن ز دوش بزریش
 و گرا سپه از گلّه باید گرفت
 که گر سر کشد باز شاید گرفت
 سر چشمه شاید گرفتن بیل
 چو پر شد نشاید گذشتن بهیل
 بهندای سپهر دجله گراب کاست
 که سودے ندارد چو سیلاب خاست
 چو گرگ ضعیف آمد اندر کمند
 بکش ورنه دل بر کن از گو سفند
 از ابلیس هرگز نیاید سجود
 نه از بد گهر نیکی کوئی در وجود
 بداندیش راجات فرصت مده
 عدد و درجه و دیو در شیشه به

مگو شاید این مار کشتن بچوب
چو سر زیر سنگ تو دارد بکوب
قلم زن که بد کرد بانه بدست
قلم بهتر اورا به شمشیر دست
مدبر که فتان زن بد می نهسد
ترا می بر و تا با رتش دسد
مگو ملک را این مدبر بس است
مدبر خوانش که مدبر کس است
سعید آورد قول سعدی بجائے
که تو فیر ملک است و تدبیر ملے

باب ششم - در قناعت

خدا را ندانست و طاعت نہ کرد
که بر بخت در دمی قناعت نہ کرد
قناعت تو نگردد مرد را
خبر کن حسیں جہاں گرد را
سکونے بدست آورے بے ثبات
کہ برنگ گرداں نہ دید ثبات
مہر و تن از مرد رائے و ہشی
کہ آواز چومی پرور می می کشی
خردمند مردم ہست پرورند
کہ تن بہر دریاں از بہر لاغر اند
کے سیرت آدمی گومش کرد
کہ اول سگ نفس خاموش کرد
خور و خواب تنہا طریق درست
برین بودن آئین نا بخرد دست
خنک نیک بختے کہ در گوشہ
بدست آرد از معرفت توشہ
بر آنان کہ شد سیر حق آشکار
نکردند باطل برد اختیار
نوخود را از ان در چہ انداختی
کہ چہ راز رہ باز نشناختی

بر اوج فلک چون پردرجه باز
 بکم کردن ازغات خویش خورد
 کجا سیر وحشی رسد در ملک
 نخست آدمی سیرتی پیشه کن
 تو بر گره تو سر بر کسر
 که گر پالنگ از گفت و گشت
 با اندازه خورزا و اگر مرد می
 در دن جائی ذکرست قوت نفس
 کجا ذکر گنج کز انبار آرز
 ندارند تن پروان آگهی
 دو چشم و شکم پر نه گرد بهیج
 چو دوزخ که سیرش کند از قید
 همی میرودت عیسی از لاغری
 بدین اسلحه فرد مایه دنیا محرز
 مگر می ندانی که دور او دام
 پلنگه که گردون کشد بروش
 چه موش آنکه نان و پیزش خوری
 که در شهرش بسته سنگ آرز
 توان خوشنیتن را ملک خوے کرد
 نشاید پدید از شری تا فلک
 پس آنکه ملک خوے اندیشه کن
 نگر تا نه پیچد ز حکم تو سر
 تن خوشنیتن کشت و خول تو رحمت
 چنین پرسشکم آدمی یا نمی
 تو پنداری از بهر ناست و بس
 به سختی نفس می کند پا دراز
 که پر موده باشد ز حکمت همتی
 همتی بهتر این رود و پیچ پیچ
 و گره بانگ دارد که مل من مزید
 تو در بند آنی که خسرو پوری
 جو خسرو با بخیل عیسی محض
 نینداخت جز حرص خوردن بلام
 بدام افتد از بهر خوردن چو موش
 بدامش در افستی و میرش خوری

باب هفتم در تربیت

سخن در صلاح ست و تدبیر و خوی
 چه بادشمن نفس همچنان
 عنان باز بچایان نفس از حرام
 کس از چو نتودشمن ندارد غی
 تو خود را چو کودک ادب کن بچوب
 وجود تو شهرست پرنیک و بد
 همانا که دو نان گردن منرا از
 رضا و و کرع نیکنان حشر
 چو سلطان عینایت کند بابدان
 ترا شهوت و حرص و کین و حسد
 گرای دشمنان تربیت یافتند
 هوا و هوس را مانند ستیز
 نه بینی که شب زد و او باش و خس
 رئیس که دشمن سیاست نکند
 نخواهم درین نوع گفتن بس

نه در آسپ میدان چو گان و گوی
 چهره در بند پیکار بیگان
 بر روی زرستم گذشتند و سام
 که با خونین بر نیای می
 بگرزگران مغر مردم مکوب
 تو سلطان و دستور دانا خرد
 درین شهر بگرد و سودا و آرز
 هوا و هوس رهزن و کیسه بر
 کجا ماند آسایش بخسروان
 چو خون در رگاند جان و جسد
 سراز حکم و دای تو بر تافتند
 چو بیند سر خجبه عقل تیز
 نگردند جائی که گرد و عیس
 هم از دست دشمن ریاست نکند
 که حرفه بس از کار بندد کس

گفتار اند فضیلت خاموشی و حلاوت و خجاستن داری

اگر پائے در دامن آری چو کوه
 زبان در کش لے مرد بسیار روان
 صدق و ابر گوهر شناسان راز
 فداوان سخن باشد آگنده گوش
 چه خواهی که گوی نفس بر نفس
 نیاید سخن گفت ناساخته
 تامل کنان در خط و صواب
 کماست در نفس انسان سخن
 کم آواز هرگز نه بینی خجل
 حذر کن ز نادان و دهمرده گوسه
 صد انداختی تیر و هر صد خطاست
 چرا گوید آن چیز در خفیہ مرد
 مکن پیش دیوار غیبت بسے
 در وین دلت شهر نیست راز
 ازان مرد نادان و دخت است

سرت از آسمان بگزر و در شکوه
 که فردا قلم نیست بر بے زبان
 دهن جز به کوئو نکردند باز
 نصیحت نگیرد مگر در خموش
 حلاوت نه بینی ز گفتار کس
 نشاید بریدن نیند انداخته
 به از اثر خایان حاضری جواب
 تو خود را بگفتار ناقص مکن
 جوئے مشک بهتر که یک تو وہ کل
 چو انا یکے گوئے و پر و دہ گوئے
 اگر ہوشمند می یک انداز دست
 کہ گر فاش گرد و شود و رے نذر
 بود کز پیش گوش دار و کسے
 نگر تانہ بیند در شہر باز
 کہ بیند کہ شیخ از زبان خست

۶۲۔ حکایت در حفظ اسرار

تکلش باغلامان یکے راز گفت
 بسالے نیامد زول بر دہان
 بفرمود حسب الامر باید ریغ
 یکے زان میان گفت وز نہار سوا
 تو اول نہ بتی کہ سر چشمہ بود
 تو پیدا کن راز دل بر کسے
 جو اہر بگنجینہ داران سپار
 سخن تا نگوئی بر دوست ہست
 سخن دیو بند نیست در چاہ دل
 توان باز دادن رہنرہ دیو
 تو دانی کہ چو دیورفت از قفس
 یکے طفل بردار و از خرش بند
 گوئے آنکہ گر بر ملا افتد

کہ این را نشاید بکس باز گفت
 بیکہ وز شد منتشر در جہان
 کہ بردار سر ہائے ایناں بہ تیغ
 تکلش بندگان کین گنہ از تو خاست
 چو سیلاب شد پیش لبستن چہ سود
 کہ او خود نگوید بر ہر کسے
 ولے راز را خویشتن پاسدار
 چو گفتہ شود یا بد او بر تو دست
 بیالائے کام وز بانس مہل
 ولے باز توان گرفتن بریو
 نیاید بلا حول کس باز پس
 نیاید بصد رستم اندر کند
 و جو دے ازان در بلا افتد

بدہقان نادان چہ خوش گفت زن
 بدانش سخن گوئے یاد مزن

۳- حکایت سلامت جابل و حجاب خاموشی

یکے خوب خلق و خلق پوش بود
خردمند مردم ز نزدیک و دور
تفکر شبے بادل خویش کرد
اگر من چنین سهر بخود در برم
سخن گفت و دشمن بدانت دوست
حضورش پریشان شد و کار زشت
در آئینه گر خوشن دیدم
چنین زشت ازاں پرده برداشتم
کم آواز را باشد آواز تیز
ترا خاموشی اے خداوند بهوش
اگر عالمی بیبیت خود مسر
ضمیر دل خویش منمائے زود
ولیکن چو پیداشود راز مرد
قامت سلطان چو نیسکو نهفت
بہایم خوششد و گویا بشر
کہ در مصر یک چند خاموش بود
بگردش چو پروانہ جویان نور
کہ پوشیدہ زیر زبانت مرد
چہ دانند مردم کہ دانشورم
کہ در مصر نادان نوازے بہمت
سفر کرد بر طاق مسجد نشت
بہ بیدانسی پردہ ندیدم
کہ خود را نکور وے پنداشتم
چو گفتم و رونق نہادت گریز
وقار ست و نا اہل را پردہ پوش
وگر جابل پردہ خود بدر
کہ ہر گہ کہ خواہی توانی نمود
بکوششش شاید نہان باز کرد
کہ تا کار و بر سر نبودش نگفت
پر آگندہ گوئے اند بہایم تر

چو مردم سخن گفت باید بهوش
و گردن شدن چون بهایم خموش
به نطق است و عقل آدمی زاده فاش
چو طوطی سخن گوئے دنا دان مباح

۴- حکایت

یکی ناسر گفت در وقت جنگ
تفا خورده عریان و گریان نشست
و غنچه گرت بسته بود و دهن
سراییم گوید سخن پرگز اف
ز بیتی که آتش زبانت و بس
اگر هست مرد از بهر بهر و
اگر مشک خالص نداری بگو
بسوگند گفتن که ز مرغ بیت
بگویند ازین حرف گیران هزار
رو باشد از پوستینم درند
گریبان دریدند ویران جنگ
جهان دیده گفتش لے خود پرست
دریده ندیده چو گل پیرهن
چو طنبور بے مغز بسیار لاف
بآبے توان کشتنش در نفس
هنر خود بگوید نه صاحب هنر
و گر هست خود فاش گرد و بے
چه حاجت کج خلق بگوید که کمیت
که سعدی نا اهل است و امینگار
که طاقت ندارم که مغز م برند

۵- حکایت

مضد را پسرنیک رنجور بود
شکيب از نهاد پدر و در بود

یکے پارسا گفتش از روی پند
 قفسہ ہائے مرغ سحر خوان شکست
 نگہداشت بر طاق بتا لبیرے
 پس صبح دم سوسے بتان شتافت
 بخندید کائے بلبل خوش نفس
 نثار دیکھے یا تو ناگفتہ کار
 چو سعدی کہ چندی زبان بستہ بود
 کسے گیرد آرام دل در کنار
 مکن عیب خلق لے خردمند فاش
 کہ بگذارد مرفان و حشے ز بند
 کہ در بند ماند چو زندان شکست
 یکے نامور بلبل خوش سرائے
 جز آن مرغ بر طاق ایوان نیافت
 تو از گفت خود ماندہ در قفس
 ولیکن چو گفتمے و لیلش بسیار
 ز طعن زبان آوران رستہ بود
 کہ از صحبت خلق گیرد کنار
 بعیب خود از خلق مشغول باش

۴ باب ششم در شکر

۲- حکایت

جوانے سر از رائے مادر بتافت
 چو پیمارہ شد پیش آوردهد
 نہ گریان و در ماندہ بودی و خرد
 نہ در مہد نیروی حالت نبود
 تو آئی کنز ان یک نگس رنجہ
 دل درو مندش چو آذر بتافت
 کہ لے سست مہر فراموش مہد
 کہ شہد ز دست تو خواہم نبرد
 نگس راندن از خود مجالت نبود
 کہ امر و زسار سر نیخبہ

لے شوی باز در قصر گور کہ نہ توانی از غیبتن دفع مور
 ر دیده چون بر فروزد چرخ چو کرم لحد خور و سپہ دماغ
 پوشیدہ چشمی نہ بینی کہ راہ ندانندی وقت رفتن ز چاہ
 نیا مویختت فہم و رائے سرشت این صفت و رجوت خدا
 ترک منع کرے دل حق نبوش حقت عین باطل بخوئے بگوش

۲۔ گفتار اندر صنم باری و ترکیب خلقت انسانی

ہیں تا یک انگشت از چند بند باقلیدس صنم در سیم فگند
 ہم شفقگی باشد و ابلہی کہ انگشت بر حرف صنم نشینی
 اہل کن از رفتار مرد کہ چند اتخاواں پے زد و وصل کرد
 کہ بے گردش کعب و زانو و پیلے نشاید قدم برگرفت ز جائے
 زان سجدہ بر آدمی سخت نیست کہ در صلب او مہرہ یکجخت نیست
 و صد مہرہ در یکدگر ساختست کہ گل مہرہ چو تہ پوداختست
 کہ بر تن است ای پندیدہ خجے زینے در و سیصد و شصت ججے
 ہر و سر و فکر و رائے و تمیز جو اسج بدل دل بدانش عزیز
 ہائیم بروے اندر افتادہ خوار تو بچوں الف بر قدمہا سوار
 گول کردہ ایشان سرا ز بہر خود تو آری بعزت خورش پیش سہر

نزدید ترا با چنین سروری
ولیکن بدین صورت دلپذیر
ره راست باید نه بالائے رست
ترا آنکه چشم و دهن داد و گوش
گر فتم که دشمن بکوبی بسنگ
خردمند طبعان منت شناس
که سر جز بطاعت فرداوری
فرقه مشو صورت خوب گیر
که کافر هم از روی صورت چو ست
اگر عاقلی در غلافش بکوش
مکن بارے از چهل باد و ست جنگ
بدوزند لغت بیخ سپاس

۳- حکایت

نبرد آزمائے زاد هم فتاد
چو پیش فرو رفت گرون پرتن
پزشکان بماندند حیران درین
سرش با نه پیچید تن راست شد
و گر لو بت آمد بنزدیک شاه
خردمند را سرفروشد بشرم
اگر و نه پیچیدم گردنش
فرستاد ستنه بدست رهی
لک رایکه عطسه آمد ز دود
بعذر از پله مرد بشتافتند
بگردن ورش مهره بر هم فتاد
نگشته سرش تا نگشته بدن
مگر فیلسوفی زیوانان زمین
و گروے بنو وے زمن خواست شد
نکرد آن فرد مایه در وے نگاه
شنیدم که میرفت و میگفت نرم
نه پیچید امروز وے از منش
که باید که بر عود سوزش نبی
سر و گردنش همچنان شد که بود
بجفتند بسیار و کم یافتند

تو ہم گردن از شکر منعم پیچ که روز پس سر بر آری پیچ
 ہم - گفتار اندر نظر در صفت باری تعالی

شب از بهر آسایش است و روز
 سپهر از برائے توفراش دار
 اگر باد و برفست مباران و میغ
 همه کار داران فرمان برند
 اگر تشنه مانی ر سختی مجوش
 ز خاک آور و در رنگ بوی طعام
 غسل و ادا ت از خل و من از هوا
 همه بخلندان بخایند دست
 خور و ماه و پروین برائے تواند
 ز خارت گل آورد و از ناله مشک
 بدست خود چشم و ابرو بگاشت
 توانا که آن نازنین پرورد
 بجان گفت باید نفس بر نفس
 خدایا دلم خون شدیده ریش
 نگویم و دو دام و مور و سمک
 میروشن و جهر گیتی منور
 ہی گستر اندب ط بهار
 دیگر رعد جوگان ز ندر برق تیغ
 که تخم تو در خاک می پرورند
 که سقائے ابر آیت آرد بدش
 تماشا گزیده و مغر و کام
 رطب و ادا ت از خل و نخل از نوا
 ز حیرت که نخل چنیں کنش بست
 قنادیل سقف سر لے تواند
 ز راز کان و برگ تراز چوب خشک
 که محرم با غیار نتوان گذاشت
 بالوان نعمت چسبین پرورد
 که شکرش نه کار ز بانست پس
 که می بینم الغامت از گفت پیش
 که فوج ملائک بر اوج فلک

بہنوزت سپاس اند کے گفتہ اند
 نہیور ہزاران یکے گفتہ اند
 برو سعد یادست و دفتر بشوئے
 براہی کہ پایاں ندارد دیوے

بانیسم در توبہ

بیائے کہ عمرت بہ ہفتا درفت
 ہمہ برگ بودن ہی ساختی
 قیامت کہ بازار مینو نہند
 بضاعت بچندان کہ آرمی بری
 کہ بازار چندا نکہ آگندہ تر
 زینجہ درم ہیخ اگر کم شو و
 چوپنجاہ سالت برون شد دوست
 اگر مردہ مسکین زبان داشتہ
 کہ لے زندہ چون ہست امکان گفت
 چو مارا بقتل شد روزگار
 ۲- حکایت پیر مرد و تحسیر روزگار جوانی
 شے در جوانی و طیب تقسم
 مگر خفتہ بودی کہ بر باد رفت
 بتدبیر فتن نہ پرداختی
 منازل باعمال نیک و دہند
 دگر مغلی شہ مساری بری
 تہدیت راول پر اگندہ تر
 دولت ریش سرخجہ غم شود
 غنیمت مگر تجر وزے کہ ہست
 بضر یاد و زاری فغان داشتہ
 لب از ذکر چون مُردہ بر ہم مخفت
 تو بارے دے چند فرصت شمار
 جوانان نشستیم چندے بہم

چو بلبل سرایان چو گل تازه بوی
 جهان دیده پیری ز ما برکنار
 چو فندق زبان از سخن بسته بود
 جوانی برفت کاسه پیر مرد
 یکجای سر بر آراز گریبان غنم
 بر آورد سر سالخورده از نهفت
 چو باد صبا بر گلستان وزد
 چو دانا جو انشت و سر سبز خوید
 بهاران که باد آورد و بید مشک
 نزدیک مرا با جو انان چمید
 بقید اندرم حیره بازی که بود
 شمارست نوبت برین جوان نشست
 چو بر سر شمشت از بزرگی غبار
 مرا برفت بارید بر پتر زارغ
 کند جلوه طاؤس صاحب جمال
 مرا غله تنگ اندر آمد درو
 گلستان مارا طراوت گذشت

ز شونخی در انگنده فلعل بکوی
 ز دور فلک لیل مویش نهار
 نه چون مالاب از خنده چون پسته بود
 چه در کنج حسرت نشینی بدرود
 با آرام دل با جو انان بچشم
 جو ابشش نگر تا چه پیر از گفت
 چمید ن درخت جوان را سزد
 شکسته شود چون پند روی رسید
 بریزد درخت جوان برگ خشک
 که بر عارضم صبح پیری دمید
 و مادام سر رشته خواهد درود
 که ما از تنغم نشیتیم دست
 و گر چشم عیش جوانی مدار
 نشاید چو بلبل تماشا شای باغ
 چه میخوای از باز بر کنده بال
 شمار اکنون میدد سبزه نو
 که گلدسته بند و چوپتر مرده گشت

مرا آنکہ جان پدر بر عصاست
 مسلم جو اثر است بر پائے جبت
 گل سرخ رویم نگر ز زتاب
 هوس سختن از کودکی نام تمام
 مرا می بباید چو طفلان گرسیت
 نگو گفت لقمان کہ نازیتن
 ہم از باد اوان در کلبہ بست
 جواں تارساند سیاہی نبور
 دگر تکیہ برزند گانی خطاست
 کہ پیران برندا استعانت بدست
 فرورفت چوں زرد شد آفتاب
 چناں زشت نبود کہ از پیر خام
 ز شرم گناہاں نہ طفلانہ زسیت
 بہ از سالہا بر خط ازیتن
 بہ از سود و سرمایہ داوان نہ دست
 برو پیر کیس سیاہی نبور

۳- حکایت

کہن سالے آمد بنزد طبیب
 کہ دستم برگ بر نہ اے نیک سائے
 بدان ماند این قامت خفته ام
 بدو گفت دست از جہاں برگسل
 اگر در جوانی زومی دست و پائے
 چو دوران عمر از چہل برگ گذشت
 نشاط آنکہ از من زمین گرفت
 بباید هوس کردن از سر بد
 ز نالیدنش تا مردن قریب
 کہ پائیم ہی بر نیاید ز جائے
 کہ گوئی بگل در فرورفت ام
 کہ پائیت قیامت بر آید ز گل
 در ایام پیری بہش باش و رائے
 مزین دست و پا کبوت از برگ گذشت
 کہ شامم سپیدہ دمیدن گرفت
 کہ دور هوس بازی آمد بس

نه سپنری کجا تازه گردودلم
 تفرج کنان در هوا و هوس
 کسانیکه دیگر بغیب اندراند
 دریغ که فضل جوانی برفت
 در یغا چنان روح پرور زبان
 ز سولے آن پوشم و این خورم
 در یغا که مشغول باطل شدیم
 چه خوش گفت با کودکی آموزگار
 که سبزی بخوابد و مید از گلم
 گذشتیم بر خاک بسیار کس
 بباوند و بر خاک ما بگذرند
 بلب و لعب زندگانی برفت
 که بگذشت بر ما چو برق بیان
 نه پرداختم تا غم دین خورم
 ز حق دور ماندیم و غافل شدیم
 که کای نه کردیم و شد روزگار

سم گفتار اندر غنیمت شمر و قوت جوانی پیش از ضعف میری

جواناره طاعت امروز گیر
 فروغ دلت هست و نیر و بی تن
 من این روز را فترت در نشناختم
 قصار روزگار سے زمن و ر بود
 که فردا جوانی نباید ز پیر
 چو میدان فراخ ست گوی بزن
 بدانستم اکنون که در باختم
 تو میر و که برباد پائی سوار
 نیاورد خواهد بهائے درست
 طریقه ندارد بحسب باز بست
 چه کوشش کند پیر خریز پر بار
 شکسته قدح گر بیندند چیست
 کنون کو فتا و به بی تعلت ز دست

که گفت به جیوں در انداز تن
جوافت دہم دست و پائے نرن
بغفلت بدادی ز دست آ پاک
چہ چارہ کنوں جز تیمم بجا ک
چو از چاہکان درو ویدن گرد
برومی ہم افتان و خیزان برد
گر آن باو پایان برفت مذتیز
تو بیدست و پائے نشستن بخیز

باب دہم در مناجات

بیاتنا بر آریم دستے نزل
کہ نتوان بر آورد فروان گل
بفصل خزان ورنہ بینی و رخت
کہ بے برگ ماند سر پائے سخت
بر آرو تہی و ستہ پائے نیاز
زر حمت نگر دو ہتھیدست باز
پندار ازین در کہ ہرگز نہ بست
کہ نو مید گرد و ہر آوڑہ دست
ہمہ طاعت آرند و مسکین نیاز
بیاتنا بہ در گاہ مسکین نواز
چو شاخ بر بہنہ بر آریم دست
کہ بے برگ ازین بیش نتوان نشست
خداوندگار انظر کن بچو د
کہ جرم آنداز بندگان در وجود
گناہ آید از بندہ خاکسار
بامید عفو خداوندگار
کہ میا بر زق تو پر دروہ ایم
بائعام و لطف تو خورده ایم
گدا چون کرم بنید و لطف و ناز
نگر دوز و نبال بخشندہ باز
چو مارا بد نیا تو کردی عزیز
بعقب ہمیں چشم داریم نیز

عزیزی و خوارنی تو بخشی و بس
 خدا یا بعزت که خوارم مکن،
 مسلط مکن چون منم بر سرم
 گیتی بتر زین نباشد بدی
 مرا شرمساری زدوی تو بس
 گرم بر سرافتد ز تو سایه
 اگر تاج بخشی سرافرازم
 عزیزی تو خوار می نه بیند کس
 بذل گنه شد مسارم مکن به
 دوست تو به گنه عقوبت برم
 جفا بردن از دست همچون خودی
 و اگر شرمسارم مکن پیش کس
 بهرم بود کمترین پای به
 تو بردار تا کس نیندازدم

انتخاب آئینه سکندری

گمراه سایشه خواهی از روزگار
 دل از روی هم صحبتان شاو کن
 به جمعیت دوستان رو نه
 بدوری مکوش ارچه بد دوست یار
 اگر جامه تنگ دست پاره مکن
 مزین شاخ اگر میوه تلخ نیست تیز
 چو لاله جدالی است از بعد زیت
 ازان تیغ برداشت این پشت خنم
 جمال عزیزان غنیمت شمار
 به نقل و به مجلس آباد کن
 پراگندگی را بیک سو کن نه
 که دوری خود افتد سرانجام کار
 که خود پاره گرد و چو گرد و کهن
 خود افتد چو پیش آیدش برگریز
 بعد از جد از یستن بهر حیثیت
 که پیوند یاران کشاید ز هم

ازان دشمنی ہا کہ در غیہ اوست
 نیا رویک جائے دیدن دودوست
 رفیقے کہ با وصل شد کار او
 مباد اپرا گندہ بازار او
 گرا از آشیان مرغ افتد جدا
 ز نالہ کند چرخ را پڑ صدا
 بہ بین چون بود حال آن ناہبور
 کہ دور افتد از خانہ خویش دور
 دل مردم آن گاہ تو سن بود
 کہ آرزو آن سرو سوسن بود
 چو گرد و گرفتار اندیشہ
 ندارد بجز عاصی پیشہ
 خروشی از چند باشد جبرون
 ز آسیب یک نشتر آمد زبون
 حریف ارچہ تلخت بد خوئے نیز
 نماید پس از دین عزیز
 بدست اندرون چہ تلخ دہم
 و ہر شہ را آب حیوان بکام
 گلیمے کہ مویش بود سینہ گز
 تن از فاقہ چون ناشکیبا بود
 برادوری دوستان عزیز
 جدا ماندگان را از و پیرس اسوز
 فرو مردم از حسرت دوستان
 کسانے کہ بر روئے شان پچہ پے
 کنون سوسے بستان چو پویم فراخ
 میان گل ولالہ خور و یکمے
 لہجی گشت زان تازہ رویان سرے
 کہ یک مرغ از ایشان بنیم شاخ
 بیک بارہ گشتند غربت گراے

نشانے نہ بینم کنوں زان نشاط کہ دور فلک درنوشت آں بساط
 زمانہ ندارد جبر میں بیچ کار کہ اول دہد شربت آخر خمار
 ہزاری چسراخوں نگہ بردہ ہی کہ از ہمسریاں بیند ایوان تہی
 گزشت آں کہ باہم شستیم و محبت کنوں رفتہ را باز جستن خطا
 یزگاں پس رفتہ نشناختند کہ بسیار جستن و کم یافتند
 نہ بعد از شدن باز گرد زماں نہ تیرے کہ بیروں پرید از کماں
 کجا بودی اے مرغ فرخندہ پے چہ داری خبر زان حسریان سے
 بشادی کجائی گزارند گام سفر تا چہ جائیست و مشرل کدام
 کجا روز راحت فستروں میکند شب آسایش خواب چوں میکند
 بعیش و طرب ہمنان کہ اند بریحاں سے میہمان کہ اند
 کدام آب ویت در جوئے شاں دل ماجگو نہ است پہلوئے شاں
 چو از ما خرامی سوئے خانہ باز بیاران بری ماجرا کے نیاز
 بدر ویزہ چشم پاران من تماشا کنی جوئے پاران من
 فناں زان حسریان صحبت گسل کہ یک رہ زماہر گرفتند دل
 بیک نامہ ہم نہ کردند یاد کہ دل خوش کنم زان ہایوں یاد
 براں نامہ کن یا رجائی بود طرب نامہ زندگانی بود
 اگر دانستے داری اے نیکے دیگر کیے گردانند بشتہ خود گرائے

نگہ کن دریں چرخ دولاب گرد
 چه دلماکز آسیب غم کرد خورد
 کس این ماجرا زدن پرسید باز
 چه شکل ست کین در ظلمات نور
 روانی بر آوردن از خاک آب
 خیالے بهر پیکرے ز تختن
 مبین دلکش این منظر شیشه فام
 چو کرد او جہاں را بشیشه دروں
 سرپائے این مادر تنہ زائے
 ہمیں چشمہ اش که بیش و کم است
 ز چندین نظرے عالم فروز
 جہاں غرق نادیدہ دریائے شور
 بسا حال مردم که گشت و گزشت
 بسا نو کہ کهنہ شد از روزگار
 سیکے گم شد و دیگرے غارت نو
 درین کشتن و باز کردن درود
 یکے باز کن پرده زیب خاک زرد

که چوں ہر زباں می برد آب مرد
 چه ہر ما کہ در خاک خارے سپرد
 کزیں رہ نوشتن چه داری نیاز ہر
 ز گردندگی نیست یک کخطہ دور
 چو شد ساختہ باز گرد و خراب
 طلسمے ہر گنج آغوش ختن
 کہ در شیشہ کرد او جہاں را تمام
 تو از شیشہ او کے برائی ہر دوں
 کہ مینی پر از چشم گیتی نمائے
 نہانی بنظر اے عالم است
 یہ ہیں تاجہ ذیدی و مینی ہنوز
 کہ بالاست آب و تہش چاہ کور
 کہ از حال خود چرخ موٹو گشت
 جہاں کهنہ وہمچناں برقرار
 کہ بہت این جہاں جائے کشت و در
 ندانم غرض باغبان را چه بود
 کہ دیاسے چیں بینی اندر نور

ہر آن لالہ دگل کہ در گلشن ست
 بسا وید کز سر مرہ آزاد گشت
 بسا ویر گم شد در پی خاک پست
 بساتن کہ او بار صندل نہ برد
 بنائے کش از گل برای بر آب
 چو در کیسہ مردم این نقد خاص
 ہایا ناکینم آن چنان رخت پہنچ
 بہ معشوق یک شب چہ ہاشیم شاد
 کن میل این خاک چوں ناکسای
 مباحش از نولے فلک ناشکیب
 کشند کہ بر آہو آواز راند
 صغیرے کہ صیاد زو کرد دام
 جہاں مایہ نہ بد مگر شوم را
 چہ باید از آن دانہ خرسند بود
 جہاں را چو نیکو شناسد کسے
 درین خوان کہ حلوا خفا گستر است
 ہاں طفل را مادیر دستگیر

بنا گوش و رخساریے تنے ست
 کہ ناگہ ز خاک سپید باو گشت
 کہ از خاک جستر خاک نامد پست
 کہ در زیر انبار گل شد چو مرد
 بسے بر نیامد کہ گرد و خراب
 ز تاراج ڈرواں ندارد خلاص
 کہ جستر نام نیکو ندانیم پہنچ
 کہ همان غیسرے شود بامداد
 کہ پیوند او نیست جستر با خیال
 کہ چشم چہ ہندوست آہو فریب
 ز تن جان اورا بہ آواز خواند
 ز مرغ ارغنون اجل یافت نام
 کہ ویرانہ میمون بود بوم را
 کہ با جہاں ہم باز خواهد رہود
 متارع جہاں را بخوید بسے
 جگر اول و شور با پسترست
 بخوں پرورد اول آنکہ بشیر

منہ دل دریں باغ ایلہ فریب کہ خرزہ رہ رانا م کردست سیب
 ندانم کسے راز و انتہ گان ^{یہ سب} کہ خواند در و لوح پایند گان
 دورہ دار و این تنگناے دراز کہ در رفتن و آمدن ہر دو باز
 ازین ہر زماں فوہرے میرود یکے آید و دیگرے میسرود
 دریں مرحلہ بار نتوان تہاد کہ در مرگ را خار نتوان تہاد
 چہ سازی رواستے کز ان رفتیت غمے کا لہد خور کہ جاں رفتیت
 چہ باید بر آراستن منظرے کہ خواہد شدن منزل دیگرے

رباعیات حکیم عمر خیام

عشاق ہر گشت اسیرند بیا بدخوی تو بر تو نگیسرند بیا
 ہر جو رو جفا کہ کردہ مخدوری زان پیش کہ عزت نہ پیرند بیا

مرداں نبود کہ خلق خواند اورا وزیریم ہدی نیک شمارند اورا
 زندے کہ نمودے دستے بکرم رنداں ہمہ پشت دست دارند اورا

خسرم تو داشتہ دل پراز غم را بحسرت تو حزین کردہ دل خرم را
 من تلخی عالم تو خوش می کردم با تلخی ہجرت چہ کنم عالم را

عاقبت بچہ آئید دریں شوم سر
بر دولتِ او دل نہد از بہر خدائے
ہر گاہ کہ خواہد شنید از پاسے
گیر و اجلس دست کہ بالا پہنائے

اے خواجہ! یکے کام رو کن مارا
دم در کش و در کار خدا کن مارا
ماہ است رویم لیک تو کج بینی
رو چارہ دیدہ کن رہا کن مارا

اے دل تزمانہ رسم احسان مطلب
وز گردشِ دوراں سر و سائل مطلب
درماں طلبی درد تو افزوں گردد
با دردِ بسا زد ہیچ درماں مطلب

چوں کار نہ بر مراد خواہد رفت
اندیشہ و جہد ما کجا خواہد رفت
پیوستہ نشسته ایم و حسرت آنکہ
ویر آمدہ ایم و زود می باید رفت

ہر کو دیتے ز عقل در دل بنگاشت
یک لحظہ ز عمر خویش ضائع نگذاشت
یا در طلبِ رضا کے بزدل کوشید
یا راحتِ خود گزید و ساغر برداشت

امروز ترا دسترس فردا نیست
و اندیشہِ فردا ت بجز سود نیست
ضایع کن این دم از دولتِ شیدا
کیں باقی عمر را ہوا پیدا نیست

سنرا زہمہ ناکسان نہاں باید داشت
راز ازہمہ اہلماں نہاں باید داشت
بنگر کہ بجان مردماں می چه کنی
چشم ازہمہ مردماں ہماں باید داشت

ہر دل کہ در دہر و محبت بسرشت
اگر ساکن مسجرت و راہل کنشت
در دفتر عشق نام ہر کس کہ نوشت
آزاد ز دوزخ ست فارغ ز بہشت

ہر گہ کہ غمے ملازم دل شود
یا قصہ کار خویش مشکل شود
حال دل دیگرے بیاید پرسید
تا خوش دلی تمام حاصل شود

در چشم محققان چہ زیبا دچہ زشت
منزل گہ عاشقان چہ دوزخ چہ بہشت
پوشیدن بیدلاں چہ طلسم چہ پلاس
زیر بر عاشقان چہ بالین چہ چہشت

بسیار گشتیم ہر گورد و رودشت
اگر کس دشمنیدیم کہ آمد زین ماہ
اگر ہمہ آفاق گشتیم بہ گشت
راہے کہ رفت راہرو باز نہ گشت

بسیار گشتیم ہر گورد و رودشت
در ناخوشی زمانہ ہارے عمرم
یک کار من از گشت ہی نیک گشت
گر خوش بگذشت یکدے خوش نہ گشت

ہر سبزہ کہ بر کنار جوئے رستہ است گویا ز لب فرشتہ بخوئے رسدہ است
 پایہ سر سبزہ با بخواری نہ تھی کاں سبزہ ز خاک لالہ روئے رستہ است

آں کہ دریں زمانہ کم گیری دوست باہل زمانہ صحبت از دور نکوست
 آں کس کہ تراز بجلگی تکیہ بدوست چوں چشم تزد با ز کنی دشمنت اوست

لا چندین غنیمت بالی حسرت دنیا چست ہرگز دیدی کسے کہ جاوید نیست
 ایں یک نفسے کہ درنت عاریت است با عاریتی۔ عاریتے باید نیست

چوں مردن تو۔ مردن یکبارگی است یک باز میراں چہ بیچارگی است
 خفنے و نجاتے و مشتے رگن پوست در کار نبود ایں چہ غنیمت خواری است

ہش دار کہ روزگار شور انگیز است امین منشیں کہ تیغ دوراں تیز است
 در کام تو گر زمانہ نوزینہ نہد نہ ہمار فرد مہر کہ نہرا میز است

بادشمن ددوست فعل نیلونی کوست بدکے کند آنکے نیکیں عاوت اوست
 بادوست چہ بدکےتی شود دشمن تو بادشمن اگر نیک کنی گرد دوست

X لے دل چو نصیب تہمہ خوشدست
احوال تو ہر خطہ دگرگوں شد دست
لے جان تو دریں تنم چکار آئدہ
چوں عاقبت کار تو بہر دن شد دست

بہت خانہ و کعبہ خانہ بندگی است
ناقوس زدن ترانہ بندگی است
محراب کلیسا و تبیج صلیب
حقا کہ ہمہ نشانہ بندگی است

گل گفت بہ از لقائے من رویت
چندیں تم گلاب گر بارے چسیت
بلبل زربان حال با اومی گفت
یک روزہ خندید کہ سلے نگریت

maroof urrahman
(تمام شد)

(با اہتمام منشی امجد حسین علیم برقی پریس چوڑی والا لاہور میں چھپا)

عصای خدای خلق ارجح هر چه است
در پیش غایت تو کبریاست
بر چه نگاه داشت کشش گمش
غم نیست که رحمت تو یارید

مردان خدا از خاکدان در اند
میر عالی هو از آستان در اند
منکر تو این چشم بدین سال کاشان
منابع زود کون و در جهان در اند

اگر دم زری تو فاضل نشود
گر جال بر هو مهر تو از دل نرود
اقتاده روغ تو در آینه دل
علیه که پیش و بر زانک نشود

ای خواجه ز فکر تو غم می باید
اندر دل و دیده سوز غم می باید
صد وقت بر آن کار دنیا دار
یک وقت بفر تو هم می باید

یا علم دگر محل برابر گردد
مردان تو دل بفر تو درون نهد
کام و دجبال تر است گردد
لب به لب دهن کاسه بر تو نهد

شاهین طلسم بر ولد است بیکان
بیجان ز خوش و آشنای همه
فروانی که ترا چون تاج بر سر دارند
دست همه بر و خاکبای همه

روز به روز به کلاب میگردیم
بشر مرده بعد از کال در آینه دیده
گفتم که چه کرده ام می سوزد
گفتا که درین باغ دے خدیه

یا رب ز قناعت تو نگر گردان
وز نور یقین دم مندر گردان
احوال من صحت تو نگر گردان
بے منت مخلوق مندر گردان

118

DUE DATE

1915.8

۱۱۷

۸۹۱۶۵۰۸

۸۶۰۸

پان سکول پرشین کورس

DATE	NO.	DATE	NO.